

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELAGATI BİLİM DALI

TUFEYL B. AVF EL-GANEVÎ VE ŞİİRLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
PROF. DR. MUHAMMET TASA

HAZIRLAYAN
MUHAMMED İBRAHİM TOPJI
16810601036

KONYA-2019

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

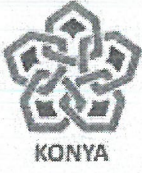

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Muhammed İbrahim TOPJI
	Numarası	18610601036
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ/ ARAP DİLİ VE BELAGATI
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	PROF. DR. MUHAMMET TASA
	Tezin Adı	TUFEYL B. AVF EL-GANAVÎ VE ŞİİRLERİ

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan *Tufeyl B. Avf el-Ganavî ve Şiirleri* başlıklı bu çalışma *2018-2019* tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Prof. Dr.	Muhammet TASA	<i>[Signature]</i>
2	Doç. Dr.	Celal Turgut KOÇ	<i>[Signature]</i>
3	Dr.	Ali EMİNOĞLU	<i>[Signature]</i>

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Muhammed İbrahim TOPJI		
	Numarası	16810601036		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri Arap Dili ve Belağatı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	☒	
		Doktora	☐	
Tezin Adı	TUFEYL B. AVF EL-GANEVÎ VE ŞİİRLERİ			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı
Muhammed İbrahim TOPJI
İmzası

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	MUHAMMED İBRAHİM TOPJI		
	Numarası	16810601036		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI ARAP DİLİ VE BELAGATI BİLİM DALI		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	✓	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	PROF. DR. MUHAMMET TASA		
Tezin Adı	TUFEYL B. AVF EL-GANEVİ VE ŞİİRLERİ			

Bu çalışmada Cahiliye dönemi şairlerinden Tufeyl bi Avf el-Ganevî'nin hayatı ve şiirleri incelenmiştir.

Giriş bölümü, çalışmanın konusu önemi ve amacı, çalışmanın metodu ve kaynakları Cahiliye dönemindeki Arap yarımadasının edebi, sosyal ve iktisadi durumu ayrıca Cahiliye kelimesinin sözlük ve terim anlamlarından bahsedilmiştir.

Birinci bölümde Tufeyl b. Avf el-Ganevî'nin hayatı, şairliği ve kabilesi incelenmiştir. İkinci bölüm Tufeyl el-Ganevî'nin divanı ve muhteva bakımından şiiri incelenmiştir. Tufeyl'in şiirleri; gazel, mersiye, medh ve fahr konulardan ibarettir. Şair, şiirlerindeki zikrettiği sevgililer, sembol olarak görünmektedir. Şairin, methettiği kişi ve kabileleri kendi menfaati için değil kavmi için methetmiştir. Tufeyl kendi kavminin atlarıyla övünüp, klasik Arap şiirine yeni bir anlam getirmektedir.

Üçüncü bölümde ise şiirler şekil ve üslup bakımından incelenmiştir. Kaside yapısı, kelime dağarcığı, cümle yapıları, anlatım teknikleri gibi başlıklar altında değerlendirilen şiirlerin edebî değerleri tespit edilmeye gayret edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cahiliye, Arap, Arap Şiiri, Şair, Tasvir, Ata Tasviri.

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	MUHAMMED IBRAHİM TOPJI		
	Student Number	16810601036		
	Department	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI ARAP DİLİ VE BELAGATI BİLİM DALI		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	☒	
		Doctoral Degree (Ph.D.)	☐	
	Supervisor	PROF. DR. MUHAMMET TASA		
Title of the Thesis/Dissertation	Tufayl B. Awf Al-Ganawy And His Poets			

This Study is attemptd to anlyse the life and peoms of ̇ufeyl bi Avf el-Ganevî who is one of poets during Pre-Islamic (Jahiliyyah) period.

The introduction is deals with the subject, importance, purpose, method and resources of the study; as well as Arabic literature, social and economic conditions in Arabian peninsula during pre-Islamic (Jahiliyyah) period; in addition to the meaning of word “Jahiliyah” in dictionary and idiomatic usage.

In the first chapter it is attempted to analyze ̇ufeyl b. Avf el-Ganevî's life, poesy and tribe. Second chapter it is attempted to analyse ̇ufeyl b. Avf el-Ganevî's poems in point of contents. ̇ufeyl's poems are in/about flirtation, dirge, praise and honour.

The lovers that the poet advert in his poems are seen as symbols. The poet did not praise people and tribes for personal benefits but for nation. ̇ufeyl has added a new meaning to traditional Arab poetry by praising his tribe's horses.

In the third chapter, poems of ̇ufeyl are evaluated with the point of form and language. With the headlines, like composition of qaside and sentences, vocabulary, technics of presentations; we try to determine quality of his poetic.

Key Words: Pre-Islamic (Jahiliyyah), Arab, Arabian Poet, Poet, Poetry, Description, Horse Description.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
TRANSKRİPSİYON	III
ÖN SÖZ	V
GİRİŞ.....	1
1. ÇALIŞMANIN KONUSU, ÖNEMİ ve AMACI	1
2. ÇALIŞMANIN METODU ve KAYNAKLARI.....	2
3. CAHİLİYE DÖNEMİNE GENEL BİR BAKIŞ	4
3.1. Kültürel ve Edebi Hayat.....	4
3.2. Sosyal Hayatı	9
3.3. İktisadî Hayatı.....	15
4. Cahiliye Kelimesinin Sözlük ve Terim Anlamı	21
BİRİNCİ BÖLÜM	25
TUFEYL B. AVF EL-GANEVÎ'NİN HAYATI.....	25
1.1. Adı ve Soyadı	25
1.2. Hayatı.....	27
1.3. Şairliği	29
1.4. Şair Tufeyl'in Kabilesi.....	30
İKİNCİ BÖLÜM.....	32
Tufeyl el-Ganevî'nin Şiirlerinin Muhteva Özellikleri	32
2.1. Divanı	32
2.2. Muhteva Bakımından Şiiri.....	33
2.2.1. Gazel.....	35
2.2.2. Medih	43
2.2.3. Mersiye.....	46
2.2.4. Fahr	50
2.2.5. Hikmetler	59
2.2.6. Tasvir	60
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	68
3.1. TUFEYL EL-GANEVÎ'NİN ŞİİRLERİN ŞEKİL ÖZELLİKLERİ	68
3.1.1. Vezin ve Revî	68
3.1.2. Kasidenin Yapısı	70

3.1.2.1. Mukaddime	71
3.1.2.1.1. Atlâl Mukaddimesi	71
3.1.2.1.2. Gazel Mukaddimesi	74
3.1.2.1.3. Yolculuk Mukaddimesi	75
3.1.2.1.4. Gençlik ve Saç Beyazlanma Mukaddimesi	77
3.1.2.1.5. Gece Mukaddimesi	79
3.1.3. Tehalluş	81
3.1.4. Hatime	84
3.1.5. Vahde (Bütünlük/Konu Birliği)	86
3.2. Üslup ve Dil	87
3.2.1. Tufeyl'in Şiirinde Anlatım Yöntemleri	88
3.2.1.1. Başka Şairlerden Etkilenmesi	88
3.2.1.2. Bedî Sanatlar	90
SONUÇ	98
KAYNAKLAR	100

TRANSKRİPSİYON

ء	: ʾ	د	: D, d	ض	: Ḍ, ḍ	ك	: K, k
ب	: B, b	ذ	: Ḍ, ḍ	ط	: Ṭ, ṭ	ل	: L, l
ت	: T, t	ر	: R, r	ظ	: Ḍ, ḍ	م	: M, m
ث	: Ṣ, ṣ	ز	: Z, z	ع	: ʿ	ن	: N, n
ج	: C, c	س	: S, s	غ	: Ğ, ğ	ه	: H, h
ح	: Ḥ, ḥ	ش	: Ş, ş	ف	: F, f	و	: V, v
خ	: Ḫ, ḫ	ص	: S, s	ق	: Q, q	ي	: Y, y

Tabloda görülen transkripsiyon sistemi bazı şahıs adları, eser adları ve terimlerde kullanılmıştır. Türkçe’de bilinen ve yaygın olarak kullanılan kelimelerin transkripsiyonu gösterilmemiştir. Harf-i tarifler (el- ال) cümle başı bile olsa küçük harfle yazılmıştır. Şemsî harflerle başlayan kelimelerde ez-Zebîdî örneğinde olduğu gibi kurala uygun olarak Arapça okunuşu esas alınmıştır.

KISALTMALAR

b.	Bin
h.	Hicrî
s.	Sayfa
thk.	Tahkik eden
H.z.	Hazreti
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
ö.	Ölüm tarihi

ÖN SÖZ

İnsanoğlunun duygularını en iyi şekilde ifade etme ve karşısındakine aktarma araçlarından birisi şiidir. Şiir insana özgü önemli bir ifade biçimidir. Bu özelliği ile şiire hemen hemen her toplumda ve her çağda değer verilmiş ve edebiyattaki yerini devamlı korumuştur. Ayrıca şiir, şairin duygularını yansıtmakla yetinmeyip, aynı zamanda şairin yaşadığı çağın ve toplumun sosyal yapısını da resmetmiştir.

Arapların nazarında şiir, cahiliye döneminden günümüze farklı zamanlarda, önemli bir yer edinmiştir. Onlar şiirde zaferlerini ve önemli olayları zikretmişler, geçmiş nesillerinden haber verip onların büyüklükleriyle övünmüşler, yine şiirde hikmetli sözleri ve misalleri kaydetmişlerdir.

Cahiliye dönemin şairlerinden biri de Tufeyl b. Avf el-Ganevî'dir. Bu şair bir savaşçı olup şiirlerini çoğunlukla atlar ile ilgili yazmış ve şiirlerinin de atları tasvir etmiştir. Eleştirmenler, onun önemli şairlerden biri olduğunu söylemektedirler.

Cahiliye dönemin edebiyatı kasidelerin anlamları derindir. Kur'an-ı Kerim'in icaz yönünü anlayabilmek için bu dönemin şiirinin iyi tahlil edilmesi gerekmektedir.

Cahiliye dönemin edebi eleştiri ölçütlerine göre Tufeyl el-Ganevî'nin şiirlerinin incelenmesinin, önemli bir katkı sağlayacağı görünmektedir. Bu tez çalışmasında ele alınan divan üzerine daha önce Türkiye'de hiçbir çalışmanın yapılmamış olması, divanın hem muhteva hem de şekil ve üslup yönünden zengin bir içeriğe sahip oluşu, böyle bir eser üzerine çalışma yapılmasının önemini ve gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Çalışmam boyunca yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Muhammet TASA'ya teşekkür ediyorum.

Muhammed İbrahim TOPJI

Konya/2019

GİRİŞ

Çalışmanın bu bölümünde; konunun önemi, amacı, kullanılan yöntemler ve kaynaklara değinildikten sonra, Tufeyl b. Avf el-Ganevî'nin yaşadığı dönemdeki Cahiliye devrinin sosyal, kültürel ve iktisadi durumu ile “cahiliye” kelimesinin sözlük ve terim anlamına değinilecektir.

1. ÇALIŞMANIN KONUSU, ÖNEMİ ve AMACI

Cahiliye döneminde ifadenin ne kadar önemli olduğunu şairin mevkiinden öğrenilmektedir. Şair savaştan daha üstün bir mertebeye sahiptir. Şair bir kabileyi isterse yükseltebilir isterse de alçaltabilir.

Cahiliye döneminin şiiri, dil ve dilbilgisi açısından çok önemlidir. Dil ve dilbilgisi âlimleri Arapça konusunda herhangi bir kural veya deyim tespit edecekleri zaman Kur'an-ı Kerim'e ve Cahiliye döneminin şairlerine müracaat ederlerdi ve bu iki kaynaktan delil getirirlerdi.

Bu çalışmanın konusunu Tufeyl b. Avf el-Ganevî'nin hayatı ve şiirleri ile Arap Dili ve Edebiyatı'ndaki yeri oluşturmaktadır.

Bu çalışmanın amacı:

1. Tufeyl b. Avf el-Ganevî'nin edebî kişiliği ve şiirlerini edebî yönden incelemek ve hem şairin, hem de şiirlerinin önemini ortaya koymak,
2. Şairin yaşadığı dönemi ve onun bulunduğu coğrafyadaki sosyal, siyasal, kültürel şartları kısaca değerlendirip bu şartların Tufeyl'nin şiirine yansımalarını tespit etmek,
3. Tufeyl el-Ganevî'nin hayatı, kişiliği, ailesi ve kabilesine dair kaynaklarda yer alan bilgileri derli toplu hale getirmek ve bu hususların onun şiirlerine etkisini belirlemek,

4. Şiirlerinin muhteva, şekil, dil ve üslup özelliklerini tahlil etmek, şaire özgü tarzı belirlemeye çalışmak ve şairin şiirlerini diğer şiirlerden ayıran vasıflarının neler olduğunu ortaya koymak,

5. Şairin hangi konularda şiir söylediğini tespit edip şiirlerini sınıflandırmak,

6. Bu tahlil neticesinde edebiyat tenkitçilerinin tespit ettiği edebî ölçülere ne ölçüde riayet ettiğini belirlemek,

7. At tasvircisi olarak bilinen bu şair hakkındaki bu nitelemenin ne kadar doğru, ne kadar yanlış olduğunu tespit etmektir.

2. ÇALIŞMANIN METODU ve KAYNAKLARI

Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, Tufeyl b. Avf el-Ganevî'nin hayatı ve edebi kişiliği üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde, şiirleri muhteva yönüyle ele alınmış ve hangi konuların nasıl işlendiği üzerine değerlendirmeler yapılmıştır.

Üçüncü bölümde ise, şiirlerin şekil, üslup ve dil özellikleri, vezin ve kafiye durumları hakkında bilgiler verilmiştir.

KAYNAKLAR

“Tufeyl b. Avf el-Ganevî'nin hayatı ve şiirleri ile Arap Dili ve Edebiyatındaki Yeri” konulu çalışma yapılırken öncelikle bu konuyu ele alan kaynaklara müracaat edilmiştir.

el-Aşma'î (ö. 216/ 831) tarafından derlenip şerhedilen ve Ebû Hâtim es-Sicistânî (ö. 284/ 862) tarafından rivayet edilen *Tufeyl b. Avf El-Ganevî'nin Divanını*, Muhammed Abdülkadir Ahmed (*Tufeyl el-Ganevî: Hayâtuhû ve şi' ruh*, Beyrut 1968) ve Hassan Fellahoğlî (*Dîvânü Tufeyl el-Ganevî: Şerhu'l-Aşma'î*, Beyrut 1998) yayımlamıştır. Tufeyl'in bazı şiirleri, *el-Methafu'l-İrâkî*'de nüshası bulunan (nr.

1469) ve derleyeni meçhul *Dîvânü 'ş-şu 'arâ 'i 'l-Câhiliyyîn* adlı eserde yer almaktadır. Bu eserlerden sadece Hassan Fellahoğlı'nın tahkik ettiği kitaba ulaşılabılmış ve bu kitaba dayanarak Tufeyl b. Avf el-Ganevî'nin şiirleri tahlil edilmeye çalışılmıştır. Şiir tahlilinde Muhammet Tasa'nın *İbnu's-Semmân ve Şiirleri* ve Mücahit Küçüksarı'nın *Arap Şairlerden es-Sefercelânî ve Şiiri* çalışmalarından faydalanılmıştır.

Cahiliye dönemin şiirlerini daha fazla anlamak için o dönemin sosyal, kültürel ve iktisadi hayatını idrak edebilmek için bu konuyu ele alan Cevâd Ali'nin *el-Mufaşşal fi Târihi 'l-'Arab Kable 'l-İslâm*'ı, Salih Ahmed'in *Târihu 'l-'Aerebi 'l-Kadîm ve 'l-Bi'setu'n-Nebeviyye*'si, Mahmud Taha Ebu'l-'Ulâ'nın, *Cuğrâfyâ Şibhi 'l-Cezirati 'l-'Arab*'ı ve Tefvik Birro'nun *Târihu 'l-'Arabi 'l-Kadîm*'igibi eserlerden istifade edilmiştir.

Tufeyl b. Avf el-Ganevî'nin hayatı ve kabilesi hakkındaki bilgiler ise alınmıştır. el-Ahfeş el-Aşğar (ö. 315/927)'nın *Kitâbu 'l-İhtiyâreyn*'i, 'Abdülkadir el-Bağdâdî(ö. 1093/ 1682)'nin, *Hizânetu 'l-Edeb*'yı ve el-Belâzuri(ö. 279/892)'nin *Kitâbu 'Cumeli'n min Ensâbi 'l-Eşrâf*'i gibitarikh ve edebiyat kitaplarından alınmıştır.

Şiirlerin muhteva yönünden ele alınacağı ikinci bölümde; İbn Kuteybe(ö. 276/889)'nin *eş-Şi'r ve 'ş-Şua 'râ*'sı, İbn Reşîk el-Çayrevânî'nin *el-'Umde*'si, Kudâme İbn Cafer(ö. 337/948)'in, *Naqdu 'ş-Şi'r*'i ve Huseyn 'Aţvân'ın *Muqaddimetu 'l-Şaşıdeti 'l-'Arabiyye fi 'l-'Aşri 'l-Câhilî*'si gibi klasik ve modern çalışmalardan yararlanılmıştır.

Şiirlerin şekil, dil ve üslup yönünden ele alınacağı üçüncü bölümde ise, İbni Sellâm el-Cumahî(ö. 232/845)'nin, *Tabakâtu' Fuḥûli 'ş-Şu 'arâ*'si, Yusuf Bekkâ'nın *Binâ'u 'l-Şaşıde fi 'n-Naqdi 'l-'Arabiyyi 'l-Kadîm*'i, Naşiruddîn el-Esed(ö. 1436/2015)'in, *Maşâdiru 'ş-Şi'ri 'l-Câhilî ve Kımetuhu 't-Târihiyye*'yi, Hâzım el-Çurtâcannî(ö. 684/1285)'nin, *Menhecu 'l-Buleğâ' ve Sirâcu 'l-'Udebâ'*,sıgibi edebî tenkit, belağat ve dil alanında yazılmış klasik ve modern eserlerden faydalanılmıştır.

3. CAHİLİYE DÖNEMİNE GENEL BİR BAKIŞ

Ṭufeyl el-Ganevî'nin şiirlerini incelemeyden önce Ṭufeyl'in yaşadığı dönemi kültürel, sosyal ve iktisadi açıdan ele almak yararlı olacaktır.

3.1. Kültürel ve Edebi Hayat

3.1.1. Kültürel Hayat

Eski Yemen medeniyetinde; ziraat hakkında, yol yapma ve şehir tesis etme gibi konularda bilgiler vardır.

Arap yarımadasında bulunan toplumlar, diğer komşu toplumlardan kolayca etkilenebilmektedirler. Buna Medine'deki Müslümanların hendek kazma konusunda Farslılardan etkilenmeleri örnek olarak verilebilir.

Arap yarımadasının ortasında bulunan Arap kabileleri, bilim ve felsefe konularında değillerdi.¹

3.1.1. Arap Yarımadasında Yaygın Bilgiler

1. Yıldızlar ve Burçlar: Arapların çölde yaşayan bir kavim oldukları için vesik sık gökyüzünü seyrettiklerinden dolayı. gökyüzünde hareket eden cisimlerin farkındaydılar. Araplar, gökyüzündeki burçların mekânlarını ve ne zaman hareket edeceklerini biliyorlardı. Bundan dolayı yolculuk yaparken gidecekleri mekânları bulmak için yıldızları rehber olarak kullanırlardı.²

2. İz Sürme: Yerde ve toprakta bulunan ayak izlerini takip etmek ve bunların kime ait olduğunu tespit emektir. Çölde yaşayanlar için bu tür bilgiler önemlidir. Bu bilgilere sahip olan kişi, yolcunun nereye ve hangi tarafa yöneldiğini kolayca anlayabilmektedir.³

¹ Dayf, Şevkî, *Tarihü'l-Edebi'l-'Arabî el-'Aşru'l-Câhilî*, Dâru'l-Ma'ârif, el-Kâhire, 11.Baskı, s.81.

² Dayf, *Tarihü'l-Edebi'l-'Arabî el-'Aşru'l-Câhilî*, s.83.

³ el-Fâhûrî, Hannâ, *el-Câmi' fi Târihi'l-Edebi'l-'Arabî*, Dâru'l-Cîl, Beyrût 1986, s. 84.

3. Veterinerlik: Araplarda deve ve at besiciliği çok yaygın olduğundan, bu iki hayvanla ilgili durumları ve hastalıklarını yüzeysel olarak biliyorlardı. Teknik imkânlarla ve malzemelere sahip olmadıklarından, hayvanın iç organlarıyla ilgili konularda derin bir bilgileri yoktu.⁴

Eğer hayat tecrübesi imsana yeni bilgiler ve hikmetler katarsa. Arapların yaşadıkları olaylar kendilerine tecrübe kazandırmaktadır. Bundan dolayı hikmetli sözler ve atasözleri söylerlerdi. Atasözü kitapları bunlarla doludur. İnsanlar tecrübeli ve hikmetli insanlara danışırldı ve onlar yol gösterirlerdi.⁵

Dolayısıyla Yemen’de yaşayan Araplar hariç, Araplarda Cahiliye döneminde kendilerine ise ve yaşadıkları kısıtlı hayata yetecek kadar bilgileri bilmemekteydiler.

3.1.2. Yazı

Arap alfabesi, Arap yarımadasının kuzeyinde bulunan Nebatilerin harflerden etkilenecek ortaya çıkmıştır. Elimize ulaşan ilk Arapça tabletler, iki yerde bulunmuştur. Birincisi, Halep’in doğusunda yer alan Zebed kalıntılarında bulunmuş olup bu eser miladî 512’ye aittir. İkincisi de Suriye Suveydâ’daki bir kilisenin kapısının üzerindedir ve bu nakış miladî568’e aittir. Cahiliye döneminde Araplarda, İslamiyet’ten en az 300 yıl önce okuma-yazmanın yaygın olduğunu bazı eserler söylemektedir⁶. Kuran’da geçen ve Arapları Ummi (أُمِّي) kelimesiyle niteleyen ayetlerde kast edilen anlam; bilgisiz olmaları ve okuma-yazma bilmemeleri sebebiyle değil, dini konuları bilmeyip anlamak istememelerindendir⁷. Zira cahiliye döneminde ‘Amr b. Zurâra, Gaylân b. Seleme, el-Haccâc ve babası Yusuf eş-Sakâfî gibi okuma-yazmayı öğretecek kişiler de vardı⁸. Ayrıca Medine’deki bazı çocuklara okuma-yazmayı öğreten Yahudi öğreticiler⁹ de bulunuyordu. Buna Hâlid b. el-Velid’in en-Nuğayra köyünden geçerken bir kilisede okuma-yazmayı öğrenen çocukları görmesi

⁴ el-Fâhûrî, *el-Câmi*, s. 83.

⁵ Dayf, *Tarihü'l-Edebi'l-'Arabî el-'Aşru'l-Câhilî*, s. 84.

⁶ el-Fâhûrî, *el-Câmi 'fî Târîhi'l-Edebi'l-'Arabî*, s.55.

⁷ el-Esed, *Naşiruddîn, Maşâdiru 'ş-Şi'ri'l-Câhilî ve Kîmetuhu't-Târihiyye*, 7.baskı, Dâru'l-Cil, Beyrût, 1988, s.23.

⁸ İbn Habîb, Ebû Cafer Muhammed, *Kitâbu'l-Muḥabbir*, Dâru'l-'Âfâki'l-Cedide, Beyrût, s.475.

⁹ el-Belâzuri, Ahmed b.Yahya, *Futûhu'l-Buldân*, thk. Abdullah Enîs eş-Ṭabbâ', Daru'l-Ma'ârif, Beyrût, 1987, s.663.

örnek olarak verilebilir¹⁰. Diğer taraftan Cahiliye dönemi Arapları, şiir, hikâye ve soyları öğrenmek için ilim meclisleri düzenlerlerdi. Kureyşliler ilim için Ebu Bekir'in evine gelirlerdi¹¹. Burada en-Nağr b. 'Alkama Kureyşlilere eski krallardan bahsederdi¹².

Cahiliye döneminde okuma-yazmayı bazı kişiler bilirdi. Okuma yazma, hesap ve soyları öğrenmek için Kuttâb'lara gidilirdi¹³. Hz. Peygamber döneminde sahabeden okuma-yazması olanlar vardı. el-Ceşiyârî *Kitâbu'l-Vuzerâ'i ve'l-Kuttâb* adlı kitapta sahabeden okuma-yazma bilen 13 kişinin olduğunu ve her sahabe'nin hangi yazı alanında temayüz ettiğini zikretmektedir.¹⁴

Bölece az önce zikredilen bilgilere göre okuma-yazmayı çok az kişi biliyordu. Bunun sebebi Arapların göçebe hayatı yaşamaları ve bir yerde istikrar etmemelerinden ziyade ilkel ve basit bir hayat yaşamalarından dolayıdır.

3.1. Edebi Hayat

Edebiyat, yazma sanatının usüllerini kapsayan bir bilimdir. Edebiyat bilimi nesir ve şiirden eserlerden bahsetmektedir. Edebiyat, toplumun aynasıdır. İnsanlar edebiyatla kendilerinin sevinç, üzüntü hayal ve hatıralarını anlatmaktadır. Bu türden en önemlilerinden birisi şiirdir.¹⁵

3.2.1. Şiir

Şiir, Araplarda en meşhur edebi türüdür. Cahiliye döneminden çağdaş döneme kadar bize ulaşan binlerce şiir divanı bulunmaktadır. Şüphesiz Cahiliye döneminin şiirleri Arapların ilk söylediği şiirler değildir. Zira Cahiliye dönemi şiirleri edebi

¹⁰ Yâkût el-Ĥamavî, *Mu'cemu'l-Buldân*, Dâr Şâdir, Beyrût, 1977, V/301.

¹¹ el-Câhız, Ebû Osman 'Amr b. Bahr, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, 7. Baskı, thk Abdusselam Harun, Mektebet'ul-Hâncî, el-Ķâhire, 1998, VI/76.

¹² İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdulmalik, *es-Sîret'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-SaĶĶâ, Dâr İhyâ' i't-Turasi'l-'Arabî, Beyrût, I/383.

¹³ Bir odalık bir sınıf, 12. Dipnotun kaynaklarına bakınız.

¹⁴ el-Ceşiyârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. 'Abdûs, *Kitâbu'l-Vuzerâ'i ve'l-Kuttâb*, 1.baskı, Maţba'atu'Mustafa'l-Bâbil'-Ĥalabî, el-Ķâhira, 1938, s.12.

¹⁵ 'Abdunnûr, Cabbûr, *el-Mu'camu'l-Edebî*, Dâru'l-'İlmi li'l-Melâyîn, 2. Baskı, Beyrut, 1984, II/ 315.

yönden üstün bir seviyede olup bu seviyeye ulaşabilmek için birkaç aşamadan geçilmesi gerekmektedir.¹⁶

Cahiliye döneminde şiirlerin yayılması için öncelikle meşhur birpanayırdaki söylenirdi. Herhangi bir şair şiirini test etmek istiyorsa, bu meşhur panayırdaki bulunan ve tanınan büyük şairlere danışır. Diğer taraftan Araplar nazarında şiirin önemli bir yeri vardı. Bir kabileden şair yetiştiğinde; yetişen şairin şerefine yemek veriler ve eğlenceler düzenlerlerdi. Şair övdüğü bir kişiyi yüceltir, hiciv ettiği bir kişiyi en aşağı bir mertebeye indirirdi. Dolayısıyla insanlar şairlerin dillerinden korkarlardı ve onlarla güzel geçinmeyi tercih ederlerdi.¹⁷

Cahiliye döneminde şair, siyasi müzakereler yapmak için kabile içinde önemli bir fertti. O kabilesi adına konuşurdu. Zira şairin şiirleri, kılıçtan daha keskin ve etkiliydi.¹⁸

Dolayısıyla Arapların şiir söylemeye ne zaman başladıklarını ve şiirin hangi aşamalardan geçtiğini henüz elimizde bir belge veya bir kalıntı ulaşmamıştır. Şairler, şiirde kendilerinin ne kadar usta olduklarını göstermek istedikleri zaman, panayırda şiir hekemliği yapılan yerlere giderlerdi, bu sebeple şiir revaçta idi. Şiirle ilgili eserlerCahiliye döneminde şair ve şiirin Arapların nezdinde ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

3.2.1.1. Cahiliye Şiirlerinin Özellikleri

1. Doğallık: Şair söylediği şiirlerinde doğaldı. Yapmacık ve laf olsun diye şiir söylemezdi. O beyinde ve kalbinde olanı açıkça diliyle ifade ederdi.¹⁹

2. Duygusallık: Şair kendi içindekilerini ve hissettiklerini dile getirirdi. Hayatta gerçekleşen bir şeyi nitelemek istediğinde, konuyu nesnel olarak değil öznel bir konu olarak vasfederdi.

¹⁶ Brockelmann, Karl, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, 4.Baskı, Dâru'l-Ma'ârif, el-Kâhire.

¹⁷ Ferrûh, Ömer, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, 6.Baskı, Dâru'l-'İlmi li'l-Melâyîn, Beyrût 1981, s. 74.

¹⁸ el-Fâhûrî, *el-Câmi' fi Târîhi'l-Edebi'l-'Arabî*, s. 135. Göçemen, Yakup, *Muallaka Şairi 'antere B. Şeddâd'ın Hayatı Ve Şiirlerinin Dil Ve Tema Yönünden Tahlili*, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2015, s. 12.

¹⁹ İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-Şu'arâ'*, 2. Baskı, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Dâru'l-Ma'ârif, el-Kâhire 1958, I/90.

3. Açıklık ve Sadelik: Şair istediği anlamları açık bir şekilde ifade ederdi. Şiiri derin anlamlar içermezdi.

4. Bir Konudan Başka Bir Konuya Geçmek: Şair bir konudan bahsederken başka bir konuya geçerdi ve bu iki konu arasında bir bağlantı da olmayabilirdi. Şair bir konudan başka bir konuya geçtiğinde bazen husni-tahallus yapar, bazen de yapmazdı. Şair, bir şiir veya kasidede önce teşbih yapmışsa, daha sonra müşebbeh bih'den bahsederdi.

5. Teleffuzu Zor Kelimeler: Cahiliye dönemin şairleri genel olarak şiirlerinde teleffuzu zorsözcükler kullanırdı.

6. Tashih Etme: Bazı Cahiliye şairleri, bir kaside söyledikten sonra bu kasideyi gözden geçirirdi ve bazı lafızları ve cümleleri değiştirirdi. Bu grup şairlere “'Abîdu'ş-Şi'r” yani “şiir köleleri” denirdi.

Cahiliye döneminde şairlerin arasında kimin daha iyi şiir nazmettiği ve hangi şiirin daha güzel olduğunu belirlemek için şiir yarışmaları düzenlenirdi. Bu yarışmalarda şair olan ve şiirden anlayan hakemler tayin edilirdi. Tayin edilen bu hakemler hangi şairi tercih ederlerse, o şairin sözleri revaç bulur ve şair meşhur olurdu.²⁰

3.2.2. Dil ve Edebiyat

Arapçanın bütün lehçelerinde gramer vardır ve gramere dayanmayan hiçbir lehçe yoktur. Mesela Cahiliye döneminde Temîm kabilesinde bazı kelimelerde (İ) harfini (ع) harfiyle değiştirirlerdi²¹. Yine Kuğâ'a ve Bahrâ' kabilelelerinde muzari fiillerin ilk harfinin harekesini esre yapmak gibi farklı uygulamaları vardı. Bu lehçe farklılıklarının en açık göstergesi Kur'an'daki kıraat ihtilaflarıdır.

²⁰ Ferrûh, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, I/75, 76, 77.

²¹ eş-Şuyûfî, Celâlu'd-Dîn Abdurrahman b. Ebû Bekr, *el-Muzhir fi 'Ulûmi'l-Ğati' ve Envâ'ihâ*, Menşûratu'l-Mektebeti'l-'Aşriyya, Beyrût, 1986, I/221.

Bununla birlikte Arapları edebiyat konusunda birleştiren tek bir lehçe vardı²² ve bu lehçe Kureyş kabilesinin lehçesiydi. Her hangi bir şair bir kaside söyleyeceğinde, kendi kabilesinin lehçesini değil, Arapları bir araya toplayan, Fuşhâ denilen bir Arapçayı kullanırlardı.

Kureyşlilerin lehçesi, Arapçanın en seçkin, en fasih ve telaffuzda en kolay olan lehçesiydi²³.

Araplar, şiirlerini önce Kureyşlilere arz ederlerdi ve Kureyşliler bu şiirler hakkında ne derlerse o kabul edilirdi. Bu durum, Araplar nezdinde Kureyş kabilesinin yerinin ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

3.2. Sosyal Hayatı

1.Arap yarımadasının dünyadaki yeri ve sınırları:

Arap yarımadası jeolojik olarak incelendiğinde, burası eski jeolojik zamanlarda Afrika kıtasıyla birleşik bir halde Güneybatı Asya'da bulunan 2.5 milyon metre karelik bir alanı kapsayan bir çöl platosuydu²⁴.

Arap yarımadası; doğudan Arap körfezi, güneyden Hint okyanusu, batıdan Kızıldeniz, kuzeyden ise Akabe körfezinden Şattularab'ın birleştiği yere kadar uzanan bir alanla sınırlandırılır. Arap yarımadasındaki toprakların çoğu çöl şartlarının hâkim olduğu topraklardan oluşsa da, bu toprakların ekserisi insanın yapacağı çalışmalar sonucu ıslah edilebilir.²⁵

Arap yarımadası; güneyde Yemen Sultanlığı, kuzey doğuda Hira Sultanlığı, kuzey batıda Gassani devleti ile çevriliydi. Neciddeki ve Hicaz çevresindeki Arap

²² Dayif, Şevkî, *Tarihü'l-Edebi'l-'Arabi*, s.121.

²³ eş-Şuyûti, *el-Muzhir*, I/212.

²⁴ Birro, Tevfik, *Tarihü'l-'Arabi'l-İkdim*, Dâru'l-Fikri'l-Mu'âşir, Beyrût, 1984, s. 20. Ebu'l-'Ulâ, Mahmud Taha, *Cuğrâfyâ Şibhi'l-Cezireti'l-'Arab*, b. baskı, Maṭba'atu' Lecneti'l-Beyâni'l-'Arabi, Mısır, 1965, I/ 18.

²⁵ Ali, Cevâd, *el-Mufaşşal fî Tarihi'l-'Arab Kable'l-İslâm*, 2.Baskı, Bağdad Üniversitesi Yardımıyla yayımlanmıştır, Bağdad, 1993, I/140.

kabileleri sıradan bir hayat yaşayarak gelişmiş büyük devletlerden birinin riayetinde yaşamaktaydılar.²⁶

Araplar çok geniş bir topraklarda yaşıyorlardı. Arap yarımadası üç taraftan su ile çeviridir ve bundan dolayı bu ismi taşımakta ve bu yarımada çölden oluşmaktadır.

3.2.2.Arap Toplumu

Cahiliye dönemini inceleyen kaynaklar, Arap sosyal hayatını iki döneme ayırır. Birincisi; Cahiliye-Ba'îde (uzak), ikincisi; İslamiyet'ten önce Cahiliye-Şarîbe'dir (yakın).²⁷

3.2.2.1. Arap Toplumunun Medeni ve Şehirli Hali

Arap toplumu, bedevi ve medenilerden, çadır ve kerpiç evlerde barınanlardan oluşuyordu. Medeniler, şehir ehli ve köylü yerleşimcilerdi. Meder²⁸, kuru çamur kesimi sebebiyle medeniler olarak isimlendirilmişlerdir. Medeni Araplar geçimlerini ziraattan, hurmadan, hayvancılıktan ve ticaretten sağlardı. Bedeviler ise çölde yaşar, geçimlerini süt ürünlerinden ve etten kazanırlardı. Onlar gittikleri yerlerde yeşil alan ve su ararlar, verimli ve yeşil mekân bulduklarında hemen çadırlarını oraya kurarlardı.²⁹

Meşhur olan görüşe göre Araplar ziraat, zanaat ve üretimle uğraşmaktan nefret eder ve bunlarla meşgul olanları da küçümserlerdi. Bu işlerle meşgul olan kişilerle evlenmezler ve onlara da kız vermezlerdi. Bu görüşe bedeviler ve bazı medeniler bir ölçüde katılsalar da, her Arap buna uymazdı. Bununla birlikte Araplar bir yerde su bulmaları halinde oraya çokça ağaç dikerler ve bunda da bir aşağılık görmezlerdi.³⁰

Tâ'ifliler gibi çevrelerinde su ve ziraat yapmaya uygun arazi bulan Araplar ziraat ve tarım ile uğraştılar. Ayrıca Yemenliler demircilik, dokumacılık ve boyacılık

²⁶ Ebû 'Ayyane, Fethi Muhammed, *Dirâsât fi Şibhi'l-Cezireti'l-'Arabiyye*, Dâru'l-Ma'rifeti'l-Cami'iyye, İskenderiye, Mısır, 1994, s. 9.

²⁷ Birro, *Tarihü'l-'Arabi'l-Kadîm*, s.18.

²⁸ Meder: Özlü çamur. Sarı, Mevlüt, *el-Mevârid*, s. 1428.

²⁹ İbnu'l-'İbrî, Grigorious Ebu'l-Farac b. Ehron el-Maltî, *Tarihü'l-Muhtaşari'd-Duvel*, 2. baskı, Dâru'r-Râ'idi'l-Lubnâniyye, el-Hârimiyeye-Lübnan, 1983, s. 158.

³⁰ Ali, Cevâd, *el-Mufaşşal*, VI/269.

gibi işlerle uğraşırlardı. Bundan dolayı bazı Araplar, Yemenlileri kınasa da, kılıç gibi demirden yapılan malzemelerde Yemenlilere muhtaçlardı.³¹

Bazı Araplarca zanaat gibi işlerle uğraşan kişiler ayıplansa da, Arapların çoğunda bu tür işlerde çalışmak ayıp değildi. Bunu ayıplayan kişiler kibirli ve zorba olarak nitelendirildi.

Arap yarımadasına doğal olarak kuraklık hâkim olunca, bu durum Arap hayatını da etkiledi. Bedevilik daim oldu. Düzeni, siyasi sosyal hayatı, ekonomiyi ve savaş anlayışını, bu topraklarda büyük bir devleti ve meskenine, aşiretine, kabilesine, yönetenine bakılmaksızın yönetim üyelerinin hepsinin hukukuna saygı gösterecek bir hükümet kurulmasını engelleyerek hayatın diğer işleyen yönlerini etkiledi.³²

3.2.2.2. Toplum Sınıfları

Cahiliye toplumu özgür ve köle olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Araplar sınıflar halinde yaşar, insanlara mertebe ve konumlarına göre davranır, insanlar arasında eşitliği gözetmeyen bir ilkeyle hareket ederlerdi. Mesela bir cinayet işlendiği zaman caninin mertebesine bakılır, eğer cani üstün bir mertebeye sahip ise onun cezası hafif olurdu. Eğer öldürülen kişi, kavmi içinde saygın biri, onu öldüren de zayıflardan ya da kölelerden ise, ölenin ailesi ancak kan diyetini kabul eder ve saygınlıklarını öldüreni öldürmede ararlardı. Mertebe ve konumlarına göre özgür sayılanlar, saygınlıkları ve zenginlikleri bakımından ayrıştırlardı. Derece bakımından en alt tabakada yer alan toplum, köle toplumuydu. Köle sınıfı hür insanın hizmetini yapan ve hür insanın küçümseyerek yapmadığı işlerini yürüten bir sınıftı. Köle bireylerinin çoğu Afrika'dan getirilen zencilerin yanı sıra Irak ve Şam pazarlarından getirilen beyaz kölelerden de oluşabilirdi.³³

Cahiliye döneminde Araplar belli özelliklere ve sıfatlara sahipti. Bu sıfatlardan birisi de mertliktir. Mertlik, yumuşaklık, sabır, gücü yettiğinde affetme, misafire ikram, komşuya yardım ve zayıfı korumaktı. Aynı zamanda cahiliye döneminde

³¹ Ali, Cevâd, *el-Mufaşşal*, IV/279.

³² Ali, Cevâd, *el-Mufaşşal*, IV/280.

³³ Birro, *Tarihü'l-'Arabi'l-Ğadîm*, s. 257/ 263.

Araplar methetmeye ve yermeye büyük bir önem verirlerdi. İnsanın methedilmesi kendisini yücelttiği gibi, onun hicvi de kendisini alçaltırdı.³⁴

Çölde hayat son derece basit, tek düzeydi. Erkeklerin işi çölde deve güdüp onlara göz kulak olmaktan başka bir şey değildi. Bu işin kolay olması sebebiyle bu işi gençler yapıyorlardı. Yapacak işleri olmayan erkekler oturup konuşmaktan başka bir iş yapmıyorlardı. Bu durum onları tembelleştirse de, sözlerini güzelleştirme ve konuşmalarını süsleme bakımından yararlı oluyordu. Çölde yaşaması sebebiyle Arapların ufku sınırlıydı. Boş vakitlerini doldurmak için ava çıkar veya bir kabile diğer bir kabileye saldırıyla meşgul olurdu. Saldırıya ve savaşa sadece erkekler katılırdı. Bundan dolayı hak sadece erkeğe tanınıp kadına tanınmazdı. Erkek savaşçı olduğu bahanesiyle ve kuvvetini kullanarak; kadınların, kızların, çocukların, yaşlı adamların hakkını gasp ederdi.³⁵

Çölün şartları insanı da olumsuz yönde etkiliyordu. Bedeviler çölde yaşadığı için sertti ve yolcuya ikramda bulunması zorunluydu. Kapıyı çalan muhtacı reddetmesi büyük bir ayıptı. Arapların bu sertliği şiirlerine de yansımıştır.

Bu dönemde kadınlar ev işleriyle meşgulken, erkelerin boş zamanları çoktu. Erkeklerin boş zamanlarının olması, konuşmalarını daha güzel bir şekilde ifade etmeye çalışmalarına bir sebepti. Edebiyatın gelişmesi ve üstün bir seviyeye ulaşmasının bu sebepten dolayı olabileceğini düşünmek mümkündür.

3.2.3. Arapların Fiziksel Özellikleri

Bazı Araplar siyah saçlı kimseler olup saçlarını uzaması için bırakırlar, kesmezler, boyarlar, tararlar ve omuzlarına doğru sarkıtırlardı. Saçları genelde kıvrıkcıktı. Çölde kadınlar erkeklerden daha çok çalışıp daha aktiftiler. Kadınlar çalışmaları sebebiyle ince belli olurlardı. Erkekler kadınları küçümser, onların zayıf akıllı görür ve kendilerinden daha az bir akla sahip olduklarını düşünürlerdi.³⁶

³⁴ Ali, Cevâd, *el-Mufaşşal*, IV/574.

³⁵ Ali, Cevâd, *el-Mufaşşal*, IV/606.

³⁶ Ali, Cevâd, *el-Mufaşşal*, IV/303.

3.2.4. Gündelik Hayat

Cahiliyede insanlar av yarışmaları düzenlerler ve bu yarışmalarda şahinleri ve köpekleri av için kullanırlardı. Genelde av etleriyle beslenirlerdi. Arap yarımadasında aslan, leopar, kartal, sırtlan ve kurt gibi vahşi hayvanlar da bulunuyordu.³⁷

Arap Cahiliye toplumunda, erkekler daima tercih sebebiydi. Bunun sebebi erkeklerin savaşlara katılmaları, kadınların katılmamalarıydı. Bu toplumda öncelikli olarak tercih sebebi zenginlik değil, soydu.

Çölde yaşamak, insanı her yönden çok etkiledi. Burada yaşayan insanın sahra şartlarıyla uyum sağlaması ve o hayata alışması gerekmektedir. Dolayısıyla sahrada yetişen insan sert olurdu. Hayatı zor şartlarda sürdürmeye uğraşırlardı. Bunun için çölde yaşayan Araplar, sert davranırlardı.

3.2.5. Din ve İbadet

Araplar ilk zamanlarda Hz. İbrahim'in dinine uyuyorlarsa da, aradan zaman geçtikçe putlara tapmaya başladılar. Putlara tapma inancı, Mekke'den ayrılacak kişinin Harem-u Mekki'ye hürmet ve Mekke'ye özlem amacıyla Mekke'nin taşlarından bir taşı alıp, onu beraberinde götürmesi ile başladı. Konakladıklarında o taşı bir yere koyuyorlar ve Kâbe'de tavaf eder gibi onun çevresinde tavaf ediyorlardı. Aynı zamanda Kâbe ve Mekke'ye de hürmet ediyorlardı. Ancak buldukları halleri zamanla unuttular ve İbrahim'in dininin yerine başka bir din koyup putlara taptilar.

Mekke, Arapların tamamı nezdinde önemli bir mekândı. Kâbe'yi (Allah'ın evini) insanlar her durumda ve her fırsatta ziyaret ediyorlardı. Arap yarımadası kabilelerinin çoğu İslam'dan önce putlara tapıyorlar, onları Allah'ın kızları olarak isimlendiriyorlar ve bununla onların Halil İbrahim peygamberin dini üzerine olduklarını söylüyorlardı. Ancak bazı Hac menasikleri dışında İbrahim'in dininden

³⁷ el-Âlûsî, Mahmud Şukri, *Bulûğ'l-Arab fi Ma'rifeti Kelâmi'l-'Arab*, 2. Baskı, II/6.

ellerinde bir şey kalmamıştı. Her kabilenin ya da aşiret kolununun konakladığında ya da yolculuk esnasında kendileriyle beraber götürdükleri özel bir putları vardı³⁸.

Arapların belli yerlere koydukları, bazı kabilelere ait ve herkesçe tanılan putları vardı. Örneğin Menât, Mekke, Lât ve 'Uzza'dır.³⁹

Arap yarımadasında putlara tapmaktan başka Yahudilik dini de vardı. Bu din Filistin ile Yesrib'in arasında, Yemen, Yamâma ve el-'Aruğ'da yayılmıştır⁴⁰. Buna bağlı olarak Şam ve Arap yarımadasının kuzeyinde yerleşik en büyük kabilelerden Kelb, Tağlib ve Gassân kabilelerin arasında Hristiyanlık inancı da yayıldı⁴¹. İhsâ' vahalarının bazı sakinleri ve özellikle Kadife vahası, Zerdüştlük dinine girdi. Buna sebep olarak, bu vahaların uzun bir müddet Fars etkisi altında kalmaları gösterilebilir.⁴²

Bir şeye tapmak insanın fitratında vardır ve ona bağlanmak insanın ruhi yönünü göstermektedir. Arapların Mekke'den Kâbe'nin etrafından bir taş almaları Mekke ve Kâbe'nin onların katında ne kadar değerli olduğunu göstermektedir. Bazı Arapların komşuluk yapmaları sebebiyle Farslardan etkilenmeleri de söz konusu olabilir.

3.2.6. Evlilik

Cahiliye döneminde erkeklerin istediği kadar kadınla evlenme hakkı vardı. Evlenmenin gayesi, nesli devam ettirmek, dostluk kazanmak, düşmana gözdağı vermek ve düşmana üstünlük kurmaktır. Bu anlayış yönetenlerde, ileri gelenlerde ve gelenekte yaygındı. Anne ve baba kızını evlendirmek istediğinde kızın buna itiraz hakkı yoktu. Ancak soylu ailelerin kızlarından bazılarının evlenmeyi kabul etmemeleri, anne babalarının velisinin elindeydi. Evlilikte denklik gözetilirdi. İleri gelenler kendilerine denk olanlar dışındakilerle evlenmezlerdi. Kızın soyluluğu

³⁸ Ebû 'Ayyane, *Dirâsât fi Şibhi'l-Cezireti'l-'Arabiyye* s. 11.

³⁹ İbnu's-Sâ'ib el-Kelbî, Ebu'l-Munzir Hişâm b. Muhammed, *Kitâbu'l-Aşnâm*, thk. Ahmed Zeki Bâşa, Dâru'l-Kutubi'l-Mişriyye, el-Kâhire, 3.baskı, 1995, s.33.

⁴⁰ Ali, Cevâd, *el-Mufaşşal*, V/ 511.

⁴¹ el-Ya'kübî, Ahmed b. Ebû Ya'kûb el-'Abbâsî, *Tarihü'l-Ya'kübî*, Matba'atu' Brel, Lidn, 1883,I/ 398.

⁴² Ebû 'Ayyane, *Dirâsât fi Şibhi'l-Cezireti'l-'Arabiyye* s. 12.

güzelliğinden daha öncelikliydi. Doğan erkek ise ailesi doğumuyla sevinir, doğan kız ise üzülrlerdi. Oğulların çokluğuyla övünmek Cahiliye ehlinin övünç kaynaklarından biriydi.⁴³

3.3. İktisadı Hayatı

Arap yarımadası, dünya coğrafyasında önemli bir mekâna sahiptir. Batı ve doğu arasını bağlayan kara ve deniz yollarının kavşak noktasıdır. Bölge Şam ve Yemen arasındaki kervanların, Yeşrib, Mekke, Tâ'if ve çeşitli yollar üzerinden izlediği bir kara yoluna, Afrika'nın batısından Hindistan'a, Batı Asya adalarından Çin ülkelerine ulaşım sağlayan Kızıl Deniz yoluna sahipti.⁴⁴

Yemenliler, çağdaşı olan eski yakın-doğu medeniyetleri, Hindistan ve Batı Asya ülkeleriyle ticaret ilişkileri kurarak, Yemen'den Hicaz üzeri eski yakın-doğu medeniyetlerine, Hindistan'a, Asya'nın güney doğusuna, kuzeyde Suriye ve Filistin'e, doğuda Hicaz bölgesine ve Irak'a, batıda Mısır'a ticaret kabileleri gönderiyorlardı⁴⁵.

3.1. Arap Yarımadasında Ticaret Merkezleri

Arap yarımadasının doğusunda yaşayan kişiler, ticari mal ve eşyalarla dolu gemilerini rüzgâr hareketlerinden istifade ederek, batıda Hint Okyanusu üzerinden Hadramevt, Yemen ve Batı Afrika'ya; doğuda Arap körfezi üzerinden İran sahilleri, Afganistan, Bengal körfezine ulaştırırlardı. Tüccarlar gemilerin üzerindeki yüklerini Mezopotamya'nın güneyine boşalttıktan sonra, bu tüccarlar bu malları belirli kara yolları üzerinden Irak'ın kuzey-batı bölgelerine, Anadolu devletlerine, Şam'a, Şam'a yakın şehirlere ve batıda Akdeniz sahillerine gönderiyorlardı. Tüccarlar Dicle ve Fırat'a paralel yolları izlerlerdi.⁴⁶

⁴³ Tirmânîni, Abdusselam, ez-Zevâc 'İnde'l-'Arab (Fi'l-Câhiliyyeti've'l-İslâm), 'Aleml-'Ma'rifa, Kuveyt, 80. sayı, s.123.

⁴⁴ Mu'tî, Ali Muhammed, Tarîhu'l-'Arabi'l-İktisâdî kable'l-İslâm, 1. Baskı, Dâru'l-Menheli'l-Lubnânî, Beyrût, 2003, s. 187.

⁴⁵ Mu'tî, Tarîhu'l-'Arabi'l-İktisâdî kable'l-İslâm, s. 188.

⁴⁶ Mu'tî, Tarîhu'l-'Arabi'l-İktisâdî kable'l-İslâm, s.222.

Arap yarımadasında yayılan ticaret merkezlerinden en meşhurları Aden limanı ve Mekke'ydi.

3.1.1. Aden Limanı

Ticaret merkezlerinden biri olan Aden limanı, Arap yarımadasının güney sahilinde bulunuyordu. Aden limanı Yemen'in en büyük limanı ve ticaret erbabının durağıydı. Hicaz'dan, Çin'den, Habeş'ten ulaşım gemileri gelirdi. Bu liman daima gemi ve tüccarlarla dolar, bir hafta bile boş kalmazdı. Hatta bu liman yeniçağlara kadar kullanılıyordu. Aden limanı kendi aralarındaki iç ticaret şehirlerine ulaşım sağlayan birden çok kara yoluna da bağlanıyordu.⁴⁷

Zamanla bu coğrafyada iktisadi, sosyal ve siyasi durumun kötüleşmesinin sebebi, Arap yarımadasının güneyindeki kabileler ve mevcut kuvvetler arasındaki çekişmelerin yanında Me'rib barajı ve Habeşlilerin 525'te Yemen'i istilasıdır. Bu sebeple güneylilerin nüfuzu uluslararası ticarete azalırken, bu gelişmeler genel olarak Hicaz halkının özellikle Mekke halkının bu alanda başrolü oynamasına sebep olmuş ve ticaretin merkezine hâkim olması için Arabistan yarımadasında alan açmıştır. Bu dönem az bir süre yani İslam'a davet ortaya çıkıncaya kadar sürmüştür.⁴⁸

Yemen'in, Aden limanına sahip olması ve denize kıyısının bulunması yanında coğrafi konumu ve ürettiği mallar dolayısıyla ne kadar önemli merkez olduğu ortaya çıkmaktadır.

3.1.2. Mekke

Arap kabile reisleri ve komşu büyük ülkeler arasında ticari ilişkiler düzenlenmesi, Hicaz'da ve kırsalda günlük ve sosyal hayatın gelişmesinde büyük bir etki bıraktı. Gelişen bu ilişkiler neticesinde iç ve dış ticaret canlandı. Arapların kendi içinde de yakınlaşma ve dostluk arttı. Kırsal kesimden ve şehirlerden çok sayıda grup

⁴⁷ el-Kalkaşendî, Ebu'l-'Abbâs Ahmed, Subḥu'l-A'sâ fi Kitâbeti'l-İnşâ, Dâru'l-Kutubi'l-Mişriyye, 1922, V/10.

⁴⁸ Mu'tî, Tarîḥu'l-'Arabi'l-İktisâdî kable'l-İslâm, s.204.

ve insan birbirine bağlandı. Bu başarı kervanların, kervan muhafızlarının ve rehberlerin desteklenmesi sonucunda ve ticari ilişkilerle sağlandı.

Hac, Kureyş kabilesi için en önemli gelir kaynağıydı. Bedevi Araplara, köylülere, uzak şehirden gelenlere satış yapıyorlar, onların getirdikleri eşyalardan ve ticari mallardan da satın alıyorlardı. Kureyş kervanları, ticari malları Şam ve Irak pazarlarına götürüyorlar, bu eşyalar karşılığında bedevilerin ve Hicaz halkının ihtiyaç duyduğu malları ve eşyaları satın alıyorlardı.⁴⁹

3.2. Arap Yarımadasında Panayırlar

Pazarlar, Arap ülkelerinde sene boyunca, çok ve çeşitli şekilde kalıcı ve devamlı olarak kurulduğu gibi, sınırlı vakitlerde kurulan mevsimlik panayırlarda olurdu. Arap şehirlerin büyük çoğunluğunda kurulan bu panayırlar devamlı yer değiştirirdi. Panayırlar Arap ülkelerinin birçok bölgesinde çeşitli kabilelerin himayesinde kurulurdu⁵⁰. Bu panayırlardan biri de Arap yarımadasının kuzeyindeki Devmetu'l-Cendel idi. Cahiliye dönemindeki Arap kabileleri Rebiü'l-evvel ayının ilk günü alışveriş için bu panayırlara gelirlerdi. Bu panayırların tüccarları Arap kabilelerinden olan Arap Cedîletu't-Tayy' ve Kelb kabileleri idi. Kelb kabilesi en çok köleye sahipti. Bu panayırlarda kıldan çadırlar kuruyorlar ve köleleri ile cariyelerine fuhuş yaptırıyorlardı⁵¹. Panayırlardan bir tanesi de Meşkar'dı. Bu Abdül-Kays'in Bahreyndeki bir kalesiydi. Halkı ise Hecer'e yakın Yemenli Ezd kabilesi idi⁵². Ticaret panayırlarından bir tanesi de Ummandaki Suhâr panayırdı. Recep ayının ilk günü başlar, toplam beş gün sürerdi. Recep ayının son günü kurulan Duba pazarına Hint'ten, Çin'den, Doğu ve Batı'dan tüccarlar gelirdi. Aden, Sana ve 'Ukâz Arap panayırlarının en büyüklerindendi. Kureyş, Havâzin, Gatafân, Eslem ve Ehabîş kabileleri bu panayırlara gelirlerdi. 'Ukâz pazarı Zilkade ayının ortasından sonuna

⁴⁹ Ali, Cevâd, *el-Mufaşşal*, VIII/158.

⁵⁰ Ali, Cevâd, *el-Mufaşşal*, VIII/235.

⁵¹ el-Afeğânî, Sait, *Esvâku'l-'Arab fi'l-Câhiliyyeti' ve'l-İslâm*, Dâru'l-Fikr, Beyrût, 3.baskı, 1973, s.232. el-Marzûkî, Ebû Ali Ahmed b. Muhammed, *el-Ezminetu'vel-Emkine*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1996, s.382.

⁵² el-Afeğânî, *Esvâku'l-'Arab fi'l-Câhiliyyeti' ve'l-İslâm*, s. 240.

kadar kurulurdu. 'Ukâz'a yakın olan Zülmecâz pazarı ise Zilhicce ayının ilk gününden terviyegününe kadar sürerdi.⁵³

3.3. Arap Yarımadasında Ticaret Malları

Kara ve deniz ticaret yolları üzerinde bulunan Yeşrib şehri, kervanların ve yolcuların durak yeri ve alışveriş pazarına dönmüştü. İnsanlar ticari, el işi ve zirai sergi mallarında takası değerlendirmek üzere oraya yöneliyordu. Ürün ve mahsullerin çeşitli olması, pazarın canlanmasına yardımcı olmuştu. Tütsü güneyde özellikle Zifâr'da yaygın bulunur, Yemen'de üretilen kılıçlar, cübbeler ve değerli süs eşyaları ise Tâ'if'te satılırdı. Yine Tâ'if'te, rutubetten ve çürüyen kısımlarından temizlenmiş olan meşhur Tâ'if derileri tabaklanır ve yumuşatılırdı. Bu işlemlerden geçen deri Habeşistan'a ve başka yerlere gönderilirdi. Nadir kalitedeki hurmalar Hecer ve Bahreyn'den gelirdi. Yağ, kuru üzüm, içki, ipek kumaş ürünler, bunların hepsi Şam diyarında üretilirdi. Madenler Necran'da işletilir, içkiler Busra'da yapılır, güzel kokular Aden'de damıtılırdı. Ticaret yolları üzerinde bulunan şehirlerin ticaret merkezlerine dönüştüğü görülmektedir.

Arap yarımadasının güneyinde bulunan Araplara gelince, genellikle ülkelerinin ürettikleri başta olmak üzere bazen yiyeceklerde, mumyalamada, mabetlerde, dini törenlerde kullandıkları tütsü, reçine, koku, esans ticareti yapıyorlardı⁵⁴. Bu ürünler, Arap ülkelerinin çöllerinin kestiği kara yolunu izliyordu. Bu bölgede karşılaşılan en önemli sıkıntı suyun az bulunması idi. Bunun için tüm kervan durakları kuyuların çevresinde bulunan yerlerde kuruluyordu.⁵⁵

3.4. Cahiliye Döneminin Alışveriş Çeşitleri

Cahiliye döneminde Araplar satış sırasında farklı uygulamalara alışmışlardı. Satıcı da, alıcı da alışverişte kandırılıyordu. Bu dönemde taş atmak, Mu'âveme

⁵³ İbn Habîb, Ebû Cafer Muhammed, Kitâbu'l-Muhabbir, Dâru'l-Âfâki'l-Cedide, Beyrût, s.265.

⁵⁴ el-Ali, Salih Ahmed, Târihu'l-'Arabi'l-Çadîm ve'l-Bi'setu'n-Nebeviyye, Şeriketu'l-Metbû'ât l't-Tevzî'i ven-Neşr, 1.baskı, Beyrût, 2000. s. 19. Zaydân, Corci, el-'Arab kable'l-İslâm, Dâru'Lhilâl, el-Çâhire, s.178.

⁵⁵ el-Ali, Târihu'l-'Arabi'l-Çadîm ve'l-Bi'setu'n-Nebeviyye, s.44.

(yıllık), Taşriye (Hayvanı olduğundan iri gösterme) ve Sirâr satışı gibi alışverişler yaygındı.⁵⁶

Vergi almak Arapların adetlerindendi. Vergiler Cahiliye dönemi pazarlarında satıcıların eşyalarından alınırdı. Ancak Arap tüccarların hâkimiyeti zaruri gıdalara kadar uzanıp tekelleşti ve fakirlerin çölden getirdikleri eşyalara el koymaya kadar vardı. Onların sattıkları gıdaları daha yerinde iken, pazara ulaşmadan satın alıyorlardı.⁵⁷

Arap atlılarından bir grup 'Ukaz ve Zulmecâz pazarında olduğu gibi mukaddesleri, adet ve görenekleri gözetir, emniyeti ve düzeni yaymak için çabalardı. Hırsızların ve suçluların insanlara bulaşmasını engellemeye, mallarının çalınmasına ve kanın akmasına mani olmaya çalışıyorlardı. Pazarlarda malın kaynağının, üretim yerinin, ticari alametlerinin bilinmesi ticaretin usullerindendi. Kaynağı belirsiz malı kimse satmazdı. Çalıntı malın satışı yasaklanır, onu satan tutuklanırdı. Tüccarlar Arap kabilelerinden her kabilenin ayırt edilen ticari alametlerini bilirlerdi. Kişisel ve alışveriş senetlerini bildikleri gibi, aynı zamanda tüccarların ticari muameleleri ve muhasebe kayıt işlemlerini de bilmeleri gerekirdi.⁵⁸

Arap yarımadasında kurulan yaygın pazarlarda, bazı aldatıcı alışveriş türleri varsa da, çalınan malın sergilenmesi durumunda pazarın kuralları ve prensipleri uygulanırdı. Pazarlarda pazar kurallarını ihlal etmemek için bir grup suvari bulunurdu.

Arapların güvence ve takas işlemlerini uygulamaları, bedevi toplum ile medeni toplum arasındaki ticari ilişkilerin temelini oluşturmuştur. Takas, dış ticaretlerinde Arapların temel yöntemi olmuştur. Arap yarımadasında takas yoluyla gerçekleşen ithalatı ile koku çeşitleri ve baharatı kapsayan ihracatın beşte birine denk geliyordu.⁵⁹

⁵⁶ el-Afeğânî, *Esvâku'l-'Arab fi'l-Câhiliyyeti' ve'l-İslâm*, s. 45.

⁵⁷ el-Afeğânî, *Esvâku'l-'Arab fi'l-Câhiliyyeti' ve'l-İslâm*, s. 55.

⁵⁸ el-Ya'kûbî, *Tarihü'l-Ya'kûbî*, I/ 314.

⁵⁹ Mu'tî, *Tarihü'l-'Arabi'l-İktisâdî kable'l-İslâm*, s. 249.

3.5. Arap Yarımadasında Para Birimleri

Hicaz'da ve özellikle Mekke'de geçerli olan para birimi Bizans altın dinarı ve Sasani gümüş dirhemi idi. Bunlarla birlikte ham altın ve gümüş bir parçadan ibaret sikke sayılmayan Yemen ve Fas paralarıyla da alışveriş yapıyorlardı. Bu paraların takası, takas edilen parçanın ağırlığına göreymi⁶⁰. Mekke ve haricinde kurulan ticaret merkezleri, sarraflık, para takası, borç verme ve faiz gibi işlemler, iktisadi gelişimin göstergelerinden biridir. Bununla birlikte, tefeciler, faiz ve mal temininde oldukça katı davranıyor, müsamaha göstermiyor ve verilen borcun ödenmesinde kolaylık tanımıyorlardı. Yeşrib, ülkelerin kuzeyi ve güneyi arasındaki kervanların yolu üzerinde bir ticaret merkezi olmuş, böylece araç gereçlerin, rahatlığın ve ticaretin imkân bulduğu bereketli bir vaha haline gelmişti.⁶¹

Arap yarımadasında bulunan Arapların Fas parasını kullanmaları, Afrika'daki toplumlarla iletişim ve etkileşim halinde olduklarını göstermektedir. Görüldüğü gibi dünyadaki bütün toplumlar birbirlerinden etkilenmektedirler.

Takas yapmak için alışveriş evlerin yayılması Arap yarımadasının toplumun cahil olmadığını göstermektedir.

Geçmişte Arap yarımadası ticaret yönünden çok önemli bir rol oynamıştır. Bu önemli rolün sebebi, Arap yarımadasının coğrafi yönünden eşsiz bir yere ve değişik mallara sahip olmasındandır.

Arap yarımadasında seyyar pazarlar da yaygındı ve bu pazarlarda kılıçlar, cübbeler ve değerli süs eşyaları gibi ticaret malları satılırdı. Arap yarımadasında, Yemen üretimle, diğer bölgeler ise zirai ürünlerle meşhurdu. Bu yönüyle Yemen uygar bir ülke görünümündeydi.

⁶⁰ Mu'tî, *Tarîhu'l-'Arabi'l-İktisâdî kable'l-İslâm*, 211, el-Mâverdî, Ali bi Muhammed, el-Ahkâmu's-Sultâniyye, thk. Ahmed Câd, Dâru'l-Hadis, el-Kâhire, 2006, s. 237.

⁶¹ Mu'tî, *Tarîhu'l-'Arabi'l-İktisâdî kable'l-İslâm*, s. 212.

4. Cahiliye Kelimesinin Sözlük ve Terim Anlamı

Arapça *Lisân-u'l'Arab* sözlüğünde Cahiliye kelimesi (جَهْلٌ) kökünden gelmektedir. (الجَهْلُ): ilmin zıttıdır. (الْجَهَالَةُ): bir şeyi bilmeden yapmak demektir.⁶²

İmam Müslim'in sahihinde geçen bir hadiste: *إنك امرؤ فيك جاهلية* (Sen Cahiliye adetleri olan bir kişisin)⁶³ sözünde Cahiliye kelimesinin bilmemezlikdeğil kibir anlamına geldiği görülmektedir.

Cahiliye; Arapların İslamiyet'ten önce, Allah'ı, Peygamberi ve dinin kurallarını tanımamak, soy ile övünmek, kibir, zorbalık vs. gibi durumlarıydı.⁶⁴

Şair 'Amr b. Aħmar kazanları bu şekilde tasvir ediyor: (Tavîl)

وَدُهُمْ تُصَادِيهَا الْوَلَاتُ دُجَلَّةٌ إِذَا جَهَلْتَ أَحْوَابُهَا لَمْ تَحْلَمْ⁶⁵

*Kızların kaldırıp indirip uğraştıkları bu büyük siyah kazanlar(yemek tencereleri), üstleri kaynarsa kolayca sakinleştirilmez.*⁶⁶

جَهْلٌ، يَجْهَلُ، جَهْلًا وَجَهَالَةً: cahil oldu. Cehile eş-şey'e veya cehile bihi: bilmedi, tanımadı anlamına gelir. (جَهَلَ الْحَقُّ): zayi etti, yitirdi demektir.⁶⁷ (الْجَهْلُ وَالْجَهَالَةُ) :

Bilmemek,(التَّجَاهُلُ): Bir kimse kendisini câhil göstermek yani bilmezden gelmek gibi

⁶² İbn Manzûr, Ebu'l-Fağl Cemâlu'd-dîn Muhammed b. Mukerrem el-İfriķî, *Lisân-u'l'Arab*, 6.baskı, Dâr Şâdir, Beyrût, 2008.XI/129

⁶³ Müslim, Ebu'l-Huseyin b. el-Haccac en-Neysâburî, *Sahiħu 'Muslim*, 1.baskı, Dâru'İhyâi'l-Kutubi'l-'Arabiyyah, el-Kâhira, 1991, V/1282.

⁶⁴ İbn Manzûr, *Lisân-u'l'Arab*, XI/129.

⁶⁵ 'Atvân, Huseyn, Şi'r 'Amr b. Aħmar el-Bâhilî, *Mecme'u'l-Luġeti'l-'Arabiyye*, Dimaşk, s. 149. el-Ezherî, Ebû Menşûr Muhammed b. Ahmed, *Tehzîbu'l-Luge*, thk. Muhammed Abdulmunim Hifâcî ve Arkadaşları. ed-Dâru'l-Mişriyyeh li't-Te'lif ve't-Tercemeh. Mısır, VI/56.

⁶⁶ el-Merzûķî, Ebû Ali Ahmed b. Muhammed, *Şerħu Divâni'l-Hemasa*, thk. Abdusselam Hârûn ve Ahmet Emîn, Dâru'l-Cil, Bayrut-1991.2/1720.

⁶⁷ İbn Manzûr, *Lisân-u'l'Arab*, 11/192, Sarı, Mevlüt, *el-Mevârid*, Arapça-Türkçe Lügat, Bahar Yayınları, 252.

anlamlar taşır.⁶⁸ (جَهَلت القَدْر): tencerenin kaynaması şiddetlendi demektir ve (تَحَلَّم)ın zıttıdır. (ناقةً مجهولةً): Hiç sağılmamış bir deveveya damgasız bir deve.⁶⁹ (استَجْهَلت الرِّيحُ العُصْنُ): Rüzgâr dalı oynattı.⁷⁰ (المِجْهَل): işaretsiz yolu bulunması zor çöl. Rüzgâr dalı hareket ettirip salladı anlamına gelmektedir.⁷¹

Bazı lehçelerde (المِجْهَلوالمِجْهَلَة والمِجْهَل والمِجْهَلَة) : közü ve tandırı karıştıran tahta (المِجْهَل) büyük düz bir kaya demektir.

Lügatte (جَهَل) kelimesi incelendiğinde; tencerenin kaynamasına ceilet, rüzgarın bir dalı oynatmasına istechelet, közü ve tandırı karıştıran tahta michel (مِجْهَل)ve bir tür deveye (المِجْهولة)denmektedir. Bunlar kelimenin somut anlamlarıdır. Ayrıca (جَهَل) kelimesinin soyut bir bağlantısı da vardır.(جَهَل)kelimesi ilmin zıttı olarak kullanılır. Bir kişi bilgiden, marifetten ve tecrübeden mahrumsa o kişiye cahil denilmektedir; damgasız bir deveye mechüle (مِجْهولة)denirken, bilgisiz bir kişiye de cahil denilmektedir. Yani hem deve hem de cahil bir kişi bir şeyden mahrum olmaktadır. ez-Zevzenî, 'Amr b. Kulşûm'un muallakasındaki (جَهَل) kelimesinin sefih anlamına geldiğini ifade etmiştir.⁷²

Bir kişinin sefih olması demek hiç düşünmeden öfkelenmesi ve onu bir şeyin hızla kızdırması demektir. Bu durum ile (استَجْهَلت الرِّيحُ العُصْنُ) rüzgârın bir dalı oynatması cümlesi arasında şu yönden bir bağlantı vardır. İki durumda da dışarıdan müdahale ile bir eylem gerçekleşmektedir. (جَهَلت القَدْر) kazanın kaynaması ile cahil bir kişinin öfkelenmesi arasında da böyle bir benzerlik bulunmaktadır. Soyut anlam

⁶⁸ Mütercim Âsım Efendi, *el-Okyânûsu 'l-Basît fi Tercemeti 'l-Kâmûsi 'l-Muhît*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2013. 1.baskı, 5/4408.

⁶⁹ Sarı, *el-Mevârid*, s. 252.

⁷⁰ Mütercim Âsım Efendi, *el-Okyânûsu 'l-Basît fi Tercemeti 'l-Kâmûsi 'l-Muhît*, cehilemaddesi.

⁷¹ Sarı, *el-Mevârid*, s. 252.

⁷² ez-Zevzenî, el-Hüseyn b. Ahmed, *Şerhu 'l-Mu'allakâti 'l-'Aşr*, Dâr Sâdir, Beyrût.

taşıyan (جَهْل) kelimesinin önceden bir somut anlamının olduğu görülmektedir. Soyut anlamından somut anlama geçmek, kelimenin semantik gelişme gösterdiğini ortaya koymaktadır. Ancak (جَهْل) kelimesi maddi anlamı olmayan (جَاهِل: bilmezden gelmek) anlamı kazanmıştır. Sefih olmak, öfkelenmek ve sabırsızlık gibi anlamları taşıyan (جَهْل) kelimesinin; İslamiyet'ten önce Cahiliye olarak isimlendirilen dönem için kullanılması, ilmin zıttı cehalet kelimesi değil de öfkelenmek ve sabırsızlık anlamında kullanıldığı ifade edilmektedir.⁷³

Cahiliye dönemine gelince bu dönem İslamiyet'ten 150 veya 200 yıl öncesinde başlamaktadır.⁷⁴

Hadis Şerifte, Cahiliye kelimesi iki anlama gelmektedir. Birincisi İslamiyet'ten önceki dönem. İkincisi İslam'ın dönemindeki iyi olmayan kötü davranış ya da sözlerdir.⁷⁵

Giriş bölümü, dört ana başlıktan ibarettir. Bu bölüm Cahiliye dönemindeki Arapların sosyal, iktisadi ve fikri hayatlarından bahsetmektedir. Arap yarımadasında Arapların fikri hayatlarına değinilmiştir. Fars ve Yunanlılar gibi O dönemde yaşayan Araplar fazla bilgiye sahip değillerdi, ancak burçlar ve hayvanlar konusunda bilgileri vardı. Ancak bu bilgiler yüzeysel bir mertebededir. Araplar hayatlarında bu bilgilere muhtaç olduklarından dolayı öğrenmektedirler. Okuma-yazma bilen insan sayısı azdı. Araplarda cahiliye döneminde en meşhur edebi tür şiirdi. Şair çok önemli bir konuma sahipti. Cahiliye şiirinin özellikleri doğruluk, duygusallık, açıklık ve zor lafızları kullanmaktır. Sahradaki hayat ve yaşayış cahiliye şairlerinin şiirlerine yansımıştır. Telaffuzu zor kelimeleri kullanmaktadırlar. Şairler halktan farklı ve kendilere has bir edebi dil kullanmaktadırlar.

⁷³ Saqqâl, Diyze, *el-'Arab fi'l-'Aşri'l-Câhilî*, Dâru's-Şadâkati'l-'Arabiyyeh, Beyrût, 1.baskı, 1995, s. 68, ve Ali, Cevâd, *el-Mufaşşal fi Tarihi'l-'Arab Kıble'l-İslâm*, 2.Baskı, Bağdad Ü. Yardımıyla yayımlanmıştır, Bağdad, 1993. s.37.

⁷⁴ Dayf, *Tarihü'l-Edebi'l-'Arabî el-'Aşru'l-Câhilî*, s.38.

⁷⁵ Tulaymat, Gâzî, el-Aşkar, 'İrfan, *Tarihü'l-Edebi'l-'Arabî, el-Edebu'l-Câhilî*, Dâru'l-İrşad, Humus 1992, s.31.

Sosyal hayata gelince, Araplar şehirde ve çölde yaşıyorlardı. Şehirde yaşayan meder ehli, çölde yaşayanlar ise veber ehli diye isimlendirilmişti. Araplar İnsanın sınıfına ve mertebesine göre davranmaktadırlar. Evlilik konusunda da insanların sosyal sınıfına göre davranmaktadırlar. Araplar genelde siyah saçlı kimseler olup saçlarını uzaması için bırakırlardı. Çölde hayat çok zor ve bundan dolayı bedevilerin sıfatları kapadır. Arap yarımadasında putlara tapmak yaygındı. Daha önce Hz. İbrahim'in dinini değiştirmişlerdi. Bazı bölgelerde Yahudilik, Hristiyanlık inancı da yaygındı. Çok azda Zerdüştlük de vardı.

Arap yarımadasındaki ticarete gelince Yeşrib (Medine) ve Aden gibi ticaret merkezleri vardı. Ticaret kervanları o zamanlarda bilinen ülkelere gönderilirdi. Kaynaklara göre Araplar özellikle Yemenliler ticarete ustalardı. Ticaret malları kılıçlar, tütsü, deriler, cübbeler, hurmalar, yağ ve içkiydi. Bu dönemde taş atmak, Mu'âveme (yıllık), Taşriye (Hayvanı olduğundan iri gösterme) ve Sirâr satışı gibi alışverişler yaygındı. Bu tür alışverişler genel olarak müşteriyi aldatmaya yönelikti. Para olarak Bizans altın dinarı, Sasani gümüş dirhemi ve Yemen'den ve Fas'tan getirilen para birimleri kullanılmaktaydı.

Arapların ticari becerileri onların okuma yazma bilmeyen cahil bir toplum olmadıklarını göstermekte yaşadıkları döneme cahiliye denmesinin sebebinin asabiyetten kaynaklandığı ve anlaşılmaktadır. Ayrıca İslamiyet'ten önce Hilfu'l-Fuğul gibi bir kurumun varlığı da toplumun cahil olmadığını bir göstergesidir.

Sonuç olarak Cahiliye kavramının köken olarak ilmin zıttı olan *cehile* anlamında değil, öfkelenmek ve sabırsızlık anlamında kullanıldığı görülmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ṬUFEYL B. AVF EL-GANEVÎ'NİN HAYATI

1.1. Adı ve Soyu

Ṭufeyl el-Ganevî veya Ṭufeyl b. Avf el-Ganevî olarak Arap edebi eserlerinde tanınan şairimiz Ganî kabilesinin bir ferdidir. İbnu's-Sâ'ib'in *Cemeharetu'n-Nesebve el-Belâzuri'nin Kitâbu'Cumeli'n min Ensâbi'l-Eşrâf* kitaplarında Ṭufeyl'in soyu ve ataları şu şekilde verilmiştir: Ṭufeyl b. Avf b. Helef b. Dabîs b. Mâlik b. Se'd b. Avf b. Ka'b b. Cillân b. Genm b. Ganî b. A'sur b. Se'd b. Kayîs b. 'Aylân b. Muḍar b. Nizâr b. Ma'ad b. b. Adnan b. Uded b. Zeyîd⁷⁶. el-İşfahânî(ö. 356/ 967) *el-Ağânî* kitabında Ṭufeyl'den bahsettiğinde Ṭufeyl'in soyunda birkaç atasında farklılıklar zikretmiştir. O, Avf'ten sonra Ka'b'i, Dubeys'ten sonra Huleyf'i zikretmiş ve Ka'b'den sonra Cillân'ı zikretmemiştir⁷⁷. eş-Suyûtî(ö.911/ 1505), *Şerhu'Şevâhidi'l-Muğnî* kitabında Avf'ten sonra Ka'b'i vermiştir⁷⁸. 'Abdülkadir el-Bağdâdî, *Hizânetu'l-Edeb*, kitabında Ka'b'i ve Huleyf'i zikretmemiştir⁷⁹. İbn Dureyd(ö. 321/ 933), *el-İştikâk* ve İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-Şu'arâ'* kitaplarında Avf'ı zikretmeyerek direkt Ka'b oğlu Ṭufeyl şeklinde yazmışlardır.⁸⁰

el-'Aynî(ö. 955/ 1451), Bedruddin Mahmud b. Ahmed, *el-Mekâşidu'n-Nehviyye fi Şerhi'Şevâhidi' Şuruhi'l-Elfiyye elmeşhur bi (Şerhu's-Şevâhidi'l-Kubrâ)* adlı kitabında Ṭufeyl'in babasını Avf değil Firavun olarak kaydetmiştir.⁸¹

⁷⁶ İbnu's-Sâ'ib el-Kelbî, Ebu'l-Munzir Hişam b. Muhammed, *Cemeharetu'n-Neseb*, thk. Naci Hasan, 'Âlemu'l-Kutub, Beyrût, 1.baskı, 1986, s. 4, 17, 463, 457, 311 ve 66.el-Belâzurî, Ahmed b.Yahya, *Kitâbu' Cumeli'n min Ensâbi'l-Eşrâf*, Dâru'l-Fikr, Beyrût, 1.baskı, 1996, XIII/249.

⁷⁷ el-İşfahânî, Ebu'l-Ferec Ali b. el-Huseyin, *el-Ağânî*, thk. İhsân Abbas ve arkadaşları, 3.Baskı, Dâr Şâdir, Beyrût, 2008, XV/237.

⁷⁸ eş-Suyûtî, Celâlu'd-Dîn Abdurrahman b. Ebû Bekr, *Şerhu'Şevâhidi'l-Muğnî*, Ahmed Zâfer Kocan, Lecnetu't-Turâşi'l-'Arabî, s.362.

⁷⁹ el-Bağdâdî, 'Abdülkadir, *Hizânetu'l-Edeb*, thk. Abdusselâm Hârûn, Mektebetu'l-Hancî, el-Ğâhire 1997, IX/46.

⁸⁰ İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-Şu'arâ'*, I/453. İbn Dureyd, Muhammed b. Hasan, *el-İştikâk*, thk. Abdusselam Hârûn, Dâru'l-Cil, Beyrût, 1.baskı, 1991, s.270.

⁸¹ el-'Aynî, Bedruddin Mahmud b. Ahmed, *el-Mekâşidu'n-Nehviyye fi Şerhi'Şevâhidi' Şuruhi'l-Elfiyye elmeşhur bi (Şerhu's-Şevâhidi'l-Kubrâ)*, Ali Muhammed Fahir ve Arkadaşları, 1.Baskı, Dâru's-Selâm, İskenderiye, 2010, III/1025.

1.1.1. Tufeyl'in Soy Ağacı

<i>Eserin Adı</i>	<i>Cemeheratu'n-Neseb</i> ⁸²	<i>Kitâbu' Cumeli'n Min Ensâbi'l-Eşrâf</i> ⁸³	<i>el-Ağânî</i> ⁸⁴	<i>Şerhu' Şevâhidi'l-Muğni</i> ⁸⁵	<i>Hizânetu'l-Edeb</i> ⁸⁶	<i>Kitâbu'l-İhtiyâreyn</i> ⁸⁷	<i>Tarihu'l-Ya'kûbî</i> ⁸⁸
Adı	Tufeyl	Tufeyl	Tufeyl	Tufeyl	Tufeyl	Tufeyl	Tufeyl
Babası	Avf	Avf	Avf	Avf	Avf	Avf	Avf
Atası			Ka'b	Ka'b			
1. Atası	<u>H</u> elef	<u>H</u> elef	<u>H</u> elef	<u>H</u> elef	<u>H</u> elef	<u>H</u> elef	<u>H</u> uleyf
2. Atası	Ḍabîs	Ḍabîs	Ḍubeys	Ḍabîs	Ḍabîs	Ḍabîs	Ḍabîs
3. Atası					<u>H</u> uleyf		
4. Atası	Mâlik	Mâlik	Mâlik		Mâlik	Mâlik	Mâlik
5. Atası	Se'd	Se'd	Se'd		Se'd	Se'd	Se'd
6. Atası	Avf	Avf	Avf		Avf	Avf	Avf
7. Atası	Ka'b	Ka'b	Ka'b		Ka'b	Ka'b	
8. Atası	Cillân	Cillân			Cillân	Cillân	Hillân
9. Atası						Ka'b	
10. Atası	Genm	Genm	Genm	Genm	Genm	Genm	Genm

⁸² İbnu's-Sâ'ib el-Kelbî, *Cemeheretu'n-Neseb*, s.4, 17, 463, 457, 311 ve 66.

⁸³ el-Belâzurî, *Kitâbu' Cumeli'n min Ensâbi'l-Eşrâf*, XIII/249.

⁸⁴ el-İşfahânî, *el-Ağânî*, XV/237.

⁸⁵ eş-Şuyûtî, *Şerhu' Şevâhidi'l-Muğni*, s.362.

⁸⁶ el-Bağdâdî, *Hizânetu'l-Edeb*, IX/46.

⁸⁷ el-Ahfeş el-Aşğar, Ebû Ali Ali b. Suleyman, *Kitâbu'l-İhtiyâreyn*, thk. Fehruddin Kâbâve, Dâru'l-Fikri'l-Mu'âşir, Beyrût, 1999, s.1.

⁸⁸ el-Ya'kûbî, Ahmed b. Ebû Ya'kûb el-'Abbâsî, *Tarihu'l-Ya'kûbî*, thk. Abdulemir Muhenna, 1.baskı, Şeriketu'l-E'lemi li'l-Meţbû'ât, Beyrût, 2010, 1/319. el-Ya'kûbî, *Tarihu'l-Ya'kûbî*, Brel, Lidn, I/307.

11. Atası	Ganî	Ganî	Ganî	Ganî	Ganî	Ganî	Ganî
12. Atası	A'sur	A'sur	A'sur	A'sur	A'sur	A'sur	A'sur
13. Atası	Se'd	Se'd	Se'd	Se'd		E'sur	
14. Atası	Ḳays	Ḳays	Ḳays	Ḳays	Ḳays	Ḳays	
15. Atası	'Aylân	'Aylân	'Aylân	'Aylân		'Aylân	
16. Atası	Muḍar					Muḍar	
17. Atası	Nizâr						
18. Atası	Ma'ad						
19. Atası	Adnan						
20. Atası	Uded						
21. Atası	Zeyd						

1.2. Hayatı

Ṭufeyl'in doğum tarihiyle alakalı kaynaklarda herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Abdurrahman b. Abdillâh b. Kureyb'in amcası Ṭufeyl için, onun en-Nâbiğa'dan daha büyük olduğunu söylemektedir. en-Nâbiğa ise Hîra kralları ile yaklaşık 92 /530 yılında yaşamıştır ve bu yılda en-Nâbiğa kralların huzuruna çıkmaya başlamıştır⁸⁹. Onun bir kralın huzuruna çıkması için yaşının en az 30-40 civarında olması gerekmektedir. Bu da gösteriyor ki en-Nâbiğa'nın doğduğu yıl m. 500 civarı olması gerekmektedir. Şair Ṭufeyl, Fil hadisesini bir şiirinde zikretmektedir⁹⁰. (Basîṭ)

بِالْجَزَعِ حَيْثُ عَصَى أَصْحَابُهُ الْفَيْلُ

تَرعى مَنَابِتَ وَسِيٍّ أَطَاعَ لَهُ

⁸⁹ Ferrûh, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, I/179.

⁹⁰ Fellahoğlı, Hassan, *Dîvan Ṭufeyl el-Ganevî*, , 1.Baskı, Dâr Şadır, Beyrût, 1997, s.76.

(Bu ceylan) filin, sahiplerine isyan ettiği vadinin geçidinde, ilkbahar yağmurunun dolu bir şekilde geldiği çimlerden besleniyor.⁹¹

Ṭufeyl'in vefat tarihi net bir şekilde bize ulaşmamıştır. ez-Ziriklî *el-'A'lâm* kitabında Ṭufeyl'in 13 (h.ö.), 610(miladî) civarında vefat ettiğini kaynak zikretmeksizin belirtmiştir⁹². Ṭufeyl m. 610 civarında vefat etmişse ve en-Nâbiğa'nin doğumu 500 ise ve de Ṭufeyl en-Nâbiğa'den daha büyük ise 500'den 610 yılına kadar 60 yıl vardır. Bir de el-Aşma'î'nin Ṭufeyl'in hakkında, Ṭufeyl'in en-Nâbiğa'dan daha büyük olduğunu söylerken Ṭufeyl ile en-Nâbiğa'nın akran olduklarının anlaşıldığını belirtmiştir. Öyleyse Ṭufeyl en-Nâbiğa'dan daha büyük ise aralarında yaklaşık on yaş olması gerekmektedir. Aralarındaki bu fark en fazla yirmi yıl olabilir. Buradan hareketle en-Nâbiğa'nın doğumu yaklaşık 500 yılıysa; Ṭufeyl'in doğumu en fazla 480 yılında olduğu ve vefat ettiğinde yaklaşık olarak 110 yaşında olduğu düşünülmektedir. *Ebû Kuran* künyesi ile bilinen şair Ṭufeyl b. Avf⁹³, şairlerin arasında atı en güzel tasvir eden kişiydi. Abdülmelik b. Mervan, şair Ṭufeyl hakkında şöyle söyler: " Kim ata binmek isterse Ṭufeyl'in şiirini söylesin." Muaviye şöyle demiştir: "Ṭufeyl'i bana bırakın, diğer şairler ise size kalsın"⁹⁴. Ṭufeyl el-Ganevi'ye, şiirlerini süslediğinden dolayı *muḥabbir* (süsleyen, güzelleştiren) lakabı verilmiştir, bazı görüşlere göre Ṭufeyl'e aşağıdaki beyitinden dolayı *muḥabbir* lakabı verilmiştir.⁹⁵(Ṭavîl)

سَمَاوُهُ أَسْمَالُ بُرْدٍ مُحَبَّرٍ وَ صَهْوَتُهُ مِنْ أَحْمِيٍّ مُعَصَّبٍ

Bu evin üstü, eski süslenmiş ve çizgili bir elbise gibidir. Evin sırtı, çizgili Yemenli 'Ethemî adlı bir elbisidir.

⁹¹ Burada zikredilen fil, Kâbe'yi yıkmak için gelen fildir (İslamiyet tarihinde Fil Olayı). Fil'in isyan ettiği yerin adı el-Muğemmis'dir. el-Bekrî, Ebû 'Ubeyd Abdullah b. Abdulaziz, *Mu'cemu'-Me's-Ste'ceme min Esmâ'i'l-Bilâd ve'l-Mevâdi'*, thk. Mustafa es-Sakkâ, 'Âlemu'l-Kutub, Beyrût, s.1248.

⁹² ez-Ziriklî, Hayruddin, *el-'A'lâm*, 5. baskı, Dâru'l-'İlm li'l-Melâyin, Beyrût, 1980, III/228.

⁹³ el-Batâlyevsî, Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. es-Sîd, *el-İktidâb fi Şerhi' Edebi'l-Kuttâb*, Maṭbe'etu'Dâru'l-Kutubi'l-Mişriyye bi'l-kâhira, thk. Mustaffa es-Sakkâ ve arkadaşı, el-Kâhire, 1996, III/99.

⁹⁴ İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve 'ş-Su'arâ'*, 453.

⁹⁵ eş-Şûlî, Ebû Bekir Muhammed b. Yahya, , *Edebu'l-Kuttâb*, thk. Muhammed behcet el-Eşerî, 3.Baskı, el-Maṭbe'tu's-Selefiyye, el-Kâhire, 1922, s. 105.

Ṭufeyl, Kays kabilesinden oluşan bir grupla birlikte Tay' kabilesine saldırıp onlardan çokça insan öldürdü ve ganimet olarak yüklü miktarda mal götürdü.⁹⁶

Ṭufeyl'in çocukluğuyla ilgili günümüze birkaç tane haber ulaşmıştır. el-Aşma'î'ye göre Ṭufeyl sünnet olmadan atlara binerdi⁹⁷ Yine Abdurrahman b. Abdillah b. Kureyb, amcasının kendisine, Ṭufeyl'in kabilesi için at güttüğünü söylediğini nakletmiştir.⁹⁸

Cahiliye döneminde bir kabilenin reisi, savaşlarda elde edilen ganimetlerin ve malların dörtte birini alırdı ve onun aldığı bu paya *mirbâ'* adı verilirdi⁹⁹. Ṭufeyl de Ganî Kabilesinin ganimetinin dörtte birini alırdı¹⁰⁰. Ṭufeyl'in, kabilesinin *mirbâ'*'ını alıyor olması, onun kabilenin reislerinden olabileceğini göstermektedir.

1.3. Şairliği

el-İşfahânî'nin *el-Ağânî* adlı kitabında Ṭufeyl'in, atı en güzel tasvir eden şair olduğu bilgisi geçmektedir. Aynı şekilde o, şiir erbablarından olduğu da belirtilmiştir. Nitekim İbn Kuteybe kitaplarında bu bilgiler yer almakta ve şair Ṭufeyl'in Cahiliye döneminde şiirini süslediğinden dolayı *el-muḥabbir* lakabını aldığı ve en güzel at tasviri yapan kişi olduğu zikredilmektedir. Aynı şekilde el-Aşma'î de hem bu bilgileri vermiş hem de Ṭufeyl'in bazı şiirlerinde İmru'u'l-Kays'ten daha üstün olduğunu belirtmiş ve Ṭufeyl'in bazı şiir manalarını İmru'u'l-Kays'tan almış olduğuna dikkat çekmiştir. el-Aşma'î'ye göre en-Nâbiğa, Evs ve Zuheir at tasvirinde iyi değillerdi ancak Ṭufeyl at tasviri konusunda zirveye ulaşmış usta bir şairdir¹⁰¹. Ebû 'Ubeyde'ye göre en güzel at tasvirini, Ebû Du'âd el-İyâdî ve bundan sonra gelen Ṭufeyl ve en-Nâbiğa el-Ca'dî yapmaktadır. İbnu'l-A'râbi'ye göre her hangi bir kişi

⁹⁶ el-İşfahânî, *el-Ağânî*, XV/239.

⁹⁷ el-İşfahânî, *el-Ağânî*, XVI/259.

⁹⁸ el-İşfahânî, *el-Ağânî*, XV/239.

⁹⁹ İbnu'l-Eşîr, Mecdudin Ebu's-Se'âdât el-Mubarek b. Muhammed, *en-Nihâye fi Geribi'l-Ḥedişî'el-Eşer*, 1. Baskı, thk Mahmud Tanâhî ve arkadaşı, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, 1963, II/186. en-Nevevî, Muhiddin Ebû Zekeriye Yahya b. Şeref, *el-Minhâc fi Şerh'i Şaḥih'i Muslimi'b-Ni'l-Ḥaccâc*, Beytu'l- Efkâri'd-Devliyye, Amman, 1712. İbn Manzûr, *Lisân-u'l'Arab*, VIII/101. Ali, Cevâd, *el-Mufaşşâ*IV/264.

¹⁰⁰ İbn 'Abdi'Rabbih, *el-İkdu'l-Ferîd*, 9. Baskı, thk. Müfid Muhammed Kamîhe, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 1983, III/304.

¹⁰¹ el-Aşma'î, Ebû Sait Abdulmelik b. Kureyb, *Fuḥûletu's-Şu'arâ'*, thk. Ş. Turri, 2. baskı, Dâru'l-Kitâbi'l-Cedîd, Beyrût, 1980, s.8.

bir atı tasvir etmek isterse mutlaka Ebû Du'âd el-ÿyâdî'ye muhtaç olacaktır¹⁰². Bu eserde İbnu'l-A'râbî, Tufeyl'i zikretmemiş, Ebû Du'âd el-ÿyâdî'yi tercih etmiştir. Abdurrahman b. Abdullah b. Kureyib el-Ensârî'nin amcası kendisine Kays kabilesinde Tufeyl'den daha eski güçlü bir şair olmadığını söylemiştir.¹⁰³

Fakat el-Aşma'î, İbn Kuteybe'nin söylediklerine rağmen İbn Sellâm'ın şairleri sınıflandırdığı *Tabakâtu' Fuḥûli's-Şu'arâ* kitabında şairlerin arasında Tufeyl hiç zikredilmemiştir.¹⁰⁴

1.4. Şair Tufeyl'in Kabilesi

Kays 'Aylân kabilesinin küçük bir kolu olan Ganî. İlk yerleşim yeri Mekke yakınlarında iken sonraları Necd'e göç etmiş ve bugünkü Hâil şehri yakınlarında Tay' dağlarının güneydoğusunda yaşayan Cafer b. Kilâb oğullarına komşu olmuştur¹⁰⁵. Yukarıda Tufeyl'in atalarından bahsederken; Ganî kabilesi, Kays 'Aylân'e uzandığı söylenmişti¹⁰⁶. Ganî kabilesinin babası Sa'd b. Kays, Ganî kabilesinin oğulları 'Amr b. A'sur b. Sa'd'in oğullarıdır.¹⁰⁷

Ganî kabilesi, ilk olarak Irak'a yakın¹⁰⁸, Men'ic veya er-Revha kuyusu civarında Necd'in üst taraflarına yerleşmişlerdir¹⁰⁹. Ganî kabilesi, İbn 'Urve er-Rahhâl'ı öldürdükten sonra, kabilelerinin müttefiki olan Cafer oğullarıyla aralarındaki ilişki bozulmuştur. Ardından Abdülmedân b. ed-Deyyân'a komşu olarak Yemen'in kuzeyine gitmişler. Tekrar kendilerine ait olan yerlerine değil de Arap yarım adasının kuzeyine dönmüşler ve Sa'd b. Avf b. Şekîf b. Munebbih oğulların himayesinde kalmışlardır. Oradan da Yemen bölgesine dönmüşlerdir. Nihayetinde Ganî kabilesi, müttefikleri olan Bekr oğulları kendilerine yardım etmediği için

¹⁰² el-İşfahânî, *el-Ağânî*, XVI/259.

¹⁰³ el-İşfahânî, *el-Ağânî*, XV/237.

¹⁰⁴ el-Cumahî, İbni Sellâm, *Tabakâtu' Fuḥûli's-Şu'arâ*, thk. Mahmûd Muhammed Şâkir, Dâru'l-Medenî, Cidde, II/1005.

¹⁰⁵ Demirayak, Kenan, "Tufeyl el-Ganevi", *DİA*, XLI,324. İstanbul, 2012.

¹⁰⁶ Tufeyl'in hayatına bakınız.

¹⁰⁷ İbn Haldûn, Abdurrahman b. Muhammed, *Muḳaddimetu 'b-ni'-Haldûn*, Halil Şehâdeh, Dâru'l-Fikr, Beyrût, 2001, II/364. Kehhâle, Ömer Riḍa, *Mu'cemu' Kebâ'ili'l-'Arab el-Ḳadimeti've'l-Hediş*, Mu'ssesetu'r-Risâle, I/895.

¹⁰⁸ Ferrûh, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, I/176.

¹⁰⁹ Gaṭṭâşa, Davûd İbrahim Ali, *Hereketu's-Şi'ri'fi Kabileti'Ganî*, yüksek lisans tezi, Ürdün Üniversitesi, 1975, s. 62.

kimsenin himayesine ihtiyaç duymamışlar ve artık bundan sonra hiçbir kabile ile ittifak kurmamışlardır.¹¹⁰

Ganî kabilesinin, çok göç etmeleri sebebiyle pek de güçlü bir kabile olmadığı anlaşılmaktadır. Tufeyl'in şiirleri okunduğunda, kabilesinin zayıf ve güçsüz olduğu görülmektedir. Fakat bu kabilenin, son günlerinde ve özellikle Bekr oğulları kendilerine yardımı terkettikten sonra güce sahip olmaya başlamış olabileceği düşünülmektedir.

Ganî kabilesine ait dağlardan bazıları Neğâd, Suvâc'dır. Yine onlara ait vadilerden birisi Sûlmânân'dır¹¹¹. Ayrıca Ganî kabilesi el-Lât putuna tapardı.¹¹²

¹¹⁰ Gattâşa, *Hereketu's-Şi'ri'fi Kabileti'Ġani*, s. 64.

¹¹¹ Yâkut el-Hemevî, Şihabuddin Ebû Abdullah, *Mu'cemu'l-Buldân*, Dâr Şâdir, Beyrût, 1977, V/290

¹¹² İbnu's-Sâ'ib el-Kelbî, *Kitâbu'l-Aşnâm*, s. 27.

İKİNCİ BÖLÜM

Ṭufeyl el-Ganevî'nin Şiirlerinin Muhteva Özellikleri

2.1. Divanı

Ṭufeyl b. Avf el-Ganevî'nin divanı, birkaç uzun kaside ile on kıta ve müstakil beyitlerden meydana gelmektedir. Câhiliye dönemi savaşçı şairlerinin geleneğine uygun biçimde daha çok fahr (övünme) şiirleri içeren divanda mersiye (ağıt), medih (övgü) ve gazel ikinci plandadır.

Ṭufeyl b. Avf el-Ganevî'nin divan ilk defa F. Krenkow tarafından British Museum'da bulunan yazmaya dayanarak Trmmâh b. Hakîm'in şiirleriyle birlikte (*The Poems of Ṭufail b. 'Auf al-Ghanawî and et-Ṭirimmâh İbn Hakîm at-Tayyî*) adıyla ve İngilizce tercümesiyle beraber neşredilmiştir (London 1927).

Daha sonra el-Aşma'î tarafından derlenip şerhedilen ve Ebû Hâtim es-Sicistânî tarafından rivayet edilen divanı, Beyrut 1968 yılında ve *Ṭufeyl el-Ganevî: Hayâtühû ve şî'ruh* (Ṭufeyl el-Ganevî'nin Hayatı ve Şiirleri) adıyla Muhammed Abdülkadir Ahmed tarafından yayınlanmıştır. Aynı eser Beyrut 1998 yılında ve *Dîvânü Ṭufeyl el-Ganevî: Şerhu'l-Aşma'î* (Ṭufeyl el-Ganevî'nin Divanı ve el-Aşma'î'nin açıklaması birlikte) Hassan Fellahoğlî tarafından yayınlanmıştır.. Ṭufeyl'in bazı şiirleri, el-Methafü'l-İrâkî'de nüshası bulunan (nr. 1469) ve derleyeni meçhul *Dîvânü's-şu'arâ'i'l-Câhiliyyîn* adlı eserde yer almaktadır; Muhammed Abdülkadir'in neşri de bu yazmaya dayanmaktadır. Hâtûn Abdülazîz el-Büreykân, *Şâ'iriyetü't-Ṭufeyl el-Ganevî* adıyla yüksek lisans tezi hazırlamıştır (Câmiatü'l-Melik Suûd el-Âdâb el-Lugatü'l-Arabiyye, Riyad 1406). Ahmed Hasan Besbeḥ *Vuşşâfu'l-Heyl fi'l-Câhiliyye* adlı kitabında, Câhiliye döneminde at tasviri yapan Selama b. Cendel, Ṭufeyl el-Ganevi ve ebû Du'âd el-İyâdî'den bahsetmektedir. Ayrıca Ṭufeyl'in şiirleri; Arapça sözlüklerde, dilbilgisi ve edebiyat kitaplarında yer almaktadır.

Ṭufeyl'in divanında yer alan birinci kaside, el-Ahfeş el-Aşğar'nin *Kitabu'l-Ihtiyâreyn* adlı eserinde ilk seçtiği kasidedir. Ṭufeyl'in divanında ikinci ve yedinci kasideleri en-Naffah'in şiir antolojisi olan *Muhtârât mine's-Şi'ri'l-Câhilî* adlı

kitabında yer almaktadır. Cemil Abdulmecîd de *Belâğatu'n-Naş*'in adlı kitabında, Tufeyl'in divanında altıncı sırada yer alan kasideyi incelemektedir. Tufeyl'in divanın beyit sayısı 372.¹¹³

2.2. Muhteva Bakımından Şiiri

Arap tenkitçiler, şiir konuları ne kadar olduğunu ihtilafa düştüler. Bazıları, konuların dört olmasını söyler ve bunlar fahr, medîh, hiciv ve nesîb (gazel). Bazıları, bu dört konulardan nesîbi çıkararak vasfı koyup da aynı sayı olduğunu zikretmişler. Bazı tenkitçilerde vasıf konusunu ekleyerek konuları beşe ulaştırdılar.¹¹⁴

İbn Reşîk Kayravânî, *el-'Umde fi Mehâsini's-Şi'ri ve Âdâbihi* ve *Nağdih* adlı kitabında, şiirin konuları dokuz olduğunu zikretmektedir. Bu konular: nesîb (gazel), medih, fahr, mersiye, iktidâ' (istekde bulunmak), 'itâb (azarlama), va'id (tehdit), hiciv ve i'tizâr (özür dilemek).¹¹⁵

Edebi tenkitçileri, şiir konuların ister bir tane salsalar isterse de konuları dokuza çıkarırlarsa aynı sonuca varmaktayız. Çünkü konuları az sayan kişiler bu konuları birbirine içermektedirler. Örneğin: gazel konusunu medih konusuna bağlamaktır. Dolayısıyla edebi tenkitçilerin ihtilafı lafzi (kelime) bir tartışmadır. Gerçek bir ihtilaf değildir.¹¹⁶

Şiir konuları konusunda meşhur olan görüş konuların gazel, vasıf, hamaset, hiciv, mersiye ve medih olduklarını zikretmektedirler.¹¹⁷

Şair, Cahiliye döneminde bir kasidede bir konudan fazla ele alabilirdi.

Tufeyl'in şiirleri konuları sayı olarak bu konuya göre belirlenmektedir.

¹¹³ en-Naffah, Ahmed Ratib, *Muhtârât mine's-Şi'ri'l-Câhilî*, Mektebetu'l-Feth, Dimaşk, 1980, s.69. Fellağoğlu, Divân, s.5. el-Ahfeş el-Aşğar, *Kitâbu'l-İhtiyâreys*, s.1. Abdulmecid, Cemil, *Belâğtu'n-Naş*, Dâr Gerîb, el-Kâhire, 1999, s.61. Demirayak, Kenan, "Tufeyl el-Ganevi", *DİA*, XLI,324. İstanbul, 2012.

¹¹⁴ İbn Reşîk, *el-'Umde*, I/120.

¹¹⁵ İbn Reşîk, *el-'Umde*, II/113 ve ikinci cildin bölümlerine bakılır.

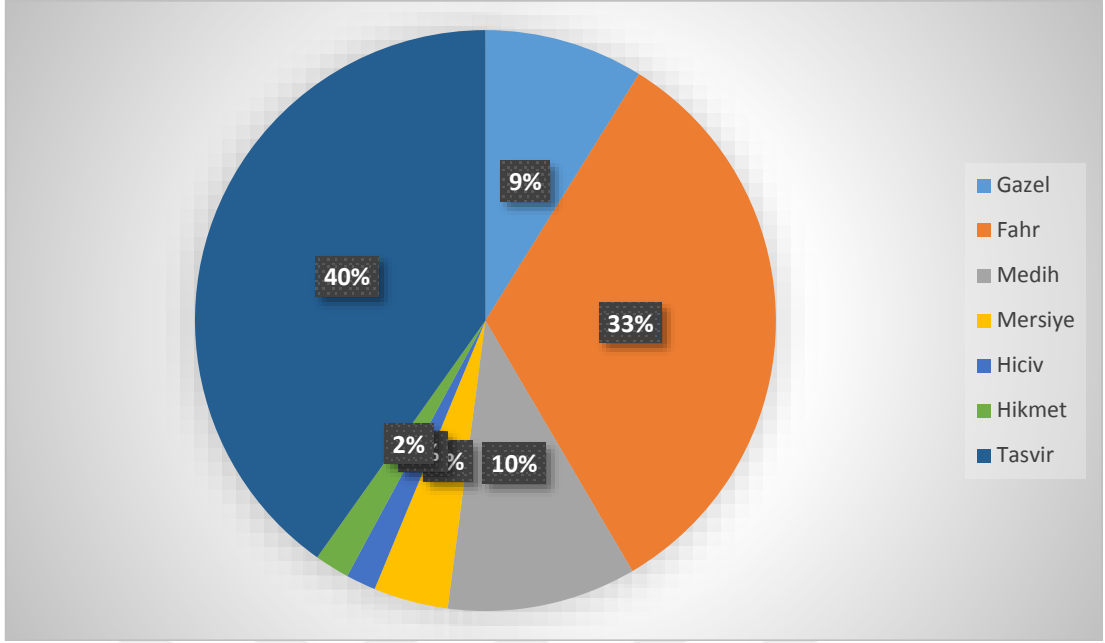
¹¹⁶ Bedevî, Ahmed Ahmed, *Ususu'n-Nağd 'İnde'l-'Arab*, Dâr Nahdatu'-Mısr, el-Kâhira, s.135.

¹¹⁷ Dayf, *Tarihü'l-Edebi'l-'Arabî el-'Aşru'l-Câhilî*, s.219.

Ṭufeyl'in ne zaman Őir söylemeye baŐladıĐına dair bize herhangi bir bilgi ulaŐmamaktadır.

Tablo 1: Şiirlerin Konulara Göre Dağılımı

Konu	Beyit Sayısı		Konuların Yüzlük Değeri		
Gazel	32		9		
Fahr	118		33		
Medih	38		10		
Mersiye	15		4		
Hiciv	6		2		
Hikmet	7		2		
Tasvir: At Asviri	145	71	40		
Tasvir: Saldırı Tasviri		3			
Tasvir: Deve Tasviri		35			
Tasvir: Ok Tasviri		4			
Tasvir: Ceylan Tasviri		2			
Tasvir: Atll Tasviri		6			
Tasvir: Sevgilin Yeri		1			
Tasvir: Zainelerin Gücünü Tasviri		22			
Tasvir: Şimşek Tasviri		4			
Tasvir: Saçları Ak Olmasını Tasviri		5			
Tasvir: MaŐala Tasvir		1			
Toplam		370			

Yukarıdaki tablo ve grafiklerden anlaşıldığına göre divanda beyit sayısı olarak en çok tasvir türünün bulunduğu özellikle at tasviri görülmektedir. Tufeyl, şairliği işleyince at tasviriyle meşhur olduğunu görmektedir. Bu tablo bu görüşü desteklediğini görmektedir. İkinci sırada da fahr türü gelmektedir ve bu iki tür arasında çok beyit sayısı olmadığını görmektedir. Bu verilerden hareketle Tufeyl'nin bir tasvir ve fahr şairi olduğu anlaşılmaktadır.

Cahiliye Arap şiiirlerinde bir şiiirde bir konudan daha fala olabilir. Örneği şair kasideye gazel ile başlar, kendi kavmini medh eder sonra bir kahramanı veya cömerdi över.

2.2.1. Gazel

Aşk anlamında Arap edebiyatında üç terim kullanılmaktadır. Bu üç terim: Gazel, Teşbîb ve Nesîb. *Lisân-u'l'Arab* sözlüğünde (شَبِّبَ بِالْمَرْأَةِ): kadının hakkında

gazel ve nesîb söyledi¹¹⁸, (وَنَسَبَ بالنساء): onların hakkında şiirde gazel söyledi¹¹⁹.

(الغزل): erkek gençler ve kız gençler beraber konuşmaktır.¹²⁰

Tenkitçiler, bu üç terimler arasında hiçbir far yok gibi ve bu üç terim eşanlamlar gibi kullanılmaktadırlar.¹²¹

İbni Sellâm el-Cumaî'nin, *Ṭabakâtu' Fuḥûli'ş-Şu'arâ'* adlı kitabında gazel yerine teşbîb ve teşbîb yerine nesîb kullanıyordu¹²². Aynı şekilde İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve 'ş-Şu'arâ'* adlı kitabında Ömer b. Ebî Rabî'a'nın kadınlar hakkında söylediği şiirlere teşbîb olarak isimlendirirdi.¹²³

Aşk ile ilgili eski tenkitçiler en fazla "Nesîb" terimini, çağdaş tenkitçiler ise en çok "Gazel" terimini kullanılmaktadırlar¹²⁴. Dolayısıyla çağdaş tenkitçilerin En fazla kullandıkları gazel terimi incelenecektir.

Gazel kelimesi sözlükte, "kadınlarla eğlenmek, aşıkâne muhabbet ederek latifeleşmek, hoş vakit geçirmek, sevmek" gibi anlamlara gelmektedir¹²⁵. Terim olarak ise, sevgiliyi, sevgilinin diyarlarını, sevgiyle muhatap olmak ve aşk şaire ne yaptığından bahsetmektir.¹²⁶

Cahiliye döneminde şairler, kadının hiçbir tarafını dışarıda tutmaksızın kadının vücut, kadınla gerçekleşen aşk maceraları ve kadını ne kadar sevdiklerini şiirlerinde zikrederlerdi.¹²⁷

¹¹⁸ İbn Manzûr, *Lisân-u'l-'Arab*, I/480.

¹¹⁹ İbn Manzûr, *Lisân-u'l-'Arab*, I/755

¹²⁰ İbn Manzûr, *Lisân-u'l-'Arab*, XI/492

¹²¹ Bedevî, *Ususu'n-Naḳd 'İnde'l-'Arab*, s. 138.

¹²² el-Cumaî, İbni Sellâm, *Ṭabakâtu' Fuḥûli'ş-Şu'arâ'*, thk. Mahmud Şâkir, Dâru'l-Medenî, Cidde, II/545, 648.

¹²³ İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve 'ş-Şu'arâ'*, II/966.

¹²⁴ Bedevî, *Ususu'n-Naḳd 'İnde'l-'Arab*, s. 139.

¹²⁵ ez-Zebîdî, Muhammed Murtaza el-Ḥuseyni, *Tâcu'l-'Arûs*, Kuveyt Hükümeti Matbaası, 1965, XVI (30), 91- 93.

¹²⁶ Kudâme b. Cafer, *Naḳdü'ş-Şi'r*, thk. Muhammed Abdülmün'im Ḥafâcî, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrût, s.134. Bedevî, *Ususu'n-Naḳd 'İnde'l-'Arab*. İpekten, Haluk, "Gazel", *DİA*, XIII,440. İstanbul, 2012.

¹²⁷ Dayf, *Tarihü'l-Edebi'l-'Arabî el-'Aşru'l-Câhilî*, s.212.

Arap edebiyatında gazel, hissi ve afif olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.¹²⁸ Şair Tufeyl'in divanında gazelin her iki türünde beyitlere rastlanmaktadır. Tufeyl'in divanında gazelin sırasıyla hissî ve afif olmak üzere iki ayrı başlık altında incelenmesi uygun bulunmuştur.

Dolayısıyla aşk ile ilgili gazel, teşbîb ve nesîb terimleri edebiyat kitaplarında eşanlamlı olarak kullanılmaktadırlar. Bu üç terimlerden en çok kullanılan terim gazeldir. Gazel ise sevgi ile ilgili şiir söylemektir.

Tufeyl, kadının fiziki özelliklerini tasvir etmektedir. Şair kadının yüzünden, gözlerinden, teninden ve saçından bahsetmektedir.

2.2.1.1.Hissi Gazel

Şair şiirinde sevgilinin göz, kaş, kirpik, el ve bel gibi görülebilen niteliklerini çeşitli sanatlarla tasvir ediyorsa bu tür gazellere “ Hissi Gazel” veya “Şarîh Gazel” adı verilmektedir.¹²⁹

2.2.1.1.1. Göz

Şair, kadının gözünün Hîra sürmesi ile sürmeli olduğunu belirtmektedir¹³⁰.
(Basit)

إِذْ هِيَ أَحْوَى مِنْ الرَّبِيعِيِّ حَاجِبُهُ وَالْعَيْنُ بِالْإِثْمِدِ الْحَارِيِّ مَكْحُولُ

O, baharda doğan gri renkli bir ceylan gibidir, kaş ve gözü Hîra sürmesi ile sürmelidir.

Bu beyitte şair sevgilisini ceylana benzetmiştir. Şair, o ceylan dediğinde teşbihi beliğ yapmaktadır.

¹²⁸ Hassân Ebu Rehâb, *el-Ġazel 'inde'l-'Arab*, 1. b. Matbaatu Mısr Şerike Müsâheme Mısrıyye, el-Ķâhire,1947, s. 158, 167, 168. Tasa, Muhammet, *İbnu's-Semmân ve Şiirleri*, 1.Baskı, Konya, 2007, s.75.

¹²⁹ Ferrûh, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, I/82.

¹³⁰ Fellâhoğlı, *Dîvân*, s. 75.

2.2.1.1.2. Yüz

Şair, kadının yüzünün yumuşacık olduğunu söylemektedir¹³¹. (Tavîl)

أَسِيلَةٌ مَجْرَى الدَّمْعِ حُمَصَانَةٌ الْحَشَا بَرُودُ الثَّنَايَا دَأْتُ خَلْقٍ مُشْرَعِبٍ

Gözyaşları aktığı yerde yumuşacık, karnı zayıf ve boş, öpmesi lezzetli, uzun vücut organlarına sahiptir.

عَرُوبٌ كَأَنَّ الشَّمْسَ تَحْتَ قِنَاعِهَا إِذَا ابْتَسَمَتْ أَوْ سَافِرًا لَمْ تَبَسَّمِ

Çok gülerdir, gülümsediğinde başörtüsünü ister taksın isterse de ne gülsün ne de başörtüsünü takmasın, başörtüsünün altında güneş var gibidir. (Tavîl)

2.2.1.1.3. Saç

Şaire sevgilisinin saçının uzun olduğunu söylemektedir¹³². (Tavîl)

تَضِلُّ الْمَدَارِي فِي ضَفَائِرِهَا الْعُلَى إِذَا أُرْسِلَتْ أَوْ هَكَذَا غَيْرَ مُرْسَلٍ

Saç örgülerini, ister arkaya göndersin ister kafasının ortasına bıraksın, o saçlar uzun olduğundan dolayı taraklar kayıp olur. Kadının saçları uzun olduğu için böyle söylemektedir.

2.2.1.1.4. Ten

Şairin hissi gazelde değindiği hususlardan biri de sevgilisinin tenidir. Ona göre sevgilisi, yumuşak tenlidir¹³³. (Tavîl)

هَجَانُ الْبَيَاضِ أَشْرَيْتَ لَوْنَ صُفْرَةٍ عَقِيلَةٌ جَوُّ عَارِبٍ لَمْ يُجَلِّلِ

Sarı rengini içeren bembeyaz tenli, hiçbir kimse basmamış ve uzak bir yuvada bir ceylan gibidir.

¹³¹ Fellâhoğlı, *Dîvân*, s. 22.

¹³² Fellâhoğlı, *Dîvân*, s. 85.

¹³³ Fellâhoğlı, *Dîvân*, s. 84.

2.2.1.1.5. Bilek(Ṭavîl)

عَدُوا فَتَأَمَّلْتُ الْحُدُوجَ فَرَاعَنِي وَقَدْ رَفَعُوا فِي السَّيْرِ إِبْرَاقَ مِعْصَمٍ¹³⁴

Bu kadınlar, kuşluk vaktinde gidince; yürürken bileklerindeki bileziklerin parlaklığı beni şaşırttı.

Ṭufeyl'in beğendiği kadının tipi, yukarıda verilen dizeler doğrultusunda, yumuşak yüzlü, bembeyaz tenli, ceylan gözlü, saçları uzun, ince belli olarak karşımıza çıkmaktadır. Ṭufeyl'in şiirinde tasvir ettiği kadının fiziki özellikleri, yaşadığı Cahiliye döneminde şairlerin tasvir ettiği özelliklerle aynıdır.

2.2.1.2. Afif Gazel

Sevgilinin endam, yüz, göz vb. gibi gözle görülen güzelliklerinin vasfedilmesinin dışında; sevgiliye olan aşkı, ayrılığı ve kavuşmayı, aşkı konusunda insanların dedikoduları ve eleştirileri, aşkına karşılık bulamayan âşığın çektiği çile, ıstırap ve aşk acısı gibi konuların işlendiği gazel türleri afif gazel başlığı altında değerlendirilmektedir.¹³⁵

Şairlerin utanç verici açık ve müstehcen kelime ve kavramlar kullanmaktan kaçınarak yaşadıkları temiz, saf sevgiyi, duygu yüklü hoş ifadelerle dile getirilmeleri olan afif gazel¹³⁶, Ṭufeyl'in şiirlerinde de yer almaktadır.

Kendisiyle övünme temalı bir şiirde afif gazel ile şiirine başlar:¹³⁷ (Basit)

1 هَلْ حَبْلُ شَمَاءَ قَبْلَ الْبَيْنِ مَوْصُولُ أَمْ لَيْسَ لِلضُّرْمِ عَن شَمَاءَ مَعْدُولُ

2 أَمْ مَا تُسَائِلُ عَن شَمَاءَ مَا فَعَلْتَ وَمَا تُحَاذِرُ مِن شَمَاءَ مَفْعُولُ

3 إِذْ هِيَ أَحْوَى مِنَ الرَّبِيعِيِّ حَاجِبُهُ وَالْعَيْنُ بِالْإِثْمِ الْحَارِيِّ مَكْحُولُ

¹³⁴ Fellâhoğlı, *Dîvân*, s. 99.

¹³⁵ Ferrûh, *Târîhu 'l-Edebi 'l-Arabî*, s. 82.

¹³⁶ İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve 'şu 'arâ'*, I/75. Tasa, *İbnu 's-Semmân ve Şiirleri* s.78.

¹³⁷ Fellâhoğlı, *Dîvân*, s. 75.

4 تَرعى مَنابِتَ وَسِمِيّ أَطاعَ لَهُ بِالْجِزَعِ حَيْثُ عَصَى أَصْحابُهُ الفِيلُ

5 بانَّت وَكانَت إِذا بانَّت يَكُونُ هَما رَهْنٌ بِما أَحْكَمْتَ شِئْءاً مَبْتُولُ

1 Şemmâ''ın vuslatı ayrılmaksızın devam edecek mi, yoksa Şemmâ''den ayrılmaktan vazgeçmek yok mu?

2 Şemmâ''ın ne yaptığını sormuyor musun? Şemmâ''dan korktuğun şey yapılacaktır.

3 Şemmâ' benden ayırıldığı zaman; kendisiyle beraber kesilmiş hiçbir şekilde iade edilmeyecek kalbimi de rehin olarak götürürdü.

4, 5 Jurnalcilerin bütün söyledikleri yanıtıcı olduğu bilinmesine rağmen; akşamleyin, bizim hakkımızda jurnalcilerin söylediklerini duyarsa bize söz verdiği sözünde duracak mı, yoksa bize yüz çevirip bizi umutsuzluğa düşürecek mi?

Bir başka şiirin mukaddimesinde yer verdiği affif gazelde de yolculuk yapan kadınların arasındaki bir tanesine özlem duyduğunu söylemektedir:¹³⁸ (Tavîl)

1 أَشاقَتَكَ أَظْعانُ يَجْفَنِ يَبْنَمِ نَعَمَ بُكُراً مِثْلَ الفَسِيلِ المَكَّمِ

2 عَدُوا فَتَأَمَّلْتُ الحُدُوجَ فَراعِي وَقَد رَفَعُوا فِي السَّيرِ إِبراقُ مِعصَمِ

3 فَقُلْتُ لِحِراضٍ وَقَد كِدْتُ أَرذَمِي مِنَ الشَّوْقِ فِي إِثْرِ الحَلِيطِ المِئَمِّ

4 أَلَمْ تَرَ ما أَبصَرْتُ أَمْ كُنْتُ ساهِياً فَتَشجى بِشَجْوِ المِستَهامِ المِئَمِّ

1 Sabah erken Cefn Yebenbem'de küçük hurma ağacının salkımı gibi sarılan ve mahmiller içerisinde yolculuk yapan kadınları mı özledin?

¹³⁸ Fellâhoğlı, Dîvân, s. 99.

2 Bu kadınlar, kuşluk vaktinde gidince; yürürken bileklerindeki bileziklerin parlaklığı beni şaşırttı.

3,4 Bir mekana giden kervanın izini takip ederek özlemden aklımı yitirmek üzereyken; Harrâd'a dedim ki: (Gördüğümü gördün mü yoksa gafil miydin? Eğer gördüysen benim gibi âşık mecnunun üzüldüğü gibi sende üzülürdün.

Ṭufeyl, bu şiirinde manevi anlamlara değinmektedir. Özlem duymak ve ayrılmaktan bahsetmektedir. Birinci beyitte muhatap kişi şairin kendidir. Ṭufeyl aklı ve kalbiyle bir diyalog kurmuş gibi konuşuyor. Ṭufeyl'in aklı, bu kadın yolculuk yaparak seni bıraktı derken kalbi bu kadını unutsun diye ona sesleniyor. Ancak âşığın kalbi kabul etmiyor ve aklına (Harrâd) ismini takarak sesleniyor: (Eğer benim gördüğümü görseydin sende âşık olurdun). Bu durumda Harrâd'ın bir kişinin adı olmadığı anlaşılmaktadır. Sözlüklerde ise Harağ bozmak anlamında geçmektedir. Ṭufeyl'in aklı bu ilişkiyi bozmak için Harrâd ismini takmış olabilir.

Ṭufeyl'in şiirleri incelendiğinde gazeli bir şiirinde konuya girmeden kasidenin matla'larında birkaç gazel beyti zikretmek şeklinde kullandığı görülmektedir. Ṭufeyl bir savaşta kabilesi Gani'nin Tayyi' kabilesine galip gelmesinden sonra kabilesini över ve övmekten önce şiire gazel ile başlar:¹³⁹ (Ṭavîl)

1 بِالْغَفْرِ دَارٌ مِنْ جَمِيلَةٍ هَيَّجَتْ سَوَالِفَ حُبِّ فِي فُؤَادِكَ مُنْصِبٍ

2 وَكُنْتَ إِذَا بَأْتَتْ بِهَا غَرِيْبَةُ النَّوَى شَدِيدَ الثَّوَى لَمْ تَدْرِ مَا قَوْلُ مُشْغِبٍ

3 كَرِيمَةٌ حُرَّ الْوَجْهِ لَمْ تَدْعُ هَالِكًا مِنْ الْقَوْمِ هُلْكَاءَ فِي غَدٍ غَيْرِ مُعَقِّبٍ

1 'Ufr'da Cemile'nin evi seni tüketen ve senin kalbinde önceden yaşadığın sevgiyi coşturdu.

2 Sen (kendisine hitap ediyor), (Cemile) uzaklaştığında güçlü olurdun, hiç bir kimsenin Cemile'den nefret ettirmek için konuştuğu lafını takmazdın.

¹³⁹ el-Ahfeş el-Aşğar, Kitâbu'l-İhtiyâreyn, s.21.

3 *O asil soylu bir kadındır, kendi kavminden ölen kişilere sızlanmazdı; çünkü bu ölünün akabinde onun gibi güçlü ve kahraman bir kişi gelecektir.*

Ṭufeyl, kendini çok yoran eski aşkını bu beyitlerde zikretmektedir. Sevgilinin diyarlarını görünce aşkını ve ıstırabını hatırlamaktadır. Âşık olduğu kadın, soylu ve kendi kavminde belirli bir mertebeye sahiptir.

Ṭufeyl, afif gazel şiirlerinde sevgilinin söz verip sözünde durmaması, sevgilinin uzaklaşmasından bahsetmektedir. Bu anlamlar Cahiliye şairlerinde gelenek haline gelmiş anlamlardır. Şairin, sevgilisinin kendisinden ayrılması kendi için acı ve ıstırap sebebidir. Bu acıları, şair açık bir şekilde ifade etmektedir.

Ṭufeyl'in evliliği konusunda herhangi bir bulguya rastlanılmamıştır. Ṭufeyl'in şiirinde Şemmâ' sevgilisi olarak zikredilmektedir. Şemmâ' karakterine herhangi bir eserde rastlanmamaktadır.

1. kasidesinde Cemile adlı bir kadından bahsetmiştir. Bu kadın kendi kavminde değerli ve çok güzel bir kadındır. Cemile, gerçek bir kadın olmayabilir. Arap klasik şiirlerinde kadınların zikredildiği gibi gerçek olmadığı görülmektedir. Kasidenin başında kadın ile başlamak Arap klasik şairlerinde bir gelenektir. Şair başka bir kasidede Şemmâ' adlı bir sevgisi olarak tanımlanmıştır. Şemmâ' söz verip sözünde durmayan bir kadındır.

Ṭufeyl'in divanında yer alan 5. Kasidenin başında Su'ât ve Su'dâ adlı iki kadından daha bahsedilmektedir.

Şair Ṭufeyl, esir kadınları da vafsetmiştir. Esarete düşmeden önce bu kadınların refah içinde yaşadıklarını söylemektedir. Kadınların refah içinde yaşamaları, ailesinin zengin olmasına bir alamettir. Böylece şair sıradan kişilerle savaşmayıp soylu insanlarla mücadele ettiğini vurgulamakta ve bununla övünmektedir. Esir kadınlar hakkında gazel söylemek, düşmanları psikolojik yönden rahatsız etmek ve onları zillete uğramak amacı taşımaktadır. Şairin kast ettiği gazel değil, düşmanları rezil ve zelil edip onlarla alay etmektir.

Ṭufeyl'in gazelinde, zevk ve eğlenmek amacıyla geceleyin dost kadınların evlerine pervasızca dalma, aşk maceralarında karşılaştığı tehlikeler vb. konulara yer verilmemektedir.

2.2.2. Medih

Bir insanı veya bir nesneyi yahut eylemi üstün bir özelliği dolayısıyla övme anlamındaki medih teması, Arap edebiyatının ana unsurlarından birini teşkil eden, her edebi dönemde şiir kültürünün zengin ve verimli bir kaynağı olma özelliğini günümüze kadar koruyan ana konulardan biri olmuştur.¹⁴⁰

Cahiliye dönemin şiirlerinde medih konusunda şairlerin övdüğü ana özellikler şunlardır: Akıl, cesaret, adalet ve iffettir¹⁴¹. Bu dört özelliğin altında da birçok özellik vardır. Bu özelliklerin dallarından siyaset, bilgi, sabır, savunma, intikam alma, misafirperverlik ve cömertliktir.¹⁴²

Ṭufeyl, el-Ḥâris b. Ka'b oğullarının mahallelerine gidip onlardan hayvanlarını otlatmak için mera talep etmiştir. Ṭufeyl'e kendinin ve kavminin develeri için mera verildikten sonra develerin şişman olduklarını zikredip bir medih şiiri söylemiştir:¹⁴³(Ṭavîl)

تَفَشَّعَهَا ظَلَعٌ وَكَيْسَتْ بِظُلْعٍ	وَقَدْ سَمِنَتْ حَتَّى كَأَنَّ مَخَاضَهَا	4
بُجَاوِرَهُمْ بِالْقَهْرِ لَا يُتَطَّلَعُ	بُجَاوِرَةً عَبْدَ الْمَدَانِ وَمَنْ يَكُنْ	5
حَمَّوْا جَارَهُمْ مِنْ كُلِّ شَنْعَاءٍ مُضْلِعٍ	أُنَاسٍ إِذَا مَا أَنْكَرَ الْكَلْبُ أَهْلَهُ	6
عَلَى خَيْرِ حَالٍ آمِنًا لَمْ يُفْرَعِ	وَإِنْ شَلَّتِ الْأَحْيَاءُ بَاتَ تَوِيُّهُمُ	7

¹⁴⁰ Ṭulaymat, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî el-Edebu'l-Câhili*, s. 162; Tasa, *İbnu's-Semmân ve Şiirleri* s.86.Çağrıçı, Mustafa, "Medih", *DİA*, XXVIII/304. İstanbul, 2012.

¹⁴¹ Kudâme b. Cafer, *Nağdü's-Şi'r*, s. 96.

¹⁴² Bedevî, *Ususu'n-Nağd 'İnde'l-'Arab*, s. 188.

¹⁴³ Fellâhoğlı, *Dîvân*, s. 73.

4 (Develerim) Topal olmadığı halde şişmanlıktan topallayarak yürüyecek hale gelene kadar semirdi.

5 (Develerim) Abdülmedân'ın komşusu oldular, Kim onlara' Kahr'de komşuları olursa hiçbir zulme uğramaz.¹⁴⁴

6 Bu kavim zırhlanıp savaş hazırlıklarını yapınca köpekleri tarafından tanınmaz hale gelir ve komşularını her zor durumdan kurtarırlardı.

7 Başka bir kavmin develeri kovulduğunda, bunların (Abdülmedan kavmi) komşularının develeri korunur ve onlar kovulmaz.

Ṭufeyl, bu şiirinde el-Hâris b. Ka'b Oğullarını methetmektedir. Bu kavim cömert, her durumda ihtiyaç sahibine yardım etmeyi seven ve hiçbir komşuyu rahatsız etmeyen bir kavimdir. Bu beyitlerden Ṭufeyl'in kabilesinin gıda ve himayeye muhtaç küçük bir kabile olduğu anlaşılmaktadır.

Şair, başka bir kasidede Sa'd b. Avf Oğullarını bu şekilde medh etmektedir¹⁴⁵.
(Tavil)

1 جَزَى اللّٰهُ عَوْفًا مِّن مَّوَالِي جَنَابَةٍ وَ نَكَرَاءَ خَيْرًا كُلُّ جَارٍ مُّوَدَّعٍ

6 وَقَدْ حَادَرُوا مَا الْجَارُ وَالضَّيْفُ مُخْبِرٌ إِذَا فَارَقَا كُلُّ بَدَلِكَ مَوْلَعٍ

9 وَكُنْتُ إِذَا جَاوَرْتُ أَعْلَقْتُ فِي الدَّرَى يَدَيَّ فَلَمْ يَوْجِدْ لِحْنِي مَصْرَعٌ

1 Komşu komşusuna elbet veda edecek. Uzaktan akraba olan hiç tanımadığımız 'Avf oğullarının Allah en güzel bir şekilde mükâfatlarını artırsın.

6 Onlar ('Avf oğulları), insanlar, ister iyi ister kötü kendi hakkında komşu ve misafirin yaptıklarını söyleyeceklerinden ve buna, ayrılma vaktinde o ikisi (komşu ve

¹⁴⁴ Abdülmedân b. ed-Deyyan Yemenli Negrân ehlinden soylu bir kişidir ve İslamiyet'ten önce vefat etmiştir. Bakınız: ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, VI/153.

¹⁴⁵ Fellâhoğlı, *Dîvân*, s. 108.

misafir) ev sahibinin onları nasıl karşıladığından bahsetmeyi sevdiği için bundan sakınırlar.

9 Soylular ile komşu olduğum zaman, hiçbir kimse bize ne cüret edebilir, ne de kötülük yapabilir.

Şair, Cafer oğullarının ne kadar misafirperver olduklarını bu beyitlerde anlatmaktadır¹⁴⁶. (Tavîl)

1 جَزَى اللهُ عَنَّا جَعْفَرًا حِينَ أَرْزَقْتَنَا فِي الْوَاطِئِينَ فَزَلَّتْ

2 هُمْ خَلَطُونَا بِالنُّفُوسِ وَأَجَاؤَا إِلَى حَجَرَاتٍ أَدْفَأَتْ وَ أَظَلَّتْ

3 أَبَوَا أَنْ يَمْلُونَا وَلَوْ أَنَّ أَمْنَا تُلَاقِي الَّذِي لَاقُوهُ مِنَّا لَمَلَّتْ

6 وَمِنْ بَعْدِمَا كُنَّا لِسَلْمَى وَأَهْلِهَا قَطِينًا وَمَلَّتْنَا الْبِلَادَ وَمَلَّتْ

1 Ayağımız kayıp düştüğümüzde bize yardım eden Caferoğullarını Allah iyi mükâfatlandırсын.

2 Caferoğulları, bizi aralarına alıp kendilerinden saydılar ve bizi ısıttığı ve gölgelediği odalarında ağırladılar.

3 Bizden hiçbir şekilde bıkmadılar. Caferoğullarının bizden gördüğü şeyleri, eğer annemiz görseydi bizden bıkarıdı.

6 Ondan önce Selmâ dağında oturan kabileye misafir olduk, ancak bütün diyarlar bizden sıkıldı ve bize de o diyarlardan sıkıldık.

Ṭufeyl'in bu şiirinde umutsuzluk havası hâkimdir. Kavminin zor durumda olduklarını belirtmektedir. Caferoğulları, Ṭufeyl ve kavmine bu zor durumda ellerini uzattılar ve onları en güzel bir şekilde barındırdılar.

¹⁴⁶ Fellâhoğlı, *Dîvân*, s. 130.

Ṭufeyl'in yukarıda geçen üç medih şiiri analiz edildiğinde, medh sebebi olarak Ṭufeyl ve kavmine otlak ve korumak sağlamaları görülmektedir. Ṭufeyl'in develeri el-Hâris b. Ka'b Oğullarının ikramlarından dolayı şişmanlamıştır. el-Hâris b. Ka'b Oğulları Ṭufeyl ve kavmini korumuşlar ve onlardan bıkmamışlardır. Caferoğullarının bize yaptığı iyilikleri, annemiz bize yapmaz. Ṭufeyl, bu şiirleri, kavmine gıda ve himaye temin etmek için söylemiştir. Bu şiirlerde Ṭufeyl'in bir lider gibi davrandığı ve kavminin sorunları çözüme kavuşması için çabaladığı görülmektedir. Şiirinde geçen kelime ve cümlelerden, aciz bir durumda şiirlerini söylediği, Ṭufeyl'in kabilesinin küçük olduğu ve fazla güçlü olmadığı anlaşılmaktadır. Ṭufeyl'in zikrettiği medih sıfatları ise cahiliye şairlerinin şiirlerinde zikrettikleri ifade ve anlamların dışına çıkmamaktadır. Ṭufeyl, medih konusunda yeni bir şey getirmemektedir.

Ṭufeyl kendi kavmine iyilikleri dokunduğu için diğer kabileleri methetmiştir. Ṭufeyl kendi kavminin menfaati için medih beyitleri söylemekte kendi menfaati için bir kişiyi medh edip para kazanma amacı gütmemektedir. Ṭufeyl kavminin derdini üstlenip kabilesinin zorluklarını çözmeye uğraşmaktadır. Bu sıfatlar, Ṭufeyl'in tam bir lider olduğunu göstermektedir.

2.2.3. Mersiye

İbn Manzûr'un *Lisân-u'l'Arab* adlı sözlüğünde “ölenin iyiliklerini anıp ağlamak, onun hakkında ağıt söylemek ve ölümünden sonra kişiyi övmek” anlamında “rişâ' ve mersiye” kökünden gelen terim,¹⁴⁷ “özellikle ölenin veya kaybedilen değerlerin ardından onu öven ve kaybının üzüntüsünü terennüm eden şiirlerin genel adı” olmuştur.

Klasik mersiyede üç ana bölüm vardır. Oğul, kardeş ve dost gibi akrabaların veya çok yakın insanları kaybederken acı ve hüznün dile getirildiği ağlama (Nedb), kaybedildiklerinde insanların çok büyük bir hasara uğrayacakları edebiyatçı, alimleri

¹⁴⁷ İbn Manzûr, *Lisân-u'l'Arab*, XIV/309.

veya siyasetçi gibi erdemlerinin anlatıldığı övgü bölümü (Te`bîn) ve şairin ölümden bahsederken ölümün ve hayatın mahiyetinden bahsedildiği (‘Azâ’) bölümdür.¹⁴⁸

Şair, kendi kavminin kahramanlarına mersiye söylerken ne kadar samimi olduğu bu beyitlerden anlaşılmalıdır¹⁴⁹. (Tavîl)

- 1 تَأْوِينِي هَمٌّ مَعَ اللَّيْلِ مُنْصِبٌ وَجَاءَ مِنَ الْأَخْبَارِ مَا لَا أُكْذِبُ
- 2 تَظَاهَرَ حَتَّى لَمْ تُكُنْ لِي رِيَّةً وَلَمْ يَكْ عَمَّا أَخْبَرُوا مُتَعَقِّبُ
- 3 وَكَانَ هُرَيْمٌ مِنْ سِنَانٍ خَلِيفَةً وَحِصْنٍ وَمِنْ أَسْمَاءَ لَمَّا تَعَيَّبُوا
- 4 وَمِنْ قَيْسِ الثَّأْوِي بِرَمَانَبِيْثُهُ يَوْمَ حَقِيلِ فَادٍ آخِرِ مَعْجَبُ
- 5 أَشْتُمُ طَوِيلُ السَّاعِدِينَ كَأَنَّهُ فَنِيْقُ هِجَانٍ فِي يَدَيْهِ مُرْكَبُ
- 6 وَبِالسَّهْبِ مَيْمُونُ الْخَلِيفَةِ قَوْلُهُ لِمُلْتَمَسِ الْمَعْرُوفِ أَهْلٍ وَمَرْحَبُ
- 7 كَوَاكِبُ دَجْنٍ كَلَّمَا غَابَ كَوَكَبُ بَدَا وَانْجَلَّتْ عَنْهُ الدُّجْنَةُ كَوَكَبُ
- 8 لَعْمَرِي لَقَدْ خَلَى ابْنُ خَيْدَعٍ ثَلَمَةً فَمِنْ أَيْنَ إِنْ لَمْ يَرَأَبِ اللَّهُ ثُرَابُ
- 9 نَدَامَايَ أَضْحَوْا قَدْ تَخَلَّيْتُ مِنْهُمْ فَكَيْفَ أَلَدُّ الْحَمْرَ أَمْ كَيْفَ أَشْرَبُ

1 Geceleyin bana yalan diyemeyeceğim haberlerden biri geldi, yorucu bir dert geldi.

2 Dedikleri yalandır deyip haberin peşine düşmedim. Ancak haberlerin arka arkaya gelmesiyle artık bu haberin doğru olduğundan şüphem kalmadı.

¹⁴⁸ Dayf, Şevkî,er-Risâ’, 4. baskı, Dâru’l-Meârif, el-Kâhira, s. 5.Toprak, M.Faruk, “Mersiye”, DİA, XXXI, 115, İstanbul, 2012.

¹⁴⁹ Fellâhoğlı, Dîvân, s. 52.

3,4 Hureym, Sinan, 'Esmâ', Hişn ve Rammân'da evi olan, Hâkîl savaşında ölen ve kendisin gören herkesin beğendiği Kays öldükten sonra kabilenin reisi olmuştur.

5 Hureym, gururlu, eli iyiliğe uzanan ve asil binilmez beyaz bir deve gibidir.

6 Sehb'de, iyilik isteyeneye (Hoş geldiniz) diyen, huyu güzel bir kişi defnedilmiştir.

7 Gökyüzü bulutlarla dolu olunca; (bu kahramanlar gökyüzünün yıldızları olurlar). Bu kahramanların birisi ne zaman ölürse kendi yerine yıldız gibi bir kahraman ortaya çıkar.

8 Ömrüme yemin ederim ki, İbn Heyde' bir gedik bıraktı. Allah bu gediği çatlağı onarmazsa nasıl onarılacak?

9 İçki arkadaşlarım, benden uzaklaştılar. Şarabın tadını nasıl bulurum, onlar yokken nasıl şarap içerim?

Ṭufeyl, bu kasidede kendi kavminin savaşta ölen kahramanlarını mersiye ediyor. Cahiliye şairlerinin yaptığı gibi kendisi de şiirlerinde konuya değinmeden önce atlaları, aşk, vs. gibi konulardan bahsetmektedir. Şair, bu kasidesinde hiçbir mukaddimeyi zikretmeden konuya direk geçiş yapmıştır. Konuya mukaddimesiz giriş yapmak konunun ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Ṭufeyl, kavminin savaşta ölen kahramanlarını mersiye ettiğinde onların cesaret, cömertlik ve misafirperver olmaları yönüyle zikretmektedir. Şair, "Bu kahramanlar gökyüzünün yıldızları" sözüyle, kendi kavmindeki kahramanların insanlara yol gösterdiğini, örnek olduklarını, hayatta ne yapılacağına ve kara günlerde insanlara nasıl rehber olunacağı hususunda yol gösterdiklerini belirtir

Şair başka bir şiirde Tavk'ın oğlunu şu şekilde mersiye etmektedir¹⁵⁰. (Basit)

كما وفي بقلاص النجم حادياها

1 أمّا ابنُ طَوَّقٍ فَقد أوفى بدمته

¹⁵⁰ Fellâhoğlı, *Dîvân*, s. 141.

2 فَإِنَّ عَمْرًا مِنَ الْفَتَيَانِ ذُو نَحْرٍ وذو ضَرْرٍ لِأَحْيَاءٍ يُعَادِيهَا

3 قَدْ حَلَّ رَابِعَةٌ لَمْ يَعْلَمَهَا أَحَدٌ صَعْبًا مَبَاءً تُهَا صَعْبًا مَرَايِيهَا

1 *Ṭavḳ'ın oğluna gelince; ed-Deberân yıldızı, yıldızları getirip sözünü yerine getirdiyse; Ṭavḳ'ın oğlu da sözünü yerine getirir.*¹⁵¹

2 *Delikanlılardan olan 'Amr, kılıcı keskin ve düşmanlara karşı zarar vericidir.*

3 *Yükselişi zor, elde edilmesi güç ve hiçbir kimse ulaşamadığı zirveye oturdu. Zür' a b. 'Amr'ı bu şekilde mersiye etmektedir*¹⁵².(Vafir)

1 وَمَ أَرَّ هَالِكًا فِي النَّاسِ أَوْدَى كَزُرْعَةَ يَوْمَ قَامَ بِهِ النَّوَاعِي

2 أَجَلٌ رَزِيَّةٌ وَأَعَزُّ فَقْدًا عَلَى الْمَوْلَى وَأَكْرَمٌ فِي الْمَسَاعِي

3 وَأَعَزَّ نَائِلًا لِمَنْ اجْتَدَاهُ مِنْ الْعَافِينَ وَالْمُهْلَكِي الْجِيَاعِ

4 وَأَكْثَرَ رَحَلَةً لِطَرِيقِ مَجْدٍ عَلَى أَفْتَادِ ذِعْلَبَةِ وَسَاعِ

5 شَهِيدِي بِالَّذِي قَدْ قُلْتُ بَنُو بَكْرٍ وَحَيِّي بَنِي الرَّوَاعِ

6 فَلَا فَرْحٌ بِخَيْرٍ أَنْ أَنَاهُ وَلَا جَزَعٌ مِنْ الْحَدَثَانِ لِاعِ

7 وَلَا وَقَافَةٌ وَالْحَيْلُ تَرْدِي وَلَا حَالٍ كَأَنْبُوبِ الْبِرَاعِ

1 *Anıldığı günü, insanların arasında Zür'eh'nin mertebesine ulaşan bir ölü gibisini görmedim.*

¹⁵¹ bu sözün anlamı, en-Necm'den kast edilen es-Sureyyâdır. el-Hâdî de Ay'ın bir menzili olan ed-Deberân'dır. ed-Deberân, es-Sureyyâ'yı nişanlanıp; küçük yıldızları mehir olarak sürmüş. Ebu'l-Velîdî'l-Vaḳṣî ve - İbnu's-Sîd el-Baṭalyevsî, Kitâbu'l-Kurt 'Ele'l-Kâmil, thk, Zuhûr Ahmed Ezher, Bencab Üniversitesi, Blahor-Pakistan, 1980, s.492.

¹⁵² Fellaḳoĝli, *Dîvân*, s. 144.

2 *Ondan daha genç, iyilik yapmaya en hızlı koşan kişinin aramızdan ayrılması bir musibettir.*

3 *Misafir, tehlikeye varacak ve aç olanlar kendinden yardım isteyenlere onun gibi(Yani: Zür'eh gibi) cömertlik eden yoktur.*

4 *Onun gibi genç bir deve üzerinde şan ve şeref için yolculuk yapan birisi yoktur.*

5 *Söylediklerime, Bekir oğulları ve er-Revvâ' oğulları şahitlerimdir.*

6 *Kendine bir iyilik gelince sevimli değil, musibetler gelince de hiç korkunç değildir.*

7 *Savaş atları yere ayaklarıyla vururken(saldırırken) durmaz. Kamış gibi boş değildir.*

Ṭufeyl, haklarında mersiye şiirler yazdığı kişilerin özelliklerini şöyle sıralamaktadır: Cömert, misafirperver, yardım sever, kahraman ve sabırlı kişiler şeklinde sıralar. Şair, mersiye şiirlerinde gelenek çizgisini takip etmiştir. O, kendi kavminin kahramanları hakkında mersiye söylediğinde (تأويني هم مع الليل منصب) “Geceleyin benim üzerime yorucu bir dert geldi” ile başlayan ve diğer kişiler hakkında söylediği mersiye (أما ابن طوق فقد أوفى بدمته) “Ṭavḳ’ın oğluna gelince, o sözünde durdu” ve (ولم أر هالكا في الناس أودى كزرعة) “insanlar arasında Zur’eh helak eden hiçbirisini göremedim” ile başlayan mersiyeler arasında çok farklar vardır. Şair’in kendi kavminin kahramanları hakkında söylediği mersiyeler daha sadık, samimi ve içten iken diğer kavimlerin kahramanları hakkında söyledikleri ise daha yüzeysel bir şekilde ele alındığı görülmektedir.

2.2.4. Fahr

İbn Manzûr’un *Lisân-u'l'Arab* ve *ez-Zebîdî Tâcu'l-'Arûssözlüklerde* “övünmek, geçmişteki başarılarından ve hasletlerinden övgüylebahsetmek” anlamına

gelen (ف خ ر) kökünden türemiş olan “fahr”¹⁵³terimi, “Övünmek” anlamındadır. Fahr, şairlerin kendilerinden, kabile, soy sop, hasep nesep, inanç, din, mezhep ve meşreplerinden, edebî ve siyasî güçleriyle şiirdeki ustalık, yetenek ve faziletlerinden, hatta kılıç, zırh, at ve özellikle deve gibi şahsî mal ve eşyalarından veya uzun ömürleriyle hayat tecrübelerinden övünerek söz ettikleri şiir türünü ifade eder.¹⁵⁴

Câhiliye döneminde, fahr şiiri söylemeye teşvik eden vesileler oldukça fazladır. Bunların başında; diğer kabilelere karşı elde edilen zaferlerin sarhoşluğu neticesindehissedilen güç, gurur ve kabilenin diğer kabileler nezdinde edindiği yüce mevkidir.¹⁵⁵.Câhiliye döneminin yaşandığı bölgenin coğrafi şartları sonucu kuraklık ve bunun getirdiği fakirlik, yolcuya, misafire ve muhtaca cömertçe yapılan yardım ve ikramların ayrı bir değer kazanmasına, cömertliğin övülmesine ve cömerdin kendiyile övünmesine yol açmıştır.¹⁵⁶

Ṭufeyl’in şiirinde hem kendisiyle hem de kavmiyle fahr ettiğini görmektedir.

2.2.4.1.Kavmiyle Fahr

Ganî kabilesi, Ṭayyi’ kabilesine saldırıp esirler aldıktan sonra; Ṭufeyl Ganî kabilesini övüyor.¹⁵⁷ (Ṭavîl)

- 1 وَيَيْتِ تَهْبُ الرِّيحُ فِي حَجْرَاتِهِ بِأَرْضِ فِضَاءٍ بَائِهِ أَمْ يُجَجِّبِ
- 2 سَمَاوَتُهُ أَسْمَالُ بُرْدٍ مُخَبَّرٍ وَصَهْوَتُهُ مِنْ أَتْحَمِيٍّ مُعَصَّبِ
- 3 نَصَبْتُ عَلَى قَوْمِ تُدْرٍ رِمَاخُهُمْ غُرُوقَ الْأَعَادِي مِنْ غَيْرِيٍّ وَأَشْيَبِ
- 4 وَفِينَا تَرَى الطَّوْلَى وَكُلَّ سَمِيدَعٍ مُدْرَبِ حَرْبٍ وَابْنِ كُلِّ مُدْرَبِ

¹⁵³ İbn Manzûr, *Lisân-u'l-Arab*, V/48. ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, XIII/305.

¹⁵⁴ el-Fâhûrî, Hanna, *el-Fahru ve'l-Hamâse*, Dâru'l-Ma'ârif, el-Kâhire, s. 5,6. Durmuş, İsmail, “Fahr”, *DİA*, XII,79. İstanbul, 2012.

¹⁵⁵ el-Cundî, ‘Alî, *Şi'ru'l-Harbi fi'l-'Asri'l-Câhilî*, Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, el-Kâhire 1966, s. 222.

¹⁵⁶ el-Fâhûrî, *el-Fahru ve'l-Hamâse*, s. 10. Göçemen, *Muallaka Şairi 'Antere B. Şeddâd'ın Hayatı Ve Şiirlerinin Dil Ve Tema Yönünden Tahlili*, s. 68.

¹⁵⁷ Fellağoğlı, *Dîvân*, s. 23.

- 5 طَوِيلِ نِجَادِ السَّيْفِ لَمْ يَرْضَ خُطَّةً مِنْ الحَسْفِ وَرَادٍ إِلَى المَوْتِ صَقَبٍ
- 6 تَيْتُ كَعِقْبَانِ الشَّرِيفِ رِجَالُهُ إِذَا مَا نَوَّوْا إِحْدَاثَ أَمْرٍ مُعْطَبٍ
- 7 وَفِينَا رِبَاطُ الحَيْلِ كُلِّ مُطَهَّمٍ رَجِيلٍ كَسِرْحَانِ العَضَا المِتَّأَوَّبِ
- 14 يُدَيْقُ الَّذِي يعلو عَلَى ظَهْرِ مَتْنِهِ ظِلَالٌ حَذَارِيفٍ مِنْ الشَّدِّ مُلْهَبِ
- 20 أَلَا هَلْ أَتَى أَهْلَ الحِجَازِ مُغَاوِنَا عَلَى حَيِّ وَرِدٍ وَابْنِ رَبِّا المِضْرَبِ
- 21 حَلَبْنَا مِنَ الأَعْرَافِ أَعْرَافِ عَمْرَةٍ وَأَعْرَافِ لُبْنَى الحَيْلِ يَا بُعْدَ مَجَلَبِ
- 22 بِنَاتِ العُرَابِ وَالْوَجِيهِ وَلا حِقِّ وَأَعْوَجَ تَنَمِي نِسْبَةَ المِتَّنَسَّبِ

1 Yeryüzünde, kapısı kapatılmamış ve etrafında rüzgâr esen bir ev vardır.

2 Bu evin üstü, eski süslenmiş ve çizgili bir elbise gibidir. Evin sırtı, çizgili Yemenli 'Ethemî adlı bir elbise gibidir.

3 Tecrübeli ihtiyar ve tecrübesiz gençlerin kanlarından içen kavmimin Mızrakları ile bu evi kurdum.

4 Bizde şanlı, babası gibi savaş tecrübesi olan şerefli insanlar vardır.

5 O, uzun kılıflı bir kılıca sahip, zillete uğramaktan nefret eden ve ölüme koşan biridir.

6 Onun adamları, tehlikeli bir olay yapmasını niyet ettikleri zaman; Şureyf kartalların duruşluları gibi dururlar.

7 Gece dönen ve Seksek ağacın etraflarında beslenen kurt gibi, ayakları şiddetli ve en mükemmel soylu atlar bizdedir.

14 Bu at hızlı bir şekilde koştuğunda üzerinde oturan kişi çocukların fırıldak üzerine oturduğu gibi hissettirir.

20 Verd ve Reyyâ oğullarına şiddetli yaptığımız saldırı haberi, Hicaz ehline ulaştı mı?

21 E'râf-Ğemreh ve E'râf-Lübna'den atlar getirdik; o mekanlar ne kadar uzaktır.

22 el-Gurâb, el-Vecîh, Lâhiğ ve E'vec adlı atlar bizim kabilemize nispet edilir.(yani bu atların soyları bizdendir).

Tufeyl, kendi kavmini övdüğünde soylu, cesur, muzaffer, cömert ve yardım sever olduklarını zikretmektedir. Şair, kavmini soylu atlara sahip oluşlarıyla övmektedir. Atlarla övünme şairin şiirlere kattığı yeni bir anlamdır. Bu fahr türüne cahiliye döneminin şiirlerinde pek rastlanılmamaktadır.

Yine şair başka bir kasidede kavmini övüyor¹⁵⁸: (Tavîl)

17 بَنِي جَعْفَرٍ لَا تَكْفُرُوا حَسَنَ سَعِينَا وَأَنْتُمْ بِحُسْنِ الْقَوْلِ فِي كُلِّ مَحْفَلٍ

18 وَلَا تَكْفُرُوا فِي النَّائِبَاتِ بَلَاءَنَا إِذَا مَسَّكُمْ مِنْهَا الْعَدُوُّ بِكُلِّ كَلٍ

19 فَتَحْنُمْنَا يَوْمَ حَرَسِ نِسَاءِكُمْ عَدَاةَ دَعَانَا عَامِرٌ غَيْرَ مُؤْتَلِي

20 دَعَا دَعْوَةَ يَالَ الْجَلِيحَاءِ بَعْدَمَا رَأَى غُرُضَ دَهْمٍ صَرَّحَ السَّرْبِ مُتَعَلِي

21 فَقَالَ ارْكَبُوا أَنْتُمْ حُمَاهُ لِمِثْلِهَا فَطَرْنَا إِلَى مَقْصُورَةٍ لَمْ تُعْبَلِ

23 فَجَاءَتْ بِفَرَسَانِ الصَّبَاحِ عَوَابِسًا سِرَاعًا إِلَى الْمِهْجَامِعَاءِ غَيْرَ عُزَّلِ

¹⁵⁸ Fellağoğli, *Divân*, s. 90.

- 24 فَأَحْمَشَ أَوْلَاهُمْ وَأَلْحَقَ سِرِّيهِمْ فَوَارِسُ مِنَّا بِالْمَنَّا الْمِتَنَحَّلِ
- 25 فَحَامَى مُحَامِينَا وَطَرَفَ عَنْهُمْ عَصَائِبُ مِنَّا فِي الْوَعَى لَمْ تُهَلَّلِ
- 35 وَكَأَنَّ كَرْنَا مِن جَوَادٍ وَرَاءَكُمْ وَكَأَنَّ خَضَبْنَا مِن سِنَانٍ وَمُنْصَلِ
- 36 وَكَأَنَّ كَرْنَا مِن سَوَامٍ عَلَيكُمْ وَمِن كَاعِبٍ وَمِن أَسِيرٍ مُكَبَّلِ
- 37 وَأَشَعَتْ يَرْهَاهُ النَّبُوخُ مُدْفَعٍ عَنِ الزَادِ بِمَنْخَلْفِ الدَّهْرِ مُحْتَلِ
- 38 أَتَانَا فَلَمْ نَدْفَعُهُ إِذْ جَاءَ طَارِقًا وَفُلْنَا لَهُ قَدْ طَالَ طَوْلُكَ فَانزِلِ
- 39 هَنَانَا فَلَمْ نَمُنْ عَلَيْهِ طَعَامَنَا فَارَاحَ يُيَارِي كُلَّ رَأْسٍ مُرَجَّلِ
- 40 فَأَبَّلَ وَاسْتَرْحَى بِهِ الشَّانَ بَعْدَمَا أَسَافَ وَلَوْلَا سَعِينَا لَمْ يُؤَبَّلِ
- 41 فَذَاكَوَلَمْ نَحْرَمَ طُفَيْلَ بَنَ مَالِكٍ وَكُتَامَتِي مَا نُسْأَلُ الْحَيَرَ نَفْعَلِ
- 42 لَنَا مَعْقِلٌ بَدَّ الْمَعَاقِلَ كُلَّهَا يُرَى خَامِلًا مِن دُونِهِ كُلُّ مَعْقِلِ

17 Ey Cafer oğulları, sizin için yardıma koştuğumuzu inkâr etmeyin. Bütün meclislerde bizi güzel sözlerle övün.

18 Düşmanlarınız size ağır bir musibetle karşıladıklarında, sizin için yaptığımız mücadeleleri inkâr etmeyin.

19 Hırs savaşında, 'Âmir bizi çağırdığında gevşeklik yapmadan geldik ve sizin kadınlarınızı koruduk.

20 O(Âmir), Malları yok eden, sayısı çok bir ordunun tarafını görünce; Ey el-Culeyhâ'lılar¹⁵⁹ diyerek bizi çağırdı.

21 “Bunun gibi kabileyi ancak sizin gibi kahramanlar korur” bize söyledikten ve atlarınıza binin dedikten sonra biz de evde korunmuş ve iyi bir şekilde beslenmiş atlara koştuk.

23 Bu atlar, sertçe bakan, savaşa hızla koşan ve mızrakları beraberinde savaşçıları taşıdı.

24 Bizim kabilemizden savaşçılar, düşmanın ordusunun ilk kısmına ateş gibi yakan vuruşlar vurdular, kaçanları da seçilmiş mızraklar ile vurup yakaladılar.

25 Koruyucu şövalyelerimiz müdafaa ettiler. Bizden birkaç grup onlardan ganimetler aldılar.

35 Sizin peşininize ne kadar da savaşçı yolladık ve nice mızrak ve kılıcı kana batırdık. (savaşta düşmanların kaçmanı anlatmak istiyor).

36 Size ne kadar minnettar olduk ve size üstünlük kazandık, sizin nice mal, kadın ve esirlerinizi kurtardık.

37.38 Saçı dağınık, yemekten kovulan, kötü beslenmiş ve insanların seslerinden korkan nice kişi, geceleyin bize gelince kapımızdan ret etmeden kendine: “ çoktan beri bir yurt arıyorsun bize gel” dedik.

39 Adamı yedirdikten sonra kendine minnet etmedik. O adamı bizden biri saydı, o ise başkaldırmaya başladı.

40 Bu dağınık saçlı adam bizdeyken deve sahibi oldu. Kendi için yaptığımız çapalar olmasaydı hiç deve sahibi olamazdı.

41 Biz o iyilikleri yaptık. Tufeyl b.Malik'i ganimetten mahrum bırakmadık. Herhangi bir kişi bizden bir iyilik yapmamızı isterse biz onu ret etmeyiz.

¹⁵⁹ el-Culeyhâ' Ganî kabilesinin sembolü.

42 Bütün şarlardan daha üstün bir şarımız vardır; bizim şarımızdan başka bütün şarlar alçak görünürler.

Şair, bu kasidesinde kendi kavmiyle övünmektedir. Onun kavmi, cömert, misafirperver, kapıları sürekli açık, kahraman ve şanlıdır. Tufeyl, ey ‘‘Cafer oğulları, size yaptığımız iyilikleri unutmayın’’ söylemi Cafer oğullarını azarlamak içindir.

2.2.4.2.Kendisiyle Fahr

Şair, kendisinin ne kadar cömert olduğunu bu kasidede söylemektedir.¹⁶⁰

(Basit)

9	إِنِّي وَإِنْ قَلَّ مَالِي لَا يُنَارِفُنِي	مِثْلُ النَّعَامَةِ فِي أَوْصَالِهَا طَوُّ
12	وَلَا أَقُولُ لِجَارِ الْبَيْتِ يَتَّبِعُنِي	نَفْسٍ مَحَلَّكَ إِنَّ الْجَوَّ مَحْلُولُ
13	وَلَا أُخَالِفُ جَارِي فِي حَلِيلَتِهِ	وَلَا لِبْنِ عَمِّي غَالَتِي إِذَا غَوُّ
14	وَلَا أَقُولُ وَجَمُّ الْمَاءِ ذُو نَفْسٍ	مِنْ الْحَرَارَةِ إِنَّ الْمَاءَ مَشْغُولُ
15	وَلَا أُحَدِّدُ أَظْفَارِي أَقَاتِلُهُ	إِنَّ اللَّطَامَ وَقَوْلَ السَّوِّ مَحْمُولُ
16	وَلَا أَكُونُ وَكَاءَ الزَّادِ أَحْبَسُهُ	إِنِّي لِأَعْلَمُ أَنَّ الزَّادَ مَأْكُولُ
17	حَتَّى يُقَالَ وَقَدْ عُولِيْتُ فِي حَرْجٍ	أَيِّنْ لِبْنِ عَوْفٍ أَبُو فُرَّانَ مَجْعُولُ
18	إِنِّي أَعِدُّ لِأَقْوَامٍ أَفَاحِرُهُمْ	إِذَا تُنَوَّرَعُ عِنْدَ الْمَشْهَدِ الْقِيلُ

¹⁶⁰ Fellaḥoḡli, *Dîvân*, s. 77.

19 وَلَا أُجَلِّلُ قَوْمِي خِزْيَةً أَبَدًا فِيهَا الْفُرُودُ رُدَافًا وَالتَّنَائِيلُ

20 وَغَارَةٌ كَجَرَادِ الرِّيحِ زَعَزَعَهَا مَخْرَاقُ حَرْبٍ كَنَصْلِ السِّيفِ مُهْلُولُ

21 يَعْلُو بِهَا الْبَيْدَ مَيْمُونٌ نَقِيئُهُ أَرْوَعٌ قَدْ قَلَصَتْ عَنْهُ السَّرَائِيلُ

22 شَهِدْتُ مُتًّا لَمْ أَحْوِ الرِّكَابَ إِذَا سَوَّقَطْنَ ذُو قَتَبٍ مِنْهَا وَمَرْحُولُ

9 *Ayakları devekuşunun ayakları gibi uzun bir atım vardır. Param azalsa bile onu satmam.*

12 *Beni takip eden komşuma “uzaklaş, evimiz doludur” hiç demem.*

13 *Ne komşumun, ne de amcamın oğlunun eşinin yanına giderim. Başıma musibet gelsin o tür şeyleri asla yapmam.*

14 *Kuyuda Fazla su varken susan kişiye, “suyun sahibi var” demem.*

15 *Komşuma ne dilimle ne de elimle eziyet etmem. Elle ve dille yapılan eziyetleri kesinlikle insanlar duyulacaklardır.*

16 *Azık torbamu hiçbir kimseden kıskanmam; çünkü bir gün yemeğin bitip tükeneyeceğini bilirim.*

17 *Cenazemin kaldırmasına ve “Ebû Kurân ‘Eûf’un sonu ne olacak” sözünün denilmesine kadar bu iyilikleri yapacağım.*

18 *Mecliste, her kişi bir şeyi söyleyip övünürse; benim de övünmek için çok şeylerim hazır.*

19 Alçak ve değersiz insanlar yaptığı kötü adetleri ve kavmimi kötülecek ve utandıracak adetleri hiçbir zaman yapmam.

20 Güler yüzlü, kılıcın temreni gibi ve savaş tecrübesi var olan bir komutanla, çoğunlukta rüzgarda çekirgeler gibi bu gruba karşı bir saldırıya geçtik.

21 O, heybetli, hoş görünüşlü, her zaman savaşa katılabildiğinden dolayı her zaman elbisesini sıvamış vaziyette bekleyen bu komutan, o gruba karşı hareket ettirdiği süvari birliği ile bomboş çöllere gönderir.

22 O savaşçı grupla saldırıya ben de katıldım. Ancak ben eşya ve ganimetin peşinde değildim.

Ṭufeyl kendisiyle övünmektedir. Parası azalırsa da atını bırakmamaktadır. Kahraman, savaşçı, cömert, hiçbir yardım isteyeniyi reddetmez, komşu ve akrabasının ırzına bakmaz, komşuya eziyet etmez, kavminin aleyhine konuşulacak hiçbir şey yapmaz ve gözü ganimette değildir. Ṭufeyl bu sıfatlarla övünmektedir.

Şair, kendi misafirperver olduğu şu şekilde anlatmaktadır¹⁶¹. (Ṭavîl)

30 وَمُسْتَلِحِمٍ تَحْتَ الْعَوَالِي حَيْثُ
مُعَمِّمٍ دَعَوَى مُسْتَغِيثٍ مُجَلِّلٍ

31 فَفَرَّجْتُ عَنْهُ الْكَرْبَ حَتَّى كَأَنَّهَا
تَأْوَى مِنَ الْمَيْحَا إِلَى حَوْرٍ مَعْقِلٍ

32 مُشِيفٍ عَلَى إِحْدَى اثْنَتَيْنِ بِنَفْسِهِ
فُؤَيْتَ الْمَعَالِي بَيْنَ أُسْرٍ وَمَقْتَلٍ

33 بِرِمَاحَةٍ تَنْفِي التُّرَابَ كَأَنَّهَا
هَرَاقُهُ عَقٌّ مِنْ شَعْبِي مُعَجَّلٍ

34 إِذَا نَظَرْتُ فِيهِ الْخَفِيَّةَ وَلَوْلَاكَ
خَنُوفًا بِكَفِّيْهَا بُعِيدَ التَّوَلُّلِ

3 Hiç bir zaman sığınağından çıkamayan insanı, atalarımızın hakkıyla kendini kurtarmak için bizi çağıranı korudum.

¹⁶¹ Fellaḥoğlu, *Dîvân*, s. 93.

31 *Derdini çözdükten sonra, kendi durumu, etrafı çevrilmiş bir yere sığınan gibidir.*

32 *Bu adam, şanını kayıbedip, kendisi ya esir olacak ya da öldürülecekti.*

33 *Süt taşımacısı, matarasındaki bulunan iki delikten hızla akan su gibi; toprağa sıçrayıp toprağa dağılan kanlar bir yaradan fıskırıyor.*

34 *Şefkatli bir kadın, o yaraya bakarsa sızlanırdı. Kadın sızlandıktan sonra iki ellerini sağ tarafa attı.*

2.2.5. Hikmetler

Hikmet, bilmek anlamak, hakka uyum göstermek sözün ve işin doğrusu ve bir şeyin tam yerine konması anlamlarına gelmektedir¹⁶². Câhiliye dönemi şairleri, şiir söylerken şiirlerinin bazen bölümleri arasına bazen de kasidenin sonuna dinleyiciye tecrübelerini ve dünyaya bakışlarını yansıtan hikmetli sözler içeren öğüt verici beyitler serpiştirmişlerdir. Hikmetli sözlerin gerçek hayatla bağlantılı olması, onları soyut düşünceler olmaktan çıkararak, söyleyenin fikir yapısından, yaşanan ortam ve zamandan etkilenen fikir ve sözlere dönüştürmektedir. Ölüm, hayat, insan ilişkileri, ahlakî ve siyâsî görüşler; câhiliye şiirlerindeki hikmetli beyitlerin içerdiği başlıca manalar arasında sayılabilir.¹⁶³

Ṭufeyl, şiirlerinde hikmetli beyitler oldukça azdır. Elimize geçen Ṭufeyl'ın divanında hikmet içeren beyitler beş beyittir.

Bu hikmetli şiirlerinden:¹⁶⁴ (Basit)

25 إِنَّ النِّسَاءَ كَأَشْجَارٍ نَبْتِنَ مَعَا مِنْهَا الْمِرَارُ وَبَعْضُ الْمِرَّةِ أَكُولُ

26 إِنَّ النِّسَاءَ مَتَى يَنْهَيْنَ عَنْ خُلُقِي فَإِنَّهُ وَاجِبٌ لَا بُدَّ مَفْعُولُ

¹⁶² Şalibâ, Cmeîl, *el-Mu'cemu'l-Felsefî*, Dâru'l-Kitâbi'l-Bnânî, Beyrût, 1982, I/493

¹⁶³ Ṭulaymât, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî el-Edebu'l-Câhilî*, s. 207, 208.

¹⁶⁴ Fellaḥoğlu, *Dîvân*, s. 82.

25 Kadınlar beraber yetişen ağaçlar gibidir, bazıları acıdır. Ancak acılı olan bazı şeylerde yenmektedir.

26 Kadınlara ne zaman bir davranışın yapılmasını yasaklansa; kesinlikle o davranış kadınlar tarafından yapılır.

Bu hikmetli beyitler bir kasidenin son kısmında yer almaktadır. Tufeyl'in diğer kasidelerinde hikmet ile ilgili hiçbir beyte rastlanmamaktadır.

2.2.6. Tasvir

Tasvir, Arap şiirinde çok önemli bir yere sahiptir. Arap şairleri, şiirlerinde tasvire çok önem vermektedirler. İbn Reşîk el-Ğayrevânî'nin *el-'Umde* adlı kitabında “ Pek az hariç şiirin baştanbaşa tasviriden ibarettir” demektedir.¹⁶⁵

İbn Manzûr'un *Lisân-u'l'Arab* sözlüğünde “vasf” kelimesinin anlamı, “bir şeyi görünüşü ve özellikleriyle açıklama”dır¹⁶⁶. Arap şairler, yaşadıkları dönemde kendilerini kuşatan uçsuz bucaksız çöllerde gördüklerine ilgi duymuşlar, yaşadıklarını, yaşam tarzlarını, gördüklerini, gözlediklerini ve hissettiklerini şiirlerine aktararak edebiyat alanında ölümsüz eserler bırakmışlardır¹⁶⁷. İbn Reşîk “Tasvirin en güzeli, kulağı göze çevirendir” demektedir.¹⁶⁸

Cahiliye şairi gözüyle gördüğü nesnelere tasvir ederdi. Ölümü sapkın bir deveye benzettiği gibi soyut nesnelere somut nesnelere benzetirdi. Şair bir nesneyi tasvir ederken bu nesneyi bir şeye benzetirken diğer nesnelere de birkaç beyitte tasvir ederdi. Şair, tasvir konusunda kendi çevresinden etkilenmekte ve dilini istediği konuda ustaca kullanmaktadır.¹⁶⁹

Cahiliye şairi gözüyle gördüğü nesnelere tasvir ederdi. Ölümü sapkın bir deveye benzettiği gibi soyut nesnelere somut nesnelere benzetirdi. Şair bir nesneyi tasvir ederken o nesneyi bir şeye benzetirken diğer nesnelere de birkaç beyitte tasvir ederdi. Şair, tasvir konusunda kendi çevresinden etkilenmekte ve dilini istediği konuda ustaca kullanmaktadır.

¹⁶⁵ İbn Reşîk-*'Umde*, II/294.

¹⁶⁶ İbn Manzûr, *Lisân-u'l'Arab*, IX, 356.

¹⁶⁷ Göçmen, *Muallaka Şairi 'Antere B. Şeddâd'ın Hayatı Ve Şiirlerinin Dil Ve Tema Yönünden Tahlili*, s. 117.

¹⁶⁸ İbn Reşîk-*'Umde*, II/294.

¹⁶⁹ Tulaymât, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî el-Edebu'l-Câhilî*, s.104.

Tasvir, şiire ait her konu ve temada yer alsa da, konu bütünlüğü taşımayan ve anılar mecmuası görünümünde olan kasîdenin ilk bölümünü oluşturan nesîb bölümünden sonra tasvir bölümüne geçilerek burada övülen kişiye ulaşabilmek için yapılan çöl yolculuğunun vafedilmesi, deve veya atla yapılan yolculukta görülenlerin ressamın tablo çizmesi gibi tasvir edilmesi câhiliyede bir gelenektir.¹⁷⁰

2.2.6.1. At Tasvir

Şair, atını ne kadar güçlü olduğunu bu beyitlerde bahsetmektedir¹⁷¹.(Tavîl)

- 15 وَجَرْدَاءٍ مِّمْرَاحٍ نَبِيْلٍ حِزَامِهَا طَرُوحٍ كَعُودِ النَّبَعَةِ الْمَتَنَخَّبِ
- 16 تُثِيْفُ إِذَا اقْوَرَّتْ مِنَ الْقَوْدِ وَإِنطَوَّتْ بِهَادٍ رَفِيْعٍ يَقَهْرُ الْحَيْلَ صَالِهٍ
- 17 وَعُوجٍ كَأَحْنَاءِ السَّرَاءِ مَطَّتْ بِهَا مَطَارِدُ كَمَدِيهَا أَسِنَّةُ فَعَضَبِ
- 18 إِذَا قِيلَ لَهَا وَقَدْ جَدَّ جَدُّهَا تَرَامَتْ كَحُذْرُوفِ الْوَلِيدِ الْمُتَّقَبِ

15 (At), kısa saçlı, hızlı ve canlı, ortası büyük ve seçilen akça ağacın çubuğu gibi ayaklarıyla yere sert vurandır.

16 Düşmanlara yürüdüğünden dolayı beli ince, ince uzun boynunu bükerek diğer atları geçer ve vücudu durunca ağır.

17 Atın es-Serâ' ağacın dalı gibi kaburga kemikleri eğridir. Atının; Ka'dab'ın yaptığı temren ile takılı mızrak gibi atın boynunun uzun olduğunu gösterir.

18 Koşması şiddetli olup birisi "dur dur" deince; çocuğun delikli bir fırılacağı gibi koşmaya devam eder.

¹⁷⁰ Elmalî, "Tasvir", *DİA*, XL, 135.

¹⁷¹ Fellağoğlu, *Dîvân*, s. 28.

Şair, yine kendi atlarının ne kadar asil olduklarını ve atların naasıl davrandıklarını bize bu şiirinde anlatmaktadır ¹⁷². (Tavîl)

- 20 وَخَيْلٍ كَأَمْثَالِ السِّرَاحِ مَصُونَةٍ ذَحَائِرُ مَا أَبْقَى الْعُرَابُ وَمُذْهَبُ
- 21 طِوَالِ الْهَوَادِي وَالْمَتُونِ صَلِيْبَةٍ مَغَاوِيرُ فِيهَا لِلْأَرِيْبِ مُعَقَّبُ
- 22 تَأْوَبْنَ قَصْرًا مِنْ أَرِيْكٍ وَوَائِلٍ وَ مَاوَانَ مِنْ كُلِّ تَتَوَّبٍ وَتَحَلَّبُ
- 23 وَمِنْ بَطْنِ ذِي عَاجٍ رِعَالٌ كَأَهْمَا جَرَادٌ ثُبَارِي وَجَهَّةَ الرِّيحِ مُطَيَّبُ
- 24 أَبُوهُنَّ مَكْتَوْمٌ وَأَعْوَجٌ تُفْتَلَى وَرَادًا وَحُوَّ أَلَيْسَ فِيهِنَّ مُغْرَبُ
- 25 إِذَا خَرَجْتَ يَوْمًا أُعِيدَتْ كَأَهْمَا عَوَاكِفُ طَيْرٍ فِي السَّمَاءِ تَقَلَّبُ
- 26 وَأَلَقْتَ مِنَ الْإِفْزَاعِ كُلِّ رِحَالَةٍ وَكُلِّ حِزَامٍ فَضْلُهُ يَتَذَبَّدُ
- 27 إِذَا اسْتَعْجَلْتَ بِالرِّكْضِ سَدِّفُوجَهَا عُبَارٌ هَادَاهُ السَّنَابِكُ أَصْهَبُ

20 Gurâb ve Muzheb adlı atların nesillerinden gelen bizim için hazine olarak kalacak, dokunulmaz, kurtlar gibi atlarımız var.

21 Boyunları uzun ve sırtları sert. Savaşta güçlü ve basiretli insanlara mutluluk vermek için atlar vardır.

22 Bu atlar, akşamlayın 'Erîk, Vâ'il ve Mâvân mekanlarından getirildi. Atlar her yerden toplandı.

23 Arka arkaya gelen rüzgârın karşısına meydan okuyan çekirgeler gibi yirmi kadar bir at grubu Zu'Eâc vadisinden geldiler.

¹⁷² Fellağoğlı, *Dîvân*, s. 58.

24 Bu atlar, Mektûm ve 'E'vec adlı iki atların soylarındandır, bu atlar annelerinden ayrıldılar, atların dudakları göz uçuları ve karınları beyaz değildir.

25 Bu atlar bir savaşa çıkarıldığında ve savaşta güzel davranıp yerlerine iade edildiğinde canlılıktan dolayı gökyüzünde kalıp uçan kuşlar gibidir.

26 Bu atlar, bir kavmi kurtarmak için hızla giderken üzerindeki deriden tahtasız semerleri ve üzerindeki sallanan kemerleri atarlardı.

27 Biraz acele edip koşarsa; nailerin ucuyla atılan tozlar, ayaklarının arasını kapatır.

Şair, kendi atının özelliklerini bu beyitlerde zikretmektedir¹⁷³.

9 إِيَّيَّ وَإِنْ قَلَّ مَا لِي لَا يُفَارِقُنِي مِثْلُ النِّعَامَةِ فِي أَوْصَالِهَا طُولُ

10 تَقْرِبُهَا الْمَرْطَى وَالْجَوُزُ مُعْتَدِلٌ كَأَنَّهَا سُبْدٌ بِالمَاءِ مَغْسُولُ

23 بِسَاهِمِ الوَجْهِ لَمْ تُقَطِّعْ أَبَاجِلُهُ يَصَانُ وَهُوَ لِيَوْمِ الرُّوعِ مَبْدُولُ

24 كَأَنَّهَا بَعْدَمَا صَدَّرْنَا مِنْ عَرَقِي سَيْدٌ تَمَطَّرَ جُنْحَ اللَّيْلِ مَبْلُولُ

9 Tarafları uzun devekuşuna benzer, param azalsa bile benden ayrılmayandır.

10 Bu at, hafif koşuyor iki elini beraber kaldırıp indirir, atın karnı ve sırtı ılımlıdır. At terlediğinde sanki ıslak Çobanaldatan kuşu gibidir.

23 Birçok savaşa katıldığı ve asil olduğundan dolayı yüzünün eti az olan, ayak damarı hiç kesilmemiş bir attır. Bu at koruma altında ve savaş günlerinde kullanılmaktadır.

24 Bu at, aynı sıradakileri atları göğsüyle geçince; gecenin bir kısmında sanki ıslak haliyle kendi başına koşan bir kurttur.

¹⁷³ Fellağoğlı, *Dîvân*, s. 77.

Ṭufeyl'in bu beyitlerde atın sıfatlarını ve özelliklerini zikretmektedir. At kısa saçlı, beli büyük, sert ayaklı, karnı ince, uzun boyunlu, hızlı ve güçlü, asil, korunmuş, kurtlara benzeyen, çoğunlukla çekirge sürüsü gibi ve yüzünün eti azdır. Ṭufeyl, hayatında anıldığı gibi at tasviriyle bilinmektedir; atla ilgili bu beyitlerin sayısı az olduğundan tasvir sanatında ne kadar usta olduğunu öğrenilmemektedir. Şair Ṭufeyl, atın sıfatları klasik bir şekilde söylemiştir. Ṭufeyl, atın en çok zikrettiği sıfat atın güçlü olmasıdır; bunun sebebi savaşta atın önemli olmasıdır. Ṭufeyl'in şiirinde at, iki kez kurda benzetmektedir.

2.2.6.2. Deve Tasviri

Şair, vasıf konusunda ikince mertebede deve vasfı yer almaktadır¹⁷⁴. (Ṭavîl)

أرى إبلي عافت جود فلّم تذق	بها قطرة إلا تحلّة مُقسِم
17	
وُبَيَانٌ لَمْ تورد وَقَد تَمَّ ظمؤها	تَراخُ إلى جَوِّ الحِياضِ وتَنَمِّي
18	
أهلّت شهورَ المحرّمينَ وَقَد تَقَّتْ	بأذنايها روعاتِ أَكلَفُمُكَدَم
19	
تَسوفُ الأوابي مَنكَبِيه كَأَها	عذارى قريش غير أن لم توشم
21	
عَوازِبُ لَمْ تَسَمِعْ نُبوحمّامَةَ	وَلَمْ تَرَ ناراً تَمَّ حَولِ مُجرَم
22	
سوى نارِ بَبيضِ أو عزالِ بِقِفَرَةَ	أَعَنَّ مِنَ الخُنسِ المناجرِ نَوم
23	
إذا وَرَدتْ ماءً بَليلاً كَأَها	سَحابٌ أَطاعَ الرِيحَ مِن كُلِّ مَخِرم
26	
تَعارَفُ أشباهاً على الحوضِ كُلّها	إلى نَسَبِ وَسَطِ العَشيرةِ مُعلَم
27	

¹⁷⁴ Fellaḥoḡli, *Dīvân*, s. 105.

17 Develerimin Cedûd bölgesinden nefret edip orada sadece birkaç damla su içtiğini görüyorum.

18 Develerimin sulama vakitleri gelmesine rağmen Bunyân bölgesine uğramadı, su havuzlarına doğru hafif bir şekilde yöneldi.

19 Haram ayları girince; erkek deve çiftleşmek için dişi develeri istediğinde; bu dişi develer kuyruklarıyla erkek deveyi men ettiler.

21 Bu erkek deveyi istemeyen dişi develer, erkek deveyi kokluyor. Güzellikten Kureyiş kabilesinin bakirleri gibidirler; ancak bu kızlar dövme yapmamışlardır.

22 Bu develer, bir yıldan beri çölde uzakta yaşayıp; ne ahırlarına gitmişler nede bir ateş görmüşler.

23 Bu develerin gördükleri ateş ancak devekuşu yumurtası veya ikiz ile hamile olan kısa burunlu genzinden şarkı söyleyen bir ceylanın pişirme ateşidir.

26 Bu develer, geceleyin suya varınca; dağların arasındaki deliklerden geçen bulut parçaları gibidir.

27 Bu develerin, su havuzuna varınca birbirini bilirler. Bütün develerin kabileden tanınan bir babanın neslindedirler.

28 Biz bu devlerin babasını savaşta kazandık. Bu devenin neslini, kemikleri kesen Meşrifî kılıçlarla koruduk.

17 Develerimin Cedûd bölgesinden nefret edip orada sadece birkaç damla su içtiğini görüyorum.

18 Develerimin sulama vakitleri gelmesine rağmen Bunyân bölgesine uğramadı, su havuzlarına doğru hafif bir şekilde yöneldi.

19 Haram ayları girince; erkek deve çiftleşmek için dişi develeri istediğinde; bu dişi develer kuyruklarıyla erkek deveyi men ettiler.

21 Bu erkek deveyi istemeyen dişi develer, erkek deveyi kokluyor. Güzellikten Kureyiş kabilesinin bakirleri gibidirler; ancak bu kızlar dövme yapmamışlardır.

22 Bu develer, bir yıldan beri çölde uzakta yaşayıp; ne ahırlarına gitmişler nede bir ateş görmüşler.

23 Bu develerin gördükleri ateş ancak devekuşu yumurtası veya ikiz ile hamile olan kısa burunlu genzinden şarkı söyleyen bir ceylanın pişirme ateşidir.

26 Bu develer, geceleyin suya varınca; dağların arasındaki deliklerden geçen bulut parçaları gibidir.

27 Bu develerin, su havuzuna varınca birbirini bilirler. Bütün develerin kabileden tanınan bir babanın neslindedirler.

28 Biz bu devlerin babasını savaşta kazandık. Bu devenin neslini, kemikleri kesen Meşrifi kılıçlarla koruduk.

Ṭufeyl “Develerim bu mekândan sıkıldı, bu yerden az bir miktar su içti, dişi develer çiftelenmek istemiyor, bu develerin uzak çöllerde, sayıları çoktur ve bu develeri savaşta kazandık” diyerek develerin otlatıldıktan sonraki halini aşağıdaki beyitlerde vasfetmektedir: ¹⁷⁵. (Ṭavîl)

10 أرى إبلي لا تنكع الورد خضعا إذا شلَّ قومٌ في الجوارِ وصَصَعوا

11 تُرَاعِي المَهَا بِالقَفْرِ حَتَّى كَأَنَّهَا إذا أَبْصَرْتَ شَخْصاً مِنَ الإنْسِ تَفْرَعُ

13 كُفَيْتِ كَرْكَنَ البَابِ أَحْيَا بِنَاتِهِ مَقَالِيئُهَا وَ إِسْتَحْمَلْتُهُنَّ إِصْبَعُ

¹⁷⁵ Fellaḥoğlu, *Dîvân*, s. 120.

- 14 تَرَبَّعُ أَذْوَادِي فَمَا إِنَّ يَرَوْعُهَا إِذَا شَلَّتِ الْأَحْيَاءُ فِي الرَّمْلِ مَفْرَعُ
- 16 وَقَدْ سَنَنْتَ حَتَّى كَأَنَّ مَخَاضَهَا جَادِلُ بَنَاءِ نُطَانُ وَ ثُرْفَعُ
- 17 تَهَابُ الطَّرِيقِ السَّهْلِ تُحْسِبُ أَنَّهٗ وَعَوْرُ وَرَاطُ وَ هَيَّ بِيَدَاءِ بَلْقَعُ
- 18 إِذَا سَاقَهَا الرَّاعِي الدَّثُورُ حَسِبْتَهَا رِكَابَ عِرَاقِيٍّ مَوَاقِيرَ تُدْفَعُ
- 19 مِنَ النَّيِّ حَتَّى اسْتَحَقَّبْتَ كُلَّ مِرْفَقِي زَوَادِفَ أَمْثَالِ الدِّلَاءِ تَنْعَنَعُ

10 Başka kişilerin develeri sudan engelleyip uzağa gönderilirken; benim develerim engellenmez.

11 Develerim, yabancı eşiği ile beraber otlarlardı, insanlardan bir kişi görürse de korkar.

13 Bu erkek deve, kapının direği gibidir. Bu erkek deve, hiçbir çocuğu olmaz develerle çiftleşince; develerin yavruları oldu. Develer, ot yedikten sonra beslenmiş hali belli oldu.

14 Kavimlerin develeri kovulurken; korkutacak bir şeyi olduğu zaman bile benim deve sürülerim dokunulamadan bahar aylarında otlar.

16 Bu develer, şişmanladı. Onlardan hamile develer, sıvalanan ve yükseltmiş saraylar gibidir.

17 Şişmanlıktan düşüp kalkamayacağını düşünüp, kolay yolları zor ve yalçın zannederlerdi.

18 Cübbesinde sarılan çoban sürerse, yitirilen develeri Iraklı'nın eşya ile dolu olan develeri olduğunu sanırsın.

19 Sallanan kovalar gibi olan, dirseklerin üstünde olan butları yağla doldu.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. TUFEYL EL-GANEVİ'NİN ŞİİRLERİN ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

3.1.1. Vezin ve Revî

Vezin: Aruz ilminin kurucusu ve *Kitabu'l-'Ayn* isimli eserin müellifi el-Halil b.Ahmed el-Ferâhîdî'nin belirttiği üzere, vezin beyitteki hareke ve sükûnların açık vekapalı olmak üzere hece türleri itibarıyla belli bir ölçüye göre düzenlenmesidir.¹⁷⁶

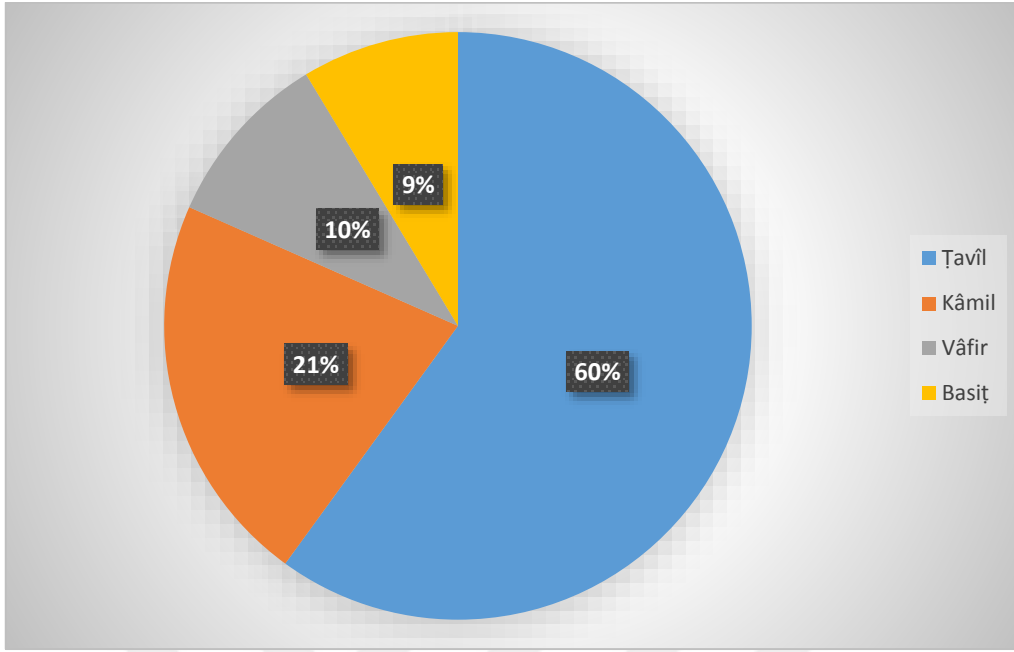
Şiirinesirden ayıran ve şiiri nesirden daha edebi ve üstün yapan da işte bu vezin ve kafiyeile süslenmiş olmasıdır. Tufeyl, geleneksel yaklaşıma uygun olarak şiirlerini aruz ölçüsüyle nazmetmiştir. Divanda kullandığı bahirler, Basîf, Kâmil, Tavîl, Vâfirtir. Bu bahirler, kullanıldığı şiirlerin divandaki sayfa numaraları, konuları ve beyit sayıları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Kullanılan bahirlerin beyit sayıları toplamı ise şu şekildedir:

Bahir	Beyit sayısı
Tavîl	222
Kâmil	80
Vâfir	36
Basîf	32
Toplam	370

Bu tablo yüzdelikli dilim grafiği olarak şöyle gösterilebilir:

¹⁷⁶ Kudâme b. Ca'fer, *Nağduş-Şi'r*, s. 64; Ya'kûb, Emîl Bedî', *Mu'cemu'l-Mufaşşal*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. baskı, Beyrût, 1991. s. 458.

Revî: kafiye düzeninde şiirin tamamında beyitlerin sonunda tekrarlanan son harftir¹⁷⁷. Tufeyl'in divanı revî harflerine göre alfabetik olarak tertip edilmemiştir.

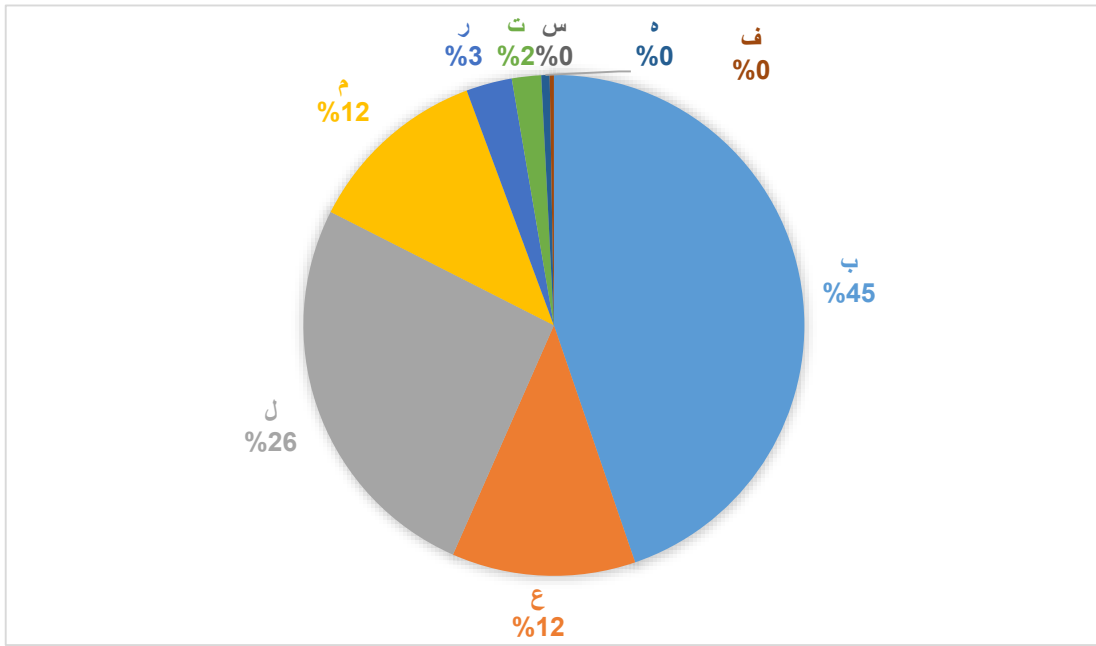
Tufeyl'in divanındaki revî harfleri ve beyit sayıları şöyledir:

Revî Harfi	Beyit Sayısı
ب	166
ل	96
ع	44
م	44
ر	11
ت	7
ه	2
ف	1

¹⁷⁷ Ya'kûb, el-Mu'cemu'l-Mufaşsal fi 'Ilmi'l-'Arûd ve'l-Kâfiye veFunûni'ş-Şi'r.,s. 247.

س	1
Toplam	372

Bu tablo yüzdellikli dilim grafiği olarak şöyle gösterilebilir:

3.1.2. Kasidenin Yapısı

şair, şiir söylemeye karar verdikten sonra; lafız, vezin, anlam ve kafiye den oluşan bir yapı kurması gerekmektedir. Zira Kur'an'daki bazı ayetler gibi vezinli ve kafiyeli şiir olmayan bazı sözler de vardır¹⁷⁸. Klasik Arap şairi, katır üzerine giderken atlâllarda, ağlar ve onları vasıf etmektedir.¹⁷⁹

Klasik Arap kasidenin yapısı uzun kasidelerde özellikle muallakatlarda, genel olarak atlâl ile başlarlar sonra sevgili sonra yolu vasıf etmesi sonra methiye veya fahr

¹⁷⁸ İbn Reşik, *el-'Umde*, I/119.

¹⁷⁹ İbn Kuteybe, *eş-şi'r ve 'ş-şu'arâ'*, I/76.

gibi kasidenin ana konusuna geçer. Diğer cahiliye kasidelerinde konum değişebilir. 'Ukâz çarşısında şiir söylemek isteyen şairler muallakaların yapısına benzeyen kasideler yazmaları gerekmektedir. Ancak şairlerin söylediklerin şiirleri genel olarak yapı açısından kuralsız bir şekilde söylerlerdi.¹⁸⁰

Şair, şiirinin eleştirmen veya muhatabı tarafından kabul edilmesini isterse; Klasik Arap şiirinde, belirli bir metod izleyerek şiirini söylemektedir. Bu kurallar atlâlla başlayıp gazele geçmek sonra ana konuya geçmek bu konuları arasında husn'u tahallus yapmalıdır.

3.1.2.1. Mukaddime

Arap şiirinde mukaddimenin büyük bir önemi vardır. Mukaddimenin şiirin muhtevasını yansıtmayı gerekmektedir¹⁸¹. Başlangıcın güzel olması nefsin ferahlanmasına, başarılı olmasına bir sebeptir¹⁸².

Ṭufeyl, şiirlerinde atlâl, gazel, yolculuk ve gençlik- yaşlanma olmak üzere dört mukaddime ile şiirlerine başlamaktadır.

3.1.2.1.1. Atlâl Mukaddimesi

Klasik Arap şiirinde mukaddimelerde yer alan en önemli unsur, şairin sevgilisinin mensup olduğu kabilenin, daha önce çadırlarını kurup konakladıkları yerden başka bir diyara göçmesi üzerine sevgiliden arta kalan izler ve hatıraların konu edilmesidir¹⁸³. Ṭufeyl de kasidelerini aynı tarzda mukaddimelerle süslemiştir. Ṭufeyl'in kasidelerinde sadece iki yerde konuya atlâl ile başlamıştır.

Ṭufeyl, bir şiirinde kasidesinin mukaddimesinde eski aşkını kalbini sızladığını söylemektedir.

1 بِالْعُنْفِ دَاؤٌ مِنْ جَمِيلَةٍ هَيَّجَتْ سَوَالِفَ حُبِّ فِي فُؤَادِكَ مُنْصَبٍ

¹⁸⁰ Ferrûh, *Târîhu 'l-Edebi 'l-Arabî*, I/84.

¹⁸¹ Tasa, *İbnu 's-Semmân ve Şiirleri*, s.130.

¹⁸² İbn Reşîk, *el-'Umde*, I/217.

¹⁸³ Hasan, 'İzzet, *Şi'ru 'l-Vukûfi 'ala 'l-Atlâl*, Matba'atu't-Terakkî, Şam 1968, s. 6. Tasa, *İbnu 's-Semmân ve Şiirleri*, s.130.

2 وَكُنْتَ إِذَا بَأْتَتْ بِهَا غَرَبَةُ النَّوَى شَدِيدَ الْفُؤَى لَمْ تَدْرِ مَا قَوْلُ مُشْعَبِ

3 كَرِيمَهُ حُرَّ الْوَجْهِ لَمْ تَدْعُ هَالِكاً مِنْ الْقَوْمِ هَلِكاً فِي غَدٍ غَيْرِ مُعَقَّبِ

4 أَسِيلُهُ بَجَرَى الدَّمْعِ مُمَصَّانُهُ الحِشَا بَرُودُ الثَّنَايَا دَاثُ خَلْقِ مُشْرَعَبِ

1 'Ufr'da Cemile'nin evi seni tüketen ve senin kalbinde önceden yaşadığın sevgiyi coşturdu.

2 Sen (kendisine hitap ediyor), (Cemile) uzaklaştığında güçlü olurdun, Cemile'den nefret ettirmek için hiç bir kimsenin konuştuğu lafını takmazdın.

3 (Cemile) Asil soylu bir kadın, kendi kavminden ölen kişilere sızlanmazdı; çünkü bu ölünün akabinde onun gibi güçlü ve kahraman bir kişi gelecekti.

4 (Cemile) gözyaşları üzerine aktığı yüzü yumuşacık, karnı zayıf ve boş, öpmesi lezzetli, uzun bir vücut organlarına sahiptir.

Ṭufeyl, bu şiirinde Cemile adlı sevgilisin kalıntı evinden bahsetmektedir. Cemile'ye aşkını, özlemine, sevgilisinin ne kadar soylu olduğunu ve birkaç fiziki özelliğini söylemektedir.

Ṭufeyl'in divanında ön sırada alan bu kaside 77 beyitten oluşmaktadır.

Atlâl ile ilgili beyitler 5 adettir. Ṭufeyl bu kasidesinde 5 atlâl beyitten kasidenin konusu olan fahre başlamaktadır. Bu mukaddime klasik bir tarzda ve geleneksel bir uslupta görülmektedir.

Ṭufeyl, bir başka kasidesinin mukaddimesinde, iki sevgilisinin diyarına geçti ve onları iki beyitle vasıf etmiştir.

Ṭufeyl, bir başka kasidesinin mukaddimesinde, iki sevgilisinin diyarlarına geçti ve onu iki beyitle vasıf etti.

1 عَشِيْتُ بِقُرْطَ حَوْلِ مُكَمَّلٍ مَغَايِي دَارٍ مِّنْ سَعَادَ وَ مَنْزِلِ

2 نَرَى جُلًّا مَا أَبْقَى السَّوَارِي كَأَنَّهُ بُعِيدَ السَّوَابِي أَثْرُ سَيْفٍ مُّقْلَلِ

3 دِيَارٌ لِسُعْدَى إِذْ سَعَادُ جَدَايَةَ مِّنَ الْأَدَمِ حُمَصَانُ الْحَشَا عَيْرٌ حَتِيلِ

1 Su'âd'ın Kurrâ diyarlarında tam bir yıl kaldım.

2 Rüzgârdan sonra Su'âd'ın diyarlarının kalıntıları, üzerine gece yağıp akan; körelmiş kılıcın parlaklığı gibidir.

3 Su'dâ'nin diyarlardayken, Su'âd beyaz, ince belli ve zayıf karınlı bir ceylandı.

Su'âd'ın kalan diyarlarında, Tufeyl kendini bırakan sevgilisine ağlıyor ve bu diyarlarda tam bir yıl kalıyor. Bu diyarlar körlenmiş kılıç gibidir. Şairin demek istediği bu diyarlar eskimiş, Su'âd'a aşkı biraz parlak olsa bile eskidir. Tufeyl, bu şiirinde Cafer oğullarına azarlayıp kendi kavmiyle övünmektedir. Cafer oğullarına, dostluğumuz körlenmiş kılıç gibidir diyerek seslenmektedir.

Tufeyl'in atlâl ile ilgili beyitlerini incelediğimiz zaman; kasidenin asıl konuya girmeden önce sevgilisinin diyarlarını hatırlamakta olduğunu sevgilisinin özelliklerini söylediğini görürüz. Tufeyl, şiirlerinde ancak iki mukaddimedede atlâlı zikretmektedir. Tufeyl'in divanında yer alan ve kendi kavmiyle fahr konusu olan ilk kasidenin mukaddimesinde atlâl ile ilgili ancak iki beyit zikretmiştir, sevgilisinin diyarındaki ocak, oluk ve diyarda hayvanları zikretmemiştir. Tufeyl, atlâl ile ilgili ikinci yerde bahsettiği divanın 5 kasidesinin 3 beyitinde kalıntıları vasıf etmiştir. Şair, Su'âd'ın diyarlarına geceyin yağmur yağıp biraz eskittiğinden bahsetmektedir.

Tufeyl, bu iki yerden başka bir yerde şiirinde atlâlı hiç zikretmedi. Klasik Arap şairleri atlâl ile beraber oluk gibi nesnelere zikrederken, Tufeyl kendi şiirinde

zikretmemiştir. Bundan dolayı Tufeyl kendi şiirinde atılâ ile ilgili defa fazla bahsederdi.

3.1.2.1.2. Gazel Mukaddimesi

Gazel mukaddimelerine, sevgilisinin kendini şaire bırakması üzerine gözyaşı dökmesi ve sevgilinin fizik özelliklerinden başlamaktadır. Şair Tufeyl, bazen konuya değinmeden sevgilisinden bahsetmekte ve sevgilisinin sıfatlarını saymaktadır.

Tufeyl, başka bir kasideye ise gazel ile başlar.

- 1 هَلْ حَبْلُ شَمَاءَ قَبْلَ الْبَيْنِ مَوْصُولُ أَمْ لَيْسَ لِلصُّرْمِ عَن شَمَاءَ مَعْدُولُ
- 2 أَمْ مَا تُسَائِلُ عَن شَمَاءَ مَا فَعَلْتَ وَمَا تُحَادِثُ مِن شَمَاءَ مَفْعُولُ
- 3 إِذْ هِيَ أَحْوَى مِنَ الرَّبِيعِيِّ حَاجِبُهُ وَالْعَيْنُ بِالْإِثْمِدِ الْحَارِيِّ مَكْحُولُ
- 4 تَرَعَى مَنَابِتَ وَسِمِيِّ أَطَاعَ لَهُ بِالْجِرْعِ حَيْثُ عَصَى أَصْحَابَهُ الْفَيْلُ
- 5 بَانَتَ وَكَانَتْ إِذَا بَانَتَ يَكُونُ لَهَا رَهْنٌ بِمَا أَحْكَمْتَ شَمَاءَ مَبْتُولُ
- 6 إِنَّ تُمَسِّ قَدْ سَمِعْتَ قَيْلَ الْوُشَاةِ بِنَا وَكُلُّ مَا نَطَقَ الْوَاشُونَ تَضْلِيلُ
- 7 فَمَا بَجُودُ مَوْعُودٍ فَتُنَجِّزُهُ أَمْ لَا فَيَأْسُ وَإِعْرَاضُ وَتَجْمِيلُ

1 Şemmâ`'in vuslatı ayrılmaksızın devam edecek mi, yoksa Şemmâ`'den ayrılmaktan vazgeçmek yok mu?

2 Şemmâ`'in ne yaptığını sormuyor musun? Şemmâ`'dan korktuğun şey yapılacaktır.

3 Şemmâ` benden ayrıldığı zaman; kendisiyle beraber kesilip atılmış ve hiçbir şekilde iade edilmeyecek kalbimi de rehin olarak götürürdü.

4 Bu ceylan, Filin sahiplerine isyan ettiği vadinin geçidinde; ilkbaharın yağmuru dolu bir şekilde geldiği ve yeşerttiği çimlerden beslenir.

5 Şemmâ' benden ayırıldığı zaman; kalbi kendiyile beraber kesilmiş ve hiçbir şekilde iade edilmeyecek şekilde rehin olarak götürürdü.

6, 7 Journalcilerin bütün söyledikleri yanıtıcı olduğu bilinmesine rağmen; akşamleyin, bizim hakkımızda journalcilerin söylediklerini duyarsa bize söz verdiği sözünde duracak mı, yoksa bize yüz çevirip bizi umutsuzluğa düşürecek mi?

Tufeyl, kasidenin konusu kendiyile fahra değinmeden 7 beyit gazel ile başlamıştır. Şemmâ' adlı bir sevgilisini, onun ayrılması ve ceylan gibi olmasından bahsetmektedir.

3.1.2.1.3. Yolculuk Mukaddimesi

Develerin üzerindeki mahmellerle göçen taifenin içindekilerin birinde de şairin sevgilisi bulunmaktadır. Şair peşlerinden giderek sevgilisine kendini bıraktığından dolayı ıstırabını ve özlemine zikretmektedir. Şair, mahmelleri vasfederek bazen develeri gemilere benzetir ve mahmellerin üzerindeki kumaş parçalarını da betimler.

184

- 1 أَشَاقَتَكَ أَظْعَانُ يَجْفَنُ بَيْنَهُمْ نَعَمُ بُكْرًا مِثْلَ الْفَسِيلِ الْمَكَّمِ
- 2 غَدَاوًا فَتَأْمَلْتُ الْخُدُوجَ فَرَاعِنِي وَقَدْ رَفَعُوا فِي السَّيْرِ إِبْرَاقَ مِعْصَمِ
- 3 فَفُلْتُ لِحَرَاضٍ وَقَدْ كِدْتُ أَرْدَهِي مِنْ الشَّقْوَى فِي إِثْرِ الْخَلِيطِ الْمَمَّمِ
- 4 أَلَمْ تَرَ مَا أَبْصَرْتُ أَمْ كُنْتُ سَاهِيًا فَتَشَجَى بِشَجْوِ الْمِسْتَهَامِ الْمَتَمِّ

¹⁸⁴ Hicâzî, Durriyye, *ez-Za'îneh fi 'ş-Şi'ri'l-'Aşri'l-Câhilî*, Câmi'et'l-Ezher, Kulliyetul'l-Luğeti'l-'Arabiyye, Mennufiyye, Mısır, s.1081.

- 5 فَتَقَالَ أَلَا لَمْ تَرَ الْيَوْمَ شَبَحَةً وَمَا شِمَتْ إِلَّا لَمَحَّ بَرْقٍ مُعَيِّمٍ
- 6 وَرَبِّ الْأَشْرَقِ فِي كُلِّ مَذْنَبٍ سَوَاهِمَ حَوْصاً فِي السَّرِيحِ الْمَخْدَمِ
- 7 يَزُرُّنَّ إِلَّا لَا يُنَحِّبْنَ غَيْرُهُ بِكُلِّ مُلَبِّبٍ أَشَعَّتِ الرَّأْسِ مُحْرِمِ
- 8 لَقَدْ بَيَّنَّتِ لِلْعَيْنِ أَحْدَاجُهَا مَعَا عَلَيِهِنَّ حَوَكِي الْعِرَاقِ الْمَرْقَمِ
- 9 عُقَارٌ تَطْلُ الطَّيْرُ تَخْطَفُ زَهْوَهُ وَعَالِينَ أَعْلَاقاً عَلَى كُلِّ مُنْأَمِ
- 10 وَفِي الظَّاعِينَ الْقَلْبُ قَدْ ذَهَبَتْ بِهِ أَسِيلُهُ بَجَرَى الدَّمْعِ رَبَّيَا الْمَخْدَمِ

1 Sabah erken Cefn Yebenbem 'de küçük hurma ağacının salkımı gibi sarılan ve mahmiller içerisinde yolculuk yapan kadınları mı özledin?

2 Bu kadınlar, kuşluk vaktinde gidince; yürürken bileklerindeki bileziklerin parlaklığı beni şaşırttı.

3,4 Bir mekana giden kervanın izini takip ederek özlemden aklımı yitirmek üzereyken; Harrâd'a dedim ki: (Gördüğümü gördün mü yoksa gafil miydin? Eğer gördüysen benim gibi âşık mecnunun üzüldüğü gibi sende üzülersün.

5 Harrâd, bana dedi ki: "Hayır, hiçbir şahıs görmedin. Gördüğün şey ancak yağmurlu bir şimşegın parlamasıdır".

6 ince belli güneş doğduğu zaman vadinin tarafında bulunan kadınların rablerine yemin ederim ki,

7 Telbiye eden, dağınık saçlı ve ihrama giren kişilerle birlikte Arafat'ta bulunan 'İlâl mekanını ziyaret ederler.

8 kendilerine bakan gözler, Irak'tan getirilmiş noktalı elbiseler mahmellerin üzerindeyken ikisini görür.

9 Mahmellerin üzerine kadınların bıraktığı elbiseler, kırmızıdır. Kuşlar, bu kırmızı elbiseleri et zannederek onlara saldırır.

10 Gidenlerin arasında kalbimi kendiyle götüren yumuşacık yüzlü ve ayakların en alt kısımları şişmandır.

Ṭufeyl, sıcak ve soğuktan korulan hurma fidanları gibi mahmeldeki kadınları, parlak bileklerini kaldırmalarını, arkadaşı Ḥarraḍ ile yaptığı diyalogu, kadınların hiç sağa sola kast etmeden Arafat tarafına yönelmelerini, mahmellerin üzerindeki elbiseleri ve giden kadınlar arasında sevgilisini vafsetmektedir. Şair, bu parçada Klasik Arap şairlerinin mahmel Yolculuğunu vafsettikleri gibi kendisini de vafsetmektedir. Bu anlamlardan hiç dışarı çıkmadan ve yeni bir anlam getirmeden yolculuk vasfını bitirmektedir. Ṭufeyl'in arkadaşıyla ettiği diyalogunun bu yolculuk mukaddimesinde bir sembol olduğunu görebiliriz. Şair, yolculuk mukaddiesi zikrettikten sonra birkaç beyitte sevgilisinin özelliklerinden bahsedip bir şimşek ile bir bulutu vaffeder. Bundan sonra Ṭufeyl, kendi develeri bazı yerlerden nefret edip o yerleri bıraktığını, erkek deve ile dişi deve arasındaki ilişkiyi ve bu develerin korunmasından bahseder. Şair Ṭufeyl, kasideyi bu develeri kendi kavminin kahramanlarıyla fahr ederek kasidesini noktalamaktadır. Bu kasidenin konularından dolayı, ne kadar karmakarışık olduğu görülmektedir. Ṭufeyl, kendi içerisinde bir savaş yaşadığı görünmektedir. Bu kadar konuya değinerek şairin tedirginlik içinde yaşadığı öğrenilmektedir.

3.1.2.1.4. Gençlik ve Saç Beyazlanma Mukaddimesi

Şairler bu mukaddimelerinde gençliklerini kaybetmeleri sebebiyle gözyaşlarını dökmelerinden, üzerlerine gelen ihtiyarlardan ıstırap çekmelerinden, gençlik eğlencelerini hatırlayarak kadın ve içki ile geçen günlerini özlemelerinden ve av ve savaş yaptıkları günlerden bahsetmektedirler.

- 1 صَحَا قَلْبُهُ وَأَقْصَرَ الْيَوْمَ بَاطِلُهُ وَأَنْكَرَهُ بِمَا اسْتَفَادَ حَلَالُهُ
- 2 يُرَبِّنَ وَيَعْرِفَنَ الْقَوْمَ وَشِيَمِي وَأَنْكَرَنَ زَيْعَ الرَّأْسِ وَالشَّيْبَ شَامِلُهُ
- 3 وَكُنْتُ كَمَا يَعْلَمَنَ وَالْدَهْرُ صَالِحٌ كَصَدْرِ الْيَمَانِي أَخْلَصَتْهُ صَيَاقِلُهُ
- 4 وَأَصَبَحْتُ قَدْ عَنَنْتُ بِالْجَهْلِ أَهْلَهُ وَعُزِّيَ أُنْرَاسُ الصَّبَا وَرَوَاجِلُهُ
- 5 قَلِيلٌ عِنَانِيْمَنَ أَتَى مُتَعَمِّدًا سَوَاءً بِنَا أَوْ خَالَفْتَنِي سَمَائِلُهُ

1 (Şair kendisinden bahsediyor) Kendine gelip gençlik eğlencesini bıraktı. Bu durumdan dolayı eşleri saçında ak saçların oluşmasına şaşırıyorlar.

2 Onlar(eşlerim), benim çelimli ve mert olduğumu bildikleri halde saçımın ağardığına şaşırıyorlar ve saçımın bembeyaz olmasını kabul edemiyorlar.

3 Onların (eşlerim) bildikleri üzere, ben gençken en mükemmel bir şekilde düzgünleştirilmiş Yemen kılıcı gibi bir delikanlıydım.

4 Ben, yaşlanınca gençlerin yaptıkları cehaletleri kınamaya başladım. At ve develerin semerleri çıkarıldığı gibi bende gençliğin cehaletlerini kafamdan çıkardım.

5 Ben, bir kişi sevmediğim bir şeyi ve ya karakterime zıt bir eylem yaptığında eskisi gibi itiraz etmiyorum.

Şair Tufeyl yaşlandıktan sonra gençliğindeki cehaletleri bıraktı. Şair Tufeyl'in eşleri onun saçlarının beyazlamasını kabullenemiyorlardı. Şair kendine karşı sevmediği eylemler yapınca artık inkâr etmemektedir. Şair Tufeyl, Arap Klasik şairlerin izlediği metotlardan ayrılmadan Gençlik Mukaddimesini yeni bir anlatım veya yeni bir ifade getirilmeden klasik metotta söylemektedir.

Şair Tufeyl, bu kasidesinde gençlik mukaddimesini bitirdikten sonra mahmeldeki kadınlarının yolculuğundan bahsetmektedir.

3.1.2.1.5. Gece Mukaddimesi

Tufeyl, bu kasidesinde kavminin savaşta ölen kahramanlarına mersiye yapmaktadır. Konuya değinmeden önce gece mukaddimesiyle başlar.

- 1 تَأْوِينِي هَمُّ مَعَ اللَّيْلِ مُنْصِيبٌ وَجَاءَ مِنَ الْأَخْبَارِ مَا لَا أُكْذِبُ
- 2 تَظَاهَرَ حَتَّى لَمْ تَكُنْ لِي رِيَّةٌ وَلَمْ يَكْ عَمَّا أَخْبَرُوا مُتَعَقِّبُ
- 3 وَكَانَ هُرَيْمٌ مِنْ سِنَانٍ خَلِيفَةً وَحَصْنٌ مِنْ أَسْمَاءَ لَمَّا تَعَيَّبُوا
- 4 وَمِنْ قَيْسِ الثَّأْوِي بِرَمَائِبِيَّتِهِ وَيَوْمَ حَقِيلٍ فَادَا آخِرُ مُعْجِبُ
- 5 أَشْمُ طَوِيلُ السَّاعِدِينَ كَأَنَّهُ فَنِيقُ هِجَانٍ فِي يَدَيْهِ مُرْكَبُ
- 6 وَبِالسَّهْبِ مَيْمُونُ الْخَلِيفَةِ قَوْلُهُ لِمَلْتَمِسِ الْمَعْرُوفِ أَهْلٍ وَمَرْحَبُ
- 7 كَوَاكِبُ دَجْنٍ كُلَّمَا غَابَ كَوَكِبٌ بَدَا وَانْجَلَّتْ عَنْهُ الدُّجْنَةُ كَوَكِبُ
- 8 لَعْمَرِي لَقَدْ خَلَى ابْنُ خَيْدَعٍ ثَلَمَةً فَمِنْ أَيْنَ إِنْ لَمْ يَرَأَبِ اللَّهُ تُرَابُ
- 9 نَدَامَايَ أَضْحَوْا قَدْ نُخَلِّيتُ مِنْهُمْ فَكَيْفَ أَلَدُ الْحَمَرَ أَمْ كَيْفَ أَشْرَبُ

1 Geceleyin bana yalan diyemeyeceğim haberlerden biri geldi, yorucu bir dert geldi.

2 Dedikleri yalandır deyip haberin peşine düşmedim. Ancak haberlerin arka arkaya gelmesiyle artık bu haberin doğru olduğundan şüphem kalmadı.

3, 4 Hureym, Sinan, 'Esmâ', Hışn ve Rammân'da evi olan, Hâkîl savaşında ölen ve kendisini gören herkesin beğendiği Kays öldükten sonra o kabilenin reisi olmuştur.

5 Hureym, gururlu, eli iyiliğe uzanan ve asil olup binilmeyen beyaz bir deve gibidir.

6 Sehb'de, iyilik isteyeneye (Hoş geldiniz) diyen, huyu güzel bir kişi defnedilmiştir.

7 Gökyüzü bulutlarla dolu olunca; bu kahramanlar gökyüzünün yıldızları olurlar. Bu kahramanların birisi ne zaman ölürse kendi yerine yıldız gibi bir kahraman ortaya çıkar.

8 Ömrüme yemin ederim ki, İbn Heyde' bir gedik bıraktı. Allah bu gediği onarmazsa nasıl onarılacak?

9 Kafadarlarım, benden uzaklaştılar. Onlar olmayınca şarabın tadını nasıl hissedip nasıl şarap içeceğim?

Şairin bu mukaddimesi ile kasidenin konusu çok yakındır. Ölüm ile gece birdir. İkisi acı, dert ve karanlık sebebidir. Şairin kavminin kahramanları savaşta düşmelerini gece gibi karanlık sebebi kabul ederler çünkü karanlıkta insan hiçbir şeyi göremez kör olur. Kahramanı olmayan savaşta böyle yol gösterici yoktur.

Şair Tufeyl, kasidelerin mukaddimelerinde atıl, gazel, mahmel yolculuğu ile gençlik ve ihtiyarlıktan bahsetmektedir. Mukaddimelerin beyitlerin sayısı, kaside beyitlerinin sayısına göre bazen uzun bazen de kısaydı, belli bir standart yoktu. Tufeyl'in bazı kasidelerin mukaddime bulunmamaktadır. Konuya mukaddimesiz değinmiştir. Uzun yıllar geçtiğinden dolayı mukaddimeleri unutulmuş olabilir. Tufeyl'in divanında ikinci kasidesi gece mukaddimesiyle başlar. Bu gece mukaddimesi Klasik Arap şiirlerinin mukaddimelerin arasında görünmemektedir¹⁸⁵.

¹⁸⁵ Atvân, Huseyn, *Mukaddimetu'l-Kaşîdeti'l-'Arabiyyeh fi'l-'Aşri'l-Câhili*, Dâru'l-Ma'ârif, Mısır. s.71.

Gece mukaddimesi İmru'ul-kays'in divanında¹⁸⁶ bir kasidenin mukaddimesinde yer almasına rağmen; elimdeki araştırdığım eserlerde hiç birisinde bu duruma rastlanılmamaktadır¹⁸⁷. Tufeyl bütün kasidelerinin çoğunda Klasik Arap şiirin kurallarına uymaktadır.

3.1.3. Tehalluş

Berâ'et'Tehallus, et-Tehalluş veya Husnu't-Tehalluş, bir kasidede bir konudan başka bir konuya güzel bir şekilde geçiş yapmaktır. Husnu't-Tehalluşadı verilen bu deyim, sözün başladığı konudan, çok güzel bağlar kurarak muhatabın hissedemeyeceği şekilde asıl maksada geçme sanatıdır. Ayrıca intikale dikkat edilmesini, bir sonraki anlamla bağlantının devam edebilmesi ve elverişli manaların bulunması için bu özelliği taşıyan lafızların ve anlamların konulmasını şart koşmuşlardır¹⁸⁸. Tufeyl, kendi şiirlerinde tahallus konusunu nasıl işlemişse divandaki kasidelerin tek tek incelenmesi uygun görülmektedir.

Birinci Kasidede Şair, kasidesinde gazel ile başlar. Gazelde kavmiyle fahr ikile devam eder. Ancak iki konu arasında hiçbir geçiş yapmamaktadır. İkinci konu olan kavmiyle fahr ile 3. konu olan atı tasvir eden beyitlere geçerken bu iki konuyu birbirlerine bağlayarak husnu't-Tahllus yapar. 2. konunun son beyiti:

تَبِيْتُ كَعَقْبَانَ الشَّرِيفِ رَجَالَهُ إِذَا مَا نَوَّوْا إِحْدَاثَ أَمْرِ مُعْطَبٍ

6 Onun adamları, tehlikeli bir hareket yapmaya niyet ettikleri zaman; Şureyf kartalların duruşluları gibi dururlar.

وَفِينَا رِبَاطُ الْحَيْلِ كُلِّ مُطَهَّمٍ رَجِيلٍ كَسِرْحَانِ الْعَضَا الْمُتَأَوَّبِ

¹⁸⁶ İbrahim, Muhammed Ebu'l-Faql, *Dîvânu 'Mri 'i 'l-Kays*, 4. Baskı, Dâru'l-Ma'ârif, el-Kâhire, s.185.

¹⁸⁷ 'Atvân, *Muqaddimetu'l-Kaşîdeti'l-'Arabiyyeh fi'l-'Aşri'l-Câhili*. Fahrüddîn, Cevdet, *Şeklu'l-Kaşâdeti'l-'Arabiyyeh fi'n-Nekdi'l-'Arabi hatte'l-kerni's-Sâmin'l-Hicrî*, 1.baskı, Dâru'l-Âdâb, Beyrût, 1984. İbn Reşîk, *el-'Umde*, Brockelmann, Karl, *Tarihu'l-Edebi'l-'Arabî*, 4.Baskı, Dâru'l-Ma'ârif, el-Kâhire, I. Dayf, Şevkî, *Tarihu'l-Edebi'l-'Arabî*, *el-'Aşru'l-Câhili*, Dâru'l-Ma'ârif, el-Kâhire, 11.Baskı. Ferrûh, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, I. er-Râfi'î, Mustafâ Sâdik, *Târîhu Âdâbi'l-'Arab*, 3.baskı, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrût.

¹⁸⁸ Maflûb, Ahmed, *Mu'cemu'l-Muştalaha'tu'l-Belâğiyetu'-ve Tetavvuruhâ*, 1.baskı, ed-Dâru'l-'Arabiyyet'ul'l-Mevsu'ât, Beyrût, 2006, s.393; Tasa, *İbnu's-Semmân ve Şiirleri*, s.141.

7 Gece dönüp gelen ve Seksek ağacının etraflarında beslenen kurt gibi, ayakları şiddetli ve en mükemmel soylu atlar bizdedir.

Ṭufeyl, bu iki konuyu birbirlerine bağlayarak atı tasvir etmektedir. Kasidenin asli konusu olan savaştan bahsederken 3. konu at tasviri olan;

فَلَمْ يَرَهَا الرَّاؤُونَ إِلَّا فُجَاءَةً بَوَادٍ تُنَاصِيهِ الْعِضَاءُ مُصَوَّبٍ

Civarlarında meşeli ağaçlarla dolu yamaç bir vadi vardır. Onlar bir anda bu atları gördüler.

Bu beyitten sonra savaştan bahseder. Şair at tasviri konusu ve savaşta saldırı tasviri konusu arasında güzel bir şekilde husnu't-Tahallus yaparak geçiş yapmaktadır.

İkinci Kaside de kasidenin konusu mersiye'dir. Şair, konuya (تَأْوِينِي هَمُّ مِنَ اللَّيْلِ) Geceleyin bana yalan diyemeyeceğim haberlerden biri geldi, yorucu bir dert geldi) beyiti ile başlar. Bu başlangıç kasidenin konusu olan mersiye kasidesi ile uygundur. Şair bu şekilde yaptığında Husnu'-ibtida yapmaktadır. Ṭufeyl kavminin kahramanlarına mersiye yapmaktadır. Şair, kendi kavminden olan kahramanları zikrettikten sonra; kendi kavmiyle övünmeye başlamaktadır. Şair mersiye ve fahr yaptıktan sonra at tasviri konusuna gelir, at tasviri konusunda Ṭufeyl kendi kavmini, atalarını ve kendisinin savaşta ne kadar güçlü olduğunu anlatmaktadır. Şair, at tasvirinden sonra, kendi kavminin savaşta ne kadar cesur olduğunu anlatmaktadır. Kavmiyle fahrettikten sonra; birkaç beyitle savaştaki okunu vasfettmektedir.

فَلَا تَذْهَبُ الْأَحْسَابُ مِنْ عُقْرِ دَارِنَا وَلَكِنَّ أَشْبَاحاً مِنَ الْمَالِ تَذْهَبُ

''Bizim evimizin ortasından soy, şeref gitmez, giden ancak para puldur'' beytiyle kasidesini bitirmektedir.

Şair konuyu bu şekilde bitirirken Husnu'-'İntihâ' yapmaktadır. Şairin en son beyitte demek istediği şey'' bizden kahraman ölse de bizde soy şan kalacaktır

manasındadır. Şair hem kendini hem de kavmini teselli etmektedir. Şair, 1. mersiye, 2. Fahr, 4. at tasviri ve 5. ok tasviri, konularına değinmektedir. Bu konular birbirine bağlıdır. Şair ayrı bir konuya değinmemektedir.

Ṭufeyl'in üçüncü kasidesinin konusu, el-Hâris b. Ke'b oğullarını medh etmektir. Kasidenin ilk beytine yaban sığırı tasviriyle başlayarak cahiliye şairlerindeki klasik mukaddime konuları arasında yer alan sığır tasvirine yer vermemiştir. Bu kasidenin tam olarak bize ulaşmama ihtimali vardır. Kasidenin bir kısmı kaybolmuş olabilir. Kasidenin ilk konusu olan sığır tasviri ile ikinci konusu olan el-Hâris oğullarını medh etme konuları arasında geçiş yapmıştır.

مُجَاوِرُهُمْ بِالْمَهْرِ لَا يُتَطَّلَعِ

مُجَاوِرَةً عَبْدَ الْمِدَانِ وَمَنْ يَكُنْ

(Develerim) Abdülmedân'ın komşusu oldular, Kim onlara' Kahr'de komşuları olursa hiçbir zulm

(Develerim) Abdülmedân'ın komşusu oldular, Kim onlara' Kahr'de komşuları olursa hiçbir zulme uğramaz.

Dördüncü kasidede şair, kasidenin ilk beytinde Şemmâ' adlı bir sevgilisinden bahseder, gazel mukaddimesi klasik bir başlangıçtır. Ṭufeyl kendisiyle fahr yaparken; sevgilisi Şemmâ'ne "beni kendi kavmime sorarsan, cevabını bulacaksın" diyerek, "ben... böyleyim" sözüyle kendisiyle fahr konusuna bir geçiş yapmaktadır. Şair, bu kasidesinde Cahiliye şairlerinin yaptığı gibi kasidesini hikmet beyitleriyle bitirmektedir. Bu hikmet beyitleri kadınlardan bahsetmektedir. Kasidenin son beyitlerinin hikmetle bittimesi ve kasidenin mukaddimesinin gazel olması beyitler arasında bir uyum göstermektedir.

Beşinci kasidede şair, kasideye gazel ile başlar, sevgilisinden bahsederken bir beyitte de ceylandan söz eder. Kendi kavmiyle fahr konusuna geçince hiçbir geçiş yapmadan yeni bir konuya başlar. Şair şiirini "Bütün şanlardan daha üstün bir şanımdır." beytiyle bitirirken kasidenin konusu olan kavim ve fahr birbiriyle bağlantılıdır. Şair Hüsnü- intiha yaparak kasideyi güzel bir şekilde bitirmektedir.

Altıncı kasideye de şair gazel ile başlar. Gazelden sonra geçiş yapmadan şimşeği tasvir eder. Yine hiçbir geçiş yapmadan şimşekten sonra deveyi tasvir eder. Develeri tasvir ederken: “Bu develeri, bizden cesur bir delikanlı korudu.” sözüyle kavmiyle fahr ettiği son iki beyit ile kasidesini bitirmektedir.

Yedinci kasideye Tufeyl, bu şiirinde klasik olan meşîb mukaddimesiyle başlar. Şair, bu başlangıçta ihtiyarlığını anlatmakta, ondan sonra gençliğinin hatıralarını zikretmekte, sonra mahmilde giden kadınları vasfetmektedir. Bu iki konu arasında hiçbir bağlantı kurmamaktadır. Tufeyl’in bu kasidesinin konusu tam olarak belli olmadığından dolayı eksik görünmektedir.

Sekizinci kasidede Tufeyl Sa’d b. Eûf’in oğullarını medh etmektedir. Şair, bu kasidesinde konuya mukaddimesiz başlar. Bu kaside tek bir konudur.

Dokuzuncu Kaside de Tufeyl, bu kasidesinde zulmü men etmekten bahseder, konuya mukaddimesiz girer ve bu kasidesinde kendi kavminin ne kadar cesaret gösterdiğini anlatmaktadır.

Görüldüğü gibi Tufeyl kasidelerinde bazen klasik bir şekilde Husnu’t-Tahallus yapmaktadır. Genel bir bakışla kasidelerinde Husnu’t-Tahallusu yarı yarıya yapmaktadır. Yarısını konuların arasında yapmış ise diğer yarısını konular arasında yapmamaktadır.

3.1.4. Hatime

Kasidenin sonuç kısmını oluşturan hatime konusunda çeşitli görüşler belirtilmiş, hatimenin kasidenin temeli, zihinlerde kalan son şey olduğu, şiirin başlangıcının kasidenin anahtarı, sonunun ise kilidi olması gerektiği vurgulanmıştır. Bundan dolayı hatimenin her konunun özelliğine göre farklılık arz ederek güzel ve hoş kelimelerden oluşması gerekmektedir¹⁸⁹. Hatimedeki anlam kasidendeki

¹⁸⁹ İbn Reşîk, *el-’Umde*, I/217. Tasa, *İbnu’s-Semmân ve Şiirleri*, 144.

anlamaların en iyisi olması gerekir, dinleyicinin hoşuna gitmeyen bir lafız veya bir mana içermemelidir.¹⁹⁰

Ṭufeyl, genel olarak kasidenin konusuna bağlı olarak kasidelerin sonuç kısmını güzel bir şekilde bitirmektedir. Bu sonuç kısmının bir örneği şu şekildedir:

Şair, divanın ilk kasidesinin konusu olan kavmiyle fahrı kasidesini bu beyitle bitirmektedir.

وَلَمْ يَجِدِ الْأَقْوَامَ فِينَا مَسْبَبَةً إِذَا اسْتُدْبِرَتْ أَيَّامُنَا بِالتَّعَمُّبِ

Diğer kavimler, bizim arkamızda, kendi hakkımızda ne yaptık, akıbetimiz ne oldu zikrettikleri zaman bizim utandıracak bir şeyimizi bulamazlar.

Bu beytin kasidenin ana konusuna bağlı olduğunu ve şairin güzel bir anlamla kasidesini bitirdiği görülmektedir.

Arap Klasik usulüne göre şair bazen kasidesini hikmetli sözlerle bitirebilir. Ṭufeyl, bir kasidesinde bu hikmetli sözlerle kasidesini bitirmektedir.

25 إِنَّ النِّسَاءَ كَأَشْجَارٍ نَبْتِنَ مَعًا مِنْهَا الْمِرَارُ وَبَعْضُ الْمَرْءِ أَكُولٌ

26 إِنَّ النِّسَاءَ مَتَى يَنْهَيْنَ عَنْ خُلُقِي فَإِنَّهُ وَاجِبٌ لَا بُدَّ مَفْعُولٌ

25 *Beraber yetişen ağaçlar gibi olan kadınlar, bazıları acıdır. Ancak acılı olan bazı şeylerde yenmektedir.*

26 *Kadınlara ne zaman bir davranışın yapılması yasaklansa; kesinlikle o davranış kadınlar tarafından yapılır.*

¹⁹⁰ Hâzım el-Kurtâcennî, Ebu'l-Hasan b. Muhammed, *Menhecu'l-Buleğâ' ve Sirâcu'l-Udebâ'*, 3.baskı, thk. Muhammed el-Habib İbnu'l-Hoca, Dâru'l-Ğarbi'l'-İslâmî, Beyrût, 1986, s. 285. Bekkâr, Yusuf, *Binâ'u'l-Ğaşideh fi'n-Nağdi'l-'Arabîyyil'Ğadîm* (fi Đav'i'n-Nağdi'l-Hadîs), 2.baskı, Dâru'l-Endelus, Beyrût, 1982, s. 229.

3.1.5. Vahde (Bütünlük/Konu Birliği)

Arap kasidesinde konu birliği problemi, eleştirmenler arasında tartışma konusu olmuştur. İbn Tabâtabâ'ya göre şair beyitlerinin birleşmesine önem vermesi, sözleri ve anlamlarında uyum sağlaması, şiirde fazla kelime olmaması gerekmektedir¹⁹¹. İbn Sinân'a göre ise şiirin doğru sayılmasının bir unsuru da ahenk ve nazımda bir manada devam etmeli, başka bir konuya geçecekse ikinci konu birinci konuyla bağlı olmalıdır¹⁹². Abbas Mahmud el-'Akkâd, "Bir heykelin taraflarıyla ve bir resmin parçalarıyla kemale erimiş gibi kaside de bir bütündür" ifade etmektedir¹⁹³. Kasidenin yapısının dağılması, dinleyicinin hoşuna gitmeme sebebidir. Ancak Taha Huseyn gibi bazı eleştirmenler, "Edebiyatçı, kendine göre nasıl isterse kuralsız ve sınırsız edebiyat üretir. Edebiyatçı kendi çevresinden ve âleminde etkilenebilir" söylerler¹⁹⁴. Şair Cemil Sıdkî ez-Zehâvî, şair kasidesini uzatmada özgürdür, istediği gibi birden fazla konuya değinebilir; bu da (edebiyatçının birden fazla konulara değinmesi) dinleyicinin değişik konularla eğilenmiş olabilir¹⁹⁵. Klasik Arap şairinin, şiirine atıl ile başlama sebebi o atıllarda önceden kalan sevgilisini zikretmek içindir. İnsanoğlu kendi fitratında olanı sevmek ve sevilme arasında geçiş yapma sebebi muhatapın ilgisini çekmek içindir. Muhatapın dikkatini çektikten sonra methiye söylemeye geçer.¹⁹⁶

Bu tartışmanın sebebi genel olarak eleştirmenin kendi çağından ve kendi açısından şiire ve kasideye bakmasıdır. Klasik eleştirmenler, kendi asırlarında herhangi bir kitabın birden fazla konuya değinmesine normal bir gözle bakarlardı; ancak çağdaş eleştirmenlerin günümüzdeki her konunun veya kitabın bir ihtisas ve dakik bir alandan bahsedilmesi olmasından dolayı kasideye bu açıdan bakıp kasidenin bir konudan bahsedilmesini istemektedirler.

¹⁹¹ İbn Tabâtabâ, Ebu'l-Hasan Muhammed b. Ahmed, 'İyâru's-Şi'r, thk. Abdulaziz el-Mâni', Dâru'l-'Ulûm, el-Kâhire, 1985, s.209.

¹⁹² İbn Sinân el-Hafâcî, Ebu Muhammed Abdullah b. Muhammed el-Halabî, *Sirru'l-Faşâha*, 1.baskı, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 1982, s. 268.

¹⁹³ Tabbâna, Bedevî, *Kağâya'n-Nakdi'l-Edebî*, Dâru'l-Marrih, Riyad, 1984, 85.

¹⁹⁴ Tabbâna, Bedevî, *Kağâya'n-Nakdi'l-Edebî*, s. 105.

¹⁹⁵ Tabbâna, Bedevî, *Kağâya'n-Nakdi'l-Edebî*, s.107.

¹⁹⁶ İbn Reşîk, *el-'Umde*, s.75.

Ṭufeyl'in divanında yer alan dokuz kasidede tek tek tahallus ile birlikte vahde konusunu incelemesi uygun görünmektedir.

Ṭufeyl'in kasidelerinde konu bütünlülüğü bulunmamakta birlikte kasidelerin çoğunda kasidelerin konuları birbirine yakındır ve bu konuların aralarında bir bağlantı kurmaktadır. Tufeyl, atla ilgili şiirlerinde savaş zikrederdi. Tufeyl'e göre bu iki konu birbirlerine bağlıdır. Ṭufeyl'in 42 beyitlik konusu azarlama olan beşinci kasidesinde bu konuya 17. Beyitte değinir ve azarlamayı ancak birkaç beyitle sınırlı tutardı. Şairin böyle yaparak azarlamak istediği kişilerin kendi katında fazla değerlerinin olmadığını ve yaptıklarının kendisini hiçbir şekilde etkilemediğini vurgulamak amacındadır.

3.2. Üslup ve Dil

Şiir konusunda üslup meselesi büyük bir öneme sahiptir. Edebi ürünlerde bir unsur olan üslup, yazarın, duygu ve düşüncelerini döktüğü bir kalp, içtekini dışarıya çıkarmada izlediği bir yol, yazılarını onunla renklendirdiği bir alet olup, aynı zamanda nazmın ve onda izlenen yolun bir türüdür.¹⁹⁷

Edebiyatçıların üzerinde durdukları bir diğer mesele konuya uygun üslubun seçilmesi gerektiğidir. Örneğin şiir bir gazelse şairin daha mütevazı bir tavır belirlemesi, methiye ise sesini işittirecek şekilde methiyeler düzmesi, hiciv ise iğneleyici ve acıtıcı olması vb. hususlara dikkat çekilmektedir.¹⁹⁸

Ṭufeyl'in şiirlerinde mukaddime, dil, vezin ve kalıp bakımından önceki şairlerin üsluplarına benzerlikler görülmektedir. Ṭufeyl'in şiirlerinde anlam ve mana konusunda Cahiliye Arap şairlerin izlediği yolun aynısını izlediğini görülmektedir.

Şiirde kullanılan lafızların nasıl olması gerektiğini şiirin konusu belirlediğinden, kasidenin dili ile konusu arasındaki uyumun sağlanması da bir gereklilik olarak kabul edilmektedir Edebiyatçıların üzerinde durdukları bir diğer mesele konuya uygun üslubun seçilmesi gerektiğidir. Örneğin şiir bir gazelse şairin

¹⁹⁷Abdulkâhir el-Curcânî, *Delâilu'l-İ'câz*, s. 468, 469, thk: Mahmûd Muhammed Şakir, Kahire, 1984. ;Tasa, *İbnu's-Semmân ve Şiirleri*, s.150.

¹⁹⁸ İbn Reşîk, *el-'Umde*, I, 199.

daha mütevazı bir tavır belirlemesi, methiye ise sesini işittirecek şekilde methiyeler düzmesi, hiciv ise iğneleyici ve acıttıcı olması vb. Hususlara dikkat çekilmektedir ¹⁹⁹. Buna göre kahramanlık şiirlerinde (hamâse) izlenen yöntem güçlü ve şiddetli, gazelde ise zarif ve tatlı olmalıdır. Örneğin cesaret ve kahramanlık temalı beyitlerinde, الوغى، رماحة، سنان، منصل، معقل، gibi kelimeler kullanılmalıdır.

Şair gazel konusunda kullandığı lafızların örneği، أسيلة، الثنايا، فؤاد، النوى،

3.2.1. Tufeyl'in Şiirinde Anlatım Yöntemleri

3.2.1.1. Başka Şairlerden Etkilenmesi

Şair Tufeyl, bazı beyitlerinde İmru'u'l-Ğays'in şiirlerinden etkilendiği görülmektedir. Örneğin:

Tufeyl:

بُذِيقُ الَّذِي يعلو على ظهْرِ مَتْنِهِ ظلالٌ خذاريْفٍ من الشدِّ مُلْهِبِ

Bu at hızlı bir şekilde koştuğunda üzerinde oturan kişiye çocukların fırıldak üzerine oturmuş gibi hissettirir.

إِذَا قِيلَ مَهْنَهَا وَقَدْ جَدَّ جَدُّهَا تَرَامَتْ كَحُذْرُوفِ الْوَلِيدِ الْمُتَّقِبِ

Koşması şiddetli olup birisi "dur dur" dediğinde; çocuğun delikli bir fırıladağı gibi koşmaya devam eder.

Tufeyl, atı hız yönünden çocukların oynadığı fırıladağı benzetmektedir. Bu benzetme İmru'u'l-Ğays'ten etkilendiğini göstermektedir.

İmru'u'l-Ğays: ²⁰⁰

دَرِيرٍ كَحُذْرُوفِ الْوَلِيدِ أَمْرَةً تَقْلُبُ كَفَيْهِ بِحَيْطِ مُوَصَّلِ

¹⁹⁹ el-Ğayrevânî, *el-'Umde*, I/199;Tasa, *İbnu's-Semmân ve Şiirleri*, s.151.

²⁰⁰ İbrahim, *Dîvânu 'Mri' i'l-Ğays*, s. 21.

Bu at da koşmaya devam edince, kesildikten sonra tekrar bağlanmış ipe geçirilen ve çocuğun ellerinde oynatılan bir fırlıdağın hızı gibidir.

Ṭufeyl

11 يَرِينُ مَرَادَ الْعَيْنِ مِنْ بَيْنِ جَيْبَيْهَا وَلَبَّاتَهَا أَجْوَاؤُ حَزْجٍ مُفْصَلٍ

12 كَحَمْرِ عَضًا هَبَّتْ لَهُ وَهُوَ ثَاقِبٌ بِمَرْوَحَةٍ لَمْ تَسْتَتِرْ رِيحُ شَمَالٍ

11. (Su'âd), Göğsü ve boyun çukuru ile arasındaki yer alan ve bölünmüş boncukların ortaları, gözün hoşuna gider.

12. Bu boncuklar, çok rüzgârlı bir yerde ve üzerine güney rüzgârı gelen seksük ağacından kesilmiş ağacın közü gibidir.

İmru'u'l-Kays:

12 كَأَنَّ عَلَى لَبَّاتِهَا حَمْرٌ مُضْطَلٌّ أَصَابَ غَضِيَّ جَزَلًا وَكُفَّ بِأَجْدَالٍ

13 وَهَبَّتْ لَهُ رِيحٌ بِمُخْتَلِفِ الصُّوَى صَبًا وَشَمَالًا فِي مَنَازِلِ قُفَّالٍ

12. (O sevgilisinin) göğsünde şey(kalya) bir ağacın kökleriyle kuşatan kuru seksük ağacından alınan közleri gibidir.

13. O közler, yolculuktan dönenlerin kaldıkları yüksek yerlerdedir. Bu közlerin üzerine bir rüzgâr eser.²⁰¹

Ṭufeyl:

وَوَحْفٌ يُعَادِي بِاللِّهَانِ كَأَنَّهُ مَدِيدٌ عَدَاهُ السَّيْلُ مِنْ نَبْتِ عُنْصُلٍ

O sevgili, üzerine sabahleyin sel basan ve tamamını ıslatan kara soğan gibi, sabahleyin yağ sürülen uzun saçlı biridir.²⁰²

²⁰¹ İbrahim, *Dîvânu 'Mri' i'l-Kays*, s. 29.

İmru'u'l-Kays:

كَأَنَّ سِبَاعاً فِيهِ عَرَقِيٌّ عُذِيَّةٌ بِأَرْجَائِهِ الْقُصُوى أَنَابِيشُ عَنَصِلُ

Sabahleyin o selden müteşekkil su birikimin etraflarında yırtıcı hayvanların boğduğu hali, ıslak soğanın kökleri gibidir.

Ṭufeyl, az önce geçen örneklerde İmru'u'l-Kays'ten etkilenmesi görünmektedir. Şair tazmin sanatını güzelce kullanmış olsa da bazı yerlerde İmru'u'l-Kays'ın beyitleri daha sağlamdır. Ṭufeyl'in, en-Nabiğa ile bazı beyitlerinde benzerliklere rastlanmaktadır ancak en-Nâbiğa ile aynı dönemde yaşadıklarından dolayı o ikisinden hangisi diğerinden etkilendiğini belirlemek güçtür.

3.3.2.1.2. Bedîî Sanatlar

Şiirde bedîî sanatlarına gereğinden fazla yer verilmesi, ondaki akıcılığı ve doğallığı yok etmektedir. el-Hâfâcî bu durumu şöyle açıklamaktadır: “ *Bedîî sanatların çokça kullanıldığı bir şiir, edebiyatçıların hoşnut olmadığı bir türdür* ²⁰³”. Ṭufeyl'in yaşadığı dönemin şairlerin arasında pek çok Bedîî sanatlar kullanılmamaktadır. Dolayısıyla Ṭufeyl'in şiirlerinde Bedîî sanatlar fazla yer almamaktadır. Ṭufeyl'in şiirinde yer alan bedîî sanatların başlıcaları tezat ve cinastır.

3.3.2.1.2.1. Tıbak

Bir beyitte iki zıt anlamın bir arada zikredilmesidir²⁰⁴. Ṭufeyl'in şiirlerinde bu tür sanat çok az zikredilmektedir. Şair bu beyitte عُشيب ve غرير ile iki sıfat arasında tezat yapmaktadır.

عُرُوقَ الْأَعَادِي مِنْ غَرِيرٍ وَأَشْيَبٍ نَصَبْتُ عَلَى قَوْمٍ تُدِيرُ رِمَاحَهُمْ

²⁰² İbrahim, *Dîvânu 'Mri' i'l-Kays*, s. 26.

²⁰³ el-Hâfâcî, *Rayhânet'l-Elibbâ' ve Zehretu'l-Hayati'd-Dunyâ*, thk. Muhammed Abdulfattah el-Huluv, 1.baskı, Mısır, 1967, II/35. Tasa, *İbnu's-Semmân ve Şiirleri*, s. 156.

²⁰⁴ Matlûb, *Mu'cemu'l-Muştalahâtu'l-Belâğiyetu'-ve Tetavvuruhâ*, II/251.

Mızrakları, tecrübeli ihtiyar ve tecrübesiz gençlerin kanlarını içen kavmimin atalarının üzerine bu evi kurdum.

غاب ve بدا ile arasında da tıbak vardır.

كواكبٌ دجنٌ كُلمًا غابٌ كوكبٌ بداٌ وإبخلتُ عنه الدُّجْنَةُ كوكبٌ

Gökyüzü bulutlarla dolu olunca; bu kahramanlar gökyüzünün yıldızları olurlar. Bu kahramanların birisi ne zaman ölürse kendi yerine yıldız gibi bir kahraman ortaya çıkar.

سهل ve وعر ile arasında da tıbak vardır.

تَهَابَ الطَّرِيقَ السَّهْلَ تَحْسِبُ أَنَّهُ وَعَوْرٌ وِرَاطٌ وَهِيَ بِيَدَاءِ بَلْقَعِ

Şişmanlıktan düşüp kalkamayacağını düşünüp, kolay yolları zor ve yalçın zannederlerdi.

3.2.1.2.2. Cinâs

Bedî'î sanatının lafzı güzelleştiren santları arasında yer alan cinas yazılışları aynı fakat anlamları farklı olan iki kelimenin bir arada kullanılması sanatıdır.²⁰⁵

Tufeyl'in şiirinde kullandığı bedî'î sanatı olan cinâs bilindiği gibi kasideye hoş bir müzik ritmi katmaktadır²⁰⁶. Şairin kasidelerinde yer verdiği cinâsı akıcı bir üslup içerisinde kullanılmıştır.

Tufeyl'in cinâsı kullanımına ilişkin örnekler şöyledir:

Sanki atın boynundaki saçlar ve yuların etraflarında alevlenen beş parmak bitkisinden alınan çalının ışığı vardır.

عرفج ve أعراف ile arasında cinâs vardır.

²⁰⁵ İbn Reşîk vâni, *el-'Umde*, I/321.

²⁰⁶ Tasa, *İbnu's-Semmân ve Şiirleri*, s. 158.

كَأَنَّ عَلَى أَعْرَافِهِ وَجَلَامِهِ سَنَا ضَرَمٍ مِنْ عَرَفَجٍ مُتَلَهَّبٍ

Onların kanlarıyla Meşrefli ve uzun Hintli kılıçlarımızın susuzluğunu gideririz.

ile arasında cinâs vardır. شرعب ve شراعي

نُحْوِي صُدُورَ الْمَشْرِفِيَّةِ مِنْهُمْ وَكُلَّ شُرَاعِيٍّ مِنَ الْهِنْدِ شَرَعِبٍ

Rüzgârdan sonra Su'âd'ın diyarlarının kalıntıları, üzerine gece yağıp akan; körelmiş kılıcın parlaklığı gibidir.

ile arasında cinâs vardır. السواري ve السوافي

تَرَى جُلًّا مَا أَبْقَى السَّوَارِي كَأَنَّه بُعِيدَ السَّوَابِي أَثْرُ سَيْفُمُلَّلٍ

Su'dâ'nin diyarlardayken, Su'âd beyaz, ince belli ve zayıf karınlı bir ceylandı.

ile arasında cinâs vardır. سعدى ve سعاد

دِيَارٌ لِسُعْدَى إِذْ سَعَادٌ جَدَايَةٌ مِنَ الْأَدَمِ مُمَصَّانُ الْحَشَا غَيْرُ حَتَّيْلٍ

Su'dâ'nin diyarlardayken, Su'âd beyaz, ince belli ve zayıf karınlı bir ceylandı.

Tufeyl'in şiirinde cinâs kullanılması ne kadar az olsa da kendi şiirlerine ahenk katan bir bedî sanatı olmuştur.

3.2.1.2.3.Tasrî'

Tasrî', "birinci beytin ilk mürasınun sonunun, kasidenin kafiyesiyle aynı olmasıdır". Eleştirmenlere göre tasrî', şairin gücünü ve geniş kültürünü göstermektedir²⁰⁷. İki şaîri de kafiyele olan beyitlere musarra' adı verilir ve genellikle kasidenin ilk beyti musarra' olur.²⁰⁸

²⁰⁷ el-Hafâcî, İbn Sinan, *Sirru'l-Fesâha*, s. 188. Tasa, *İbnu's-Semmân ve Şiirleri*, s.159.

²⁰⁸ Halim Öznurhan, "Tasrî'", *DİA*, XL, 130, İstanbul, 2011.

Ṭufeyl'in kasideleri tasrî ile başlayıp şiirlerine bir âhenk katmaktadır. Ṭufeyl bazı kasidelerin ilk beyitlerinde tasrî kullanmaktadır.

تَأْوِينِي هَمٌّ مَعَ اللَّيْلِ مُنْصِبٌ وَجَاءَ مِنَ الْأَخْبَارِ مَا لَا أُكْذِبُ

Geceleyin bana yalan diyemeyeceğim haberlerden biri geldi, yorucu bir dert geldi.

ile منصّب arasında tasrî vardır.

هَلْ حَبْلُ شَمَّاءَ قَبْلَ الْبَيْنِ مَوْصُولٌ أَمْ لَيْسَ لِلصُّرْمِ عَن شَمَّاءَ مَعْدُولٌ

Şemmâ'nın vuslatı ayrılmaksızın devam edecek mi, yoksa Şemmâ'den ayrılmaktan vazgeçmek yok mu?

أَشْأَفْتِكَ أَظْعَانٌ يَجْفَنُ يَبْنَبِمَ نَعَمَ بُكْرًا مِثْلَ الْفَسِيلِ الْمَكَّمِمِ

Sabah erken Cefn Yebenbem'de küçük hurma ağacının salkımı gibi sarılan ve mahmiller içerisinde yolculuk yapan kadınları mı özledin?

Göründüğü üzere Ṭufeyl şiirlerinde tasrî sanatına fazla önem vermemektedir. Bunun sebebi Bedîî Sanatları 'Abbâsî döneminde revaç bulmaya başlamasıdır. Bu dönemden önce bu sanatlar fazla kullanılmamaktaydı.

3.2.2. Edebî Tasvir

Edebî eserlerde tasvirin önemli bir yeri bulunmaktadır. Çünkü tasvir, dış dünyada cereyan eden olayları ya da içte vuku bulan duyguları, şairin ele alış biçimini anlatmak ve onun hayalindeki tecrübesini okuyucuya, vicdan, duygu ve düşüncesinde infiale yol açacak şekilde aktarabilmeyi denemekten ibarettir. Tasvir, şiirde temel unsur olarak yerini korumuştur.

Şairler tasvir yaparken hayal güçlerini kullanmışlardır. Bu bakımdan hayal, gönülleri harekete geçirmede büyük rol oynamaktadır. Hayal, aynı zamanda şairin yeteneğini ortaya koyduğu, sanatında yetkinliğini sergilediği bir alandır²⁰⁹.

Günümüze ulaşmış şiirleri incelediğinde Tufeyl'in betimlemelerinde yaratıcı bir hayale sahip olduğu görülmektedir.

Tufeyl, şiirlerindeki duygu ve düşüncelerini anlatan tasvirleri beyan ilminin teşbih, istiâre ve kinaye gibi sanatlarıyla sunmaktadır.

Şairimizin kasidelerinde muhtelif tasvirler bulmak mümkündür. Şair bir komutanın adamlarına kartallar ile benzetmektedir.

نَبِيْتُ كَعَقْبَانَ الشَّرِيفِ رَجَالُهُ إِذَا مَا نَوَّوْا إِحْدَاثَ أَمْرٍ مُعْطَبٍ

Onun adamları, tehlikeli bir olay yapmasını niyet ettikleri zaman; Şureyf kartalların duruşluları gibi dururlar.

Başka bir beyitte atın hızını çocuğun fırladığına benzetmektedir.

إِذَا قِيلَ لَهَا وَقَدْ جَدَّ جَدُّهَا تَرَامَتْ كَخُذْرُوفِ الْوَلِيدِ الْمُتَّقِبِ

Koşması şiddetli olup birisi "dur dur" değince; çocuğun delikli bir fırladığı gibi koşmaya devam eder.

وَمِنْ بَطْنِ ذِي عَاجٍ رِعَالٌ كَأَنَّهَا جَرَادٌ تُبَارِي وَجْهَةَ الرِّيحِ مُطْنِبٌ

Arka arkaya gelen rüzgârın karşısına meydan okuyan çekirgeler gibi yirmi kadar bir at grubu Zu 'Eâc vadisinden geldiler.

Şair birden fazla yerde atı kurda benzetmektedir. Aslan ve kaplan gibi hayvanlar evcilleştirilirse de kurt evcilleştirilmez²¹⁰. Tufeyl, kurtla teşbih yapınca kendini kastedip ben özgür hiçbir kimse beni sınırlandıramaz demektir.

²⁰⁹ Tasa, *İbnu 's-Semmân ve Şiirleri*, s. 164.

وَحَيْلٌ كَأَمْثَالِ السِّرَاحِ مَصُونَةٍ دَحَائِرُ مَا أَبْقَى الْعُرَابُ وَمُذْهَبٌ

Ğurâb ve Muzheb adlı atların nesillerinden gelen bizim için hazine olarak kalacak, dokunulmaz, kurtlar gibi atlarımız var.

Şair başak bir yerde sevgilisini bir ceylana benzetirken teşbih belîğ yapmaktadır.

Şair kendini överek kendini kılıca benzetmektedir.

وَكُنْتُ كَمَا يَعْلَمَنَّ وَالْدَهْرُ صَالِحٌ كَصَدْرِ الْيَمَانِي أَخْلَصْتَهُ صَيَاقِلُهُ

O (eşlerim) bildikleri üzere, ben gençken en mükemmel bir şekilde düzeltilmiş Yemenli bir kılıç gibi bir delikanlıydım.

إِذَا وَرَدَتْ مَاءً بَلِيْلٍ كَأَهْمَا سَحَابٌ أَطَاعَ الرِّيحَ مِنْ كُلِّ مَحْرِمٍ

Bu develer, geceleyin suya varınca; dağların arasındaki deliklerden geçen bulut parçaları gibidir.

Ṭufeyl, bu şiirinde ustaca bir teşbih yapmaktadır. Bu deve sürüsü dağların aralarındaki deliklerinden geçen bulutlar gibidir. Bu benzetme kulağa çok hoştur.

إِذْ هِيَ أَحْوَى مِنَ الرِّبْعِيِّ حَاجِبُهُ وَالْعَيْنُ بِالْإِثْمِدِ الْحَارِيٍّ مَكْحُولٌ

O, baharda doğan gri renkli bir ceylan gibidir, kaşı ve gözü Hıra sürmesi ile sürmelidir. Bu beyitte şair sevgilisini ceylana benzetmiştir. Şair, o ceylan dediğinde teşbih belîğ yapmaktadır.

دِيَارٌ لِسُعْدَى إِذْ سُعَادُ جَدَابَةٌ مِنْ الْأَدَمِ حُمَصَانُ الْحِشَاغِ غَيْرُ خَيْلٍ

Su'dâ'nin diyarlardayken, Su'âd beyaz, ince belli ve zayıf karınlı bir ceylandı.

²¹⁰ en-Nûtî, Zekeriya Abdülmecid, *ez-Zi'b vi'l-Edebi'l-Ķadîm*, b. baskı, el-Ķâhire, 2004, s. 404.

Ṭufeyl, teşbih yaparken müşebbeh bih'isini yaşadığı çevreden istifade etmektedir. Başka bir anlamla şair, klasik teşbihleri kullanmaktadır. Kendinden yeni bir teşbih getirmemektedir. Şair kendi çevresinin oğludur. Şair şiirlerinde görüldüğü gibi kendi çevresinden ayrılmamaktadır.

Şairin, şiirlerinde kinâye sanatı da şiirinde yer almaktadır. Bir beyitte kendi kavminin adamlarını zengin olmalarını söylemektedir.

هَنَا فَاَلَمْ نَمُنْ عَلَيْهِ طَعَامَنَا فَرَاخٌ يُيَارِي كُلَّ رَأْسٍ مُرَجَّلٍ

Adamı yedirdikten sonra minnet etmedik. Bizden biri yaptık; kendi de bizim zengin taranmış saçlı adamlarımızla rekabetçi oldu.

Taranmış saçlı adam zengin olması gerek.

وَكَأَيِّنْ كَرَرْنَا مِنْ جَوَادٍ وَرَاءَكُمْ وَكَأَيِّنْ خَضَبْنَا مِنْ سِنَانٍ وَمُنْصَلٍ

Sizin üzerinize ne kadar at gönderdik de, ne kadar de mızraklar ve kılıçları kana batırdık. (savaşta düşmanların kaçmanı anlatmak istiyor).

Savaşta düşmanların üzerine savaşçılar göndermek düşmanların korkak olduklarını anlatmaktadır.

أَشْمُ طَوِيلُ السَّاعِدِينَ كَأَنَّهُ فَنِيْقُ هِجَانٍ فِي يَدَيْهِ مُرْكَبُ

Hureym, gururlu, eli iyiliğe uzatılan ve asıl binilmez beyaz bir deve gibidir.

İki kolu uzundur. Cömertliği gösteren bir kinayedir.

Ṭufeyl'in atı koşarken ateşin sesi gibi bir sese sahip olduğunu bu beyitte kinaye yapıp söylemektedir.

كَأَنَّ عَلَى أَعْرَافِهِ وَجِلَامِهِ سَنَا ضَرَمٍ مِنْ عَرَفَجٍ مُتَلَهَّبٍ

Sanki atın boynundaki saçlar ve yuların etraflarında alevlenen beş parmak bitkisinden alınan çalının ışığı vardır.

Başka bir beytinde Şair tırnaklarını keskinleştirmem sözüyle misafir ve komşuya eziyet etmem demek istiyor. Şair kinaye sanatını kullanmaktadır.

وَلَا أَحَدٌ أَظْفَارِي أَقَاتِلُهُ إِنَّ اللَّطَامَ وَقَوْلَ السُّوءِ مَحْمُولٌ

Komşuma ne dilimle ne de elimle eziyet etmem. Elle ve dille yapılan eziyetleri kesinlikle insanlar duyulacaklardır.

Müşebbehî zikretmeden müşebbeh bihi zikrederek Şair İstiare Taşrihiyye yapmaktadır. Şair kahramanları zikretmeden direk yıldızları zikretmektedir.

كَوَاكِبُ دَجَنٍ كُلَّمَا غَابَ كَوَكَبٌ بَدَا وَانْجَلَّتْ عَنْهُ الدُّجَنَةُ كَوَكَبٌ

Gökyüzü bulutlarla dolu olunca; bu kahramanlar gökyüzünün yıldızları olurlar. Bu kahramanların birisi ne zaman ölürse kendi yerine yıldız gibi bir kahraman ortaya çıkar.

SONUÇ

Hicretten 13 yıl önce miladi 610 yılında vefat eden ve Cahiliye döneminin önemli şairlerinden biri olan Tufeyl el-Ganevî, EbûKuran künyesi ile bilinmektedir. Arap edebiyatında atı en güzel tasvir eden kişi olarak meşhurdur. Şiirlerini süslediğinden dolayı kendisine, muhabbir (süsleyen, güzelleştiren) lakabı verilmiştir. Tufeyl'in hayatı ile ilgili günümüze geçimini temin etmek için kabilesinin atlarını gütmesinden başka bilgi ulaşımamıştır.

Arapların sosyal hayatlarında, evlilik konusunda insanın mertebesine göre davranmalarını ve erkek kadından daha üstün bir mertebeye sahip olduğunu görmektedir.

Arap yarımadasında ticaret faaliyetleri ve Arapların ticari becerileri onların okuma yazma bilmeyen bir cahil olmadıklarını yaşadıkları döneme Cahiliye döneminin asabiyetten kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca İslamiyet'ten önce Hilf'ul-Fuğul gibi bir kurumun varlığı o toplumun cahil olmadığını da göstermektedir.

Tufeyl'in kabilesi çok göç yapması veya Tufeyl'in şiirlerinden elde edildiği verilere göre kabilesinin küçük ve pek fazla meşhur bir kabile olmaması görünmektedir.

Tufeyl'in şiiri 372 beyitten oluşan bir divana sahiptir. Tufeyl, şair olduktan ziyade kişisel özellikleri insan ve lider olduğunu öğrenilmektedir. Bu sıfatlar Tufeyl'in şiirlerinde görünmektedir.

Muhteva bakımından Tufeyl'in şiirleri; gazel, mersiye, medh ve fahr konulardan ibarettir. Tufeyl'in divanında gazelin türleri, hissi ve afif her ikisi kullanılmaktadır. Hissi gazel, göz, saç, ten, yüz ve bilek gibi vasıf etmektedir. Afif gazelde şair, sevgiliye aşk ve özleminden bahsetmektedir. Şair, şiirlerindeki zikrettiği sevgililer, sembol olarak görünmektedir. Şairin, methettiği kişi ve kabileleri kendi menfaati için değil kavmi için methetmiştir. Tufeyl, savaşta ölen kabilesinin

kahramanlarına mersiye yazıp derin bir duygu ile güzel beyitler söylemiş, kendi kavminin dışındaki mert insanlara mersiye yazdığına ise duygusuz ifadeler kullanmıştır.

Şairin zor bir hayat geçirmesine rağmen hikmetli beyitleri çok nadirdir. Kendi kavmiyle ve kendisiyle fahr etmiştir. Kavminin atlarıyla övünüp, klasik Arap şiirine yeni bir anlam getirmektedir. Bunun dışında şair şiirinde klasik Arap şiir çizgisinden çıkmadığını görülmektedir. Şair tasvir konusunda at ve deveyi mahir ressam gibi eline alıp güzel bir şekilde resmini tamamlamaktadır. Tufeyl'in, at tasvirinde usta olmasının sebebi, küçüklüğünde kendi kavminin atlarını gütmesi ve bu atların asil atlardan olmasından dolayı olabilir.

Tufeyl'in şiirinin yapısına gelince klasik Arap mukaddimeleriyle başlamaktadır. Bazı şiirlerinde mukaddimenin olmaması, bu kasidelerin tamamının bize ulaşmamış olmasından kaynaklanmış olabilir. Şair bir kasidesinde gece ile başlamıştır ve bu mukaddime klasik Arap mukaddimelerinde yer almamaktadır. Şair bir konudan bir konuya geçiş yaparken bazen husn-i tehallus yaparken bazen de bu uslunu şiirlerinde uygulamamaktadır. Kasideleri, konu birliğine sahip değildir. Klasik Arap kasidelerinde olduğu gibi bir kasidede birden fazla konuya değinmektedir. Genellikle kasidelerini, konuya uygun olarak sonuç kısmını güzel bir şekilde bitirmektedir. Tufeyl, İmru'u'l-Ğays'tan etkilenmiştir. Şair, tıbak, tasri' ve cinas gibi bedii sanatları kullanmaktadır. Edebi tasvir yoğun bir şekilde zikredilmiştir. Edebi tasvirleri yaşadığı çevresinden etkilendiğini, şairin çölde, at ve deveden başka bir şeyi görmediğini göstermektedir. Şair şiirlerinde fazla akıcı bir dil kullanmamaktadır.

Tüm bunlar Tufeyl'in Cahiliye döneminin orta düzey bir şairi olduğunu İmru'u'l-Ğays ve Zuheyr gibi şairlerin seviyesine ulaşamadığı görünmektedir.

Son olarak Tufeyl'in şiirleri incelendiği zaman şiirlerin bir kısmı günümüze kadar ulaşmadığını görülmektedir.

KAYNAKLAR

- 'Abdunnûr, Cabbûr, *el-Mu'camu'l-Edebî*, Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 2. Baskı, Beyrut, 1984.
- Abdulmecîd, Cemil, *Belâġtu'n-Naş*, Dâr Garîb, el-Ķâhira, 1999.
- el-Ahfeş el-Aşġar, Ebû Ali Ali b. Süleyman, *Kitâbu'l-İhtiyâreyn*, thk. Feġruddin Ķabâve, Dâru'l-Fikri'l-Mu'âşir, Beyrut, 1999.
- Ali, Cevâd, *el-Mufaşşal fi Tarihi'l-'Arab Ķable'l-İslâm*, 2.Baskı, Bağdad Üniversitesi Yardımıyla yayımlanmıştır, Bağdad, 1993.
- el-Ali, Salih Ahmed, *Târiġu'l-'Aerebi'l-Ķadîm ve'l-Bi'setu'n-Nebeviyye*, Şeriketu'l-Maġbû'âtl-it-Tevzî'i ve'n-Neşr, 1.baskı, Beyrut, 2000.
- el-Afeġânî, Sait, *Esvâġu'l-'Arab fi'l-Câhiliyyeti'-v'l-İslâm*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 3.baskı, 1973.
- el-İşfahânî, Ebu'l-Farac Ali b. el-Huseyin, *el-Aġânî*, thk. İhsân Abbas ve arkadaşları, 3.Baskı, Dâr Şâdir, Beyrut.
- el-Aşma'î, bû Sait Abdulmelik b. Ķureyb, *Fuġûletu's-Şu'arâ*, thk. Ş.Turri, 2.baskı, Dâru'l-Kitâbi'l-Cedîd, Beyrut, 1980.
- 'Aţvân, Huseyn, *Şi'r 'Amr b. Aġmar el-Bâhilî*, Mecme'u'l-Luġeti'l-'Arabiyye, Dimaşk.
- _____, *Muġaddimetu'l-Ķaşîdeti'l-'Arabiyye fi'l-'Aşri'l-Câhilî*, Dâru'l-Me'ârif, Mısır.
- Bedevî, Ahmed Ahmed, *Ususu'n-Naġd 'İnde'l-'Arab*, Dâr Nahġatu'-Mişr, el-Ķâhira.
- Bekkâr, Yusuf, *Binâ'u'l-Ķaşîde fi'n-Naġdi'l-'Arabiyyi'l-Ķadîm* (fi Dav'i'n-Naġdi'l-Ĥadîs), 2.baskı, Dâru'l-Endelus, Beyrut, 1982.

-el-Bekrî, Ebû 'Ubeyyid Abdullah b. Abdulaziz, *Mu'cemu'-Me's-Ste'ceme min 'Esmâ'i'l-Bilâdi ve'l-Mavâdi'*, thk. Mustafa es-Saqqâ, 'Âlemu'l-Kutub, Beyrut.

-el-Belâzuri, Ahmed b.Yahya, *Kitâbu' Cumeli'n min Ensâbi'l-Eşraf*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1.baskı, 1996.

-Birro, Tevfik, *Tarihu'l-'Arabi'l-Kadim*, Dâru'l-Fikri'l-Mu'âşir, Beyrut, 1984.

- el-Curcânî, Abdulkâhir, *Delâilu'l-İ'câz*, thk: Mahmûd MuhammedŞakir, Kahire, 1984.

-el-Câhız, Ebû Osman 'Amr b. Baħr, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, 7. Baskı, thk Abdusselam Harun, Mektebet'ul-Hâncî, el-Ķâhirâ, 1998.

- el-Elûsî, Mahmud Şukri, *Bulûğ'l-Arab fi Ma'rifeti Kelâmi'l-'Arab*, 2. Baskı.

-el-Ezherî, Ebû Menşûr Muhammed b. Ahmed, *Tehzîbu'l-Luge*, thk. Muhammed Abdulmunim Hifâcî ve Arkadaşları. ed -Dâru'l-Mişriyye li't-Te'lîf ve't-Tercemeh. Mısır.

-el-Bağdâdî, 'Abdülkadir, *Hizânetu'l-Edeb*, thk. Abdusselâm Harun, Mektebetu'l-Hâncî, el-Ķâhira, 1997.

- el-Baṭalyevsî, Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. es-Sîd, *-el İktidâbfî Şerhi' Edebi'l-Kuttâb*, Maṭbe'etu' Dâri'l-Kutubi'l-Mişriyye bi'l-ḳâhira, thk. Mustaffa es-Sekḳâ ve arkadaşı, el-Ķâhira, 1996.

- Brockelmann, Karl, *Tarihu'l-Edebi'l-'Arabî*, 4.Baskı, Dâru'l-Ma'ârif, el-Ķâhira.

-el-Ceşiyârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. 'Abdûs, *Kitâbu'l-Vuzerâ'i ve'l-Kuttâb*, 1.baskı, Maṭba'atu'Mustafa'l-Bâbil'-Ḥalabî, el-Ķâhira, 1938.

-el-Cumaħî, İbni Sellâm, *Ṭabakâtu' Fuḥûli's-Şu'arâ'*, thk. Mahmud Şâkir, Dâru'l-Medenî, Cidde.

-el-Cundî, 'Alî, *Şi'ru'l-Harbi fi'l-'Asri'l-Câhilî*, Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, el-
Kâhira, 1966.

- Dayf, Şevkî, *el-Hubbu'l-'Uzri 'inde'l-'Arab*, ed-Dâru'l-Mıŝriyyetu'l-
Lubnâniyye, 1. b. el-Kâhira, 1999.

- _____, *er-Risâ'*, 4. baskı, Dâru'l-Meârif, el-Kâhira.

- _____, *Tarihu'l-Edebi'l-'Arabî el-'Aşru'l-Câhilî*, Dâru'l-Ma'ârif, el-
Kâhira, 11.Baskı.

-Ebû 'Ayyane, Fethi Muhammed, *Dirâsât fi Şibhi'l-Cezirati'l-'Arebiyye*,
Dâru'l-Ma'rifeti'l-Cami'iyye, İskenderiye-Mısır, 1994.

-Ebu Reĥâb, Haŝsân, *el-Ġazel 'inde'l-'Arab*, 1. b. Matbaatu Mıŝr Şerike
Müsâheme Mıŝriyye, el-Kâhira, 1947.

-Ebu'l-'Ulâ, Mahmud Taha, *Cuĝrâfyâ Şibhi'l-Cezirati'l-'Arab*, I. Cilt, b. baskı,
Maţba'atu'Lecneti'l-Beyâni'l-'Arabi, Mısır, 1965.

-Ebu'l-Velîdi'l-Vaĝşî ve İbnu's-Sîd el-Batalyevsî, *Kitâbu'l-Ķurţ 'Ale'l-Kâmil*,
thk, Zuhûr Ahmed Ezher, Bencab Üniversitesi, Blahor-Pakistan, 1980.

-el-Esed, Naşiruddîn, *Maşâdiru's-Şi'ri'l-Câhilî ve Ķîmetuhu't-Târihiyye*,
7.baskı, Dâru'l-Cîl, Beyrut, 1988.

-el-'Aynî, Bedruddin Mahmud b. Ahmed, *el-Maĥâşidu'n-Nehviyye fi
Şerhi'Şevâhidi' Şurûhi'l-Elfiyye* elmeşhur bi (Şerhu's-Şevâhidi'l-Kubrâ), Ali
Muhammed Fahir ve Arkadaşları, Dâru's-Selâm, İskenderiye, 1.baskı, 2010.

-el-Fâhûrî, Hanna, el-Fahru ve'l-Hamâse, Dâru'l-Ma'ârif, el-Kâhira.

- _____, el-Câmi' fi Târîhi'l-Edebi'l-'Arabî, Dâru'l-Cîl, Beyrut
1986.

-Fahriddîn, Cevdet, *Şeklu'l-Ķaşâdeti'l-'Arabiyye fi'n-Nadi'l-'Arabi ĥatte'l-
ĥarni's-Sâmini'l-Hicrî*, 1.baskı, Dâru'l-Eâdâb, Beyrut, 1984.

-Fellaḥođlı, Hassan, *Divanu' Tufeyl el-Ganevî Şerhu'l-Aşma'î*, 1.baskı, Dâr Şâdir, Beyrut, 1997.

- Ferrûḥ, Ömer, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, 6.Baskı, Dâru'l-'İlmi li'l-Melâyîn, Beyrut 1981.

-Gaṭṭâşa, Davûd İbrahim Ali, *Haraketu'ş-Şi'ri'fi Kabileti'Ganî*, Yüksek Lisans tezi, Ürdün Üniversitesi, 1975.

-Göçemen, Yakup, *Muallaka Şairi 'antere B. Şeddâd'ın Hayatı Ve Şiirlerinin Dil Ve Tema Yönünden Tahlili*, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2015.

-Hasan, 'İzzet, Şi'ru'l-Vukûfi 'ala'l-Atlâl, Matba'atu't-Terakkî, Şam 1968.

-el-Hâfâcî, *Rayḥânetu'l-Elibbâ' ve Zehretu'l-Ḥayati'd-Dunyâ*, thk. Muhammed Abdulfattah el-Huluv, 1.baskı, Mısır, 1967.

-Ḥâzim el-Ḳurtâcannî, Ebu'l-Hasan b. Muhammed, *Menhecu'l-Buleğâ' ve Sirâcu'l-'Udebâ'*, 3.baskı, thk. Muhammed el-Habib İbnu'l-Hoca, Dâru'l-Garbi'l-'İslâmî, Beyrut, 1986.

-Ḥicâzî, Durriyyeh, *eż-Za'îne fi'ş-Şi'ri'l-'Aşri'l-Câhilî*, el-Ezher Üniversitesi, Kulliyetul'l-Luğati'l-'Arabiyye, Mennufiyye, Mısır.

- İbn 'Abdirabbih, *el-İḳdu'l-Ferîd*, 9. Baskı, thk. Müfîd Muhammed Kamîḥa, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut 1983.

-İbn Dureyd, Muhammed b. Hasan, *el-İştikâk*, thk. Abdusselam Harun, Dâru'l-Cîl, Beyrut, 1.baskı, 1991.

-İbnu'l-Eşîr, Mecdudin Ebu's-Se'âdât el-Mubarek b. Muhammed, *en-Nihâye fi Garîbi'l-Hedi'si'vel-Eser*, 1.Baskı, thk Mahmud Ṭanâḥî ve Arkadaşı, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, 1963.

-İbn Fâris, Ebu'l-Huseyin Ahmed er-Râzî, *eş-Şâhibî fi Fikhi'l-Luğati'il-'Arabiyya*, 1.baskı, thk. Ömer eṭ-Ṭabbâ', Mektebetu'l-Ma'ârif, Beyrut, 1993.

-İbn Habîb, Ebû Cafer Muhammed, *Kitâbu'l-Muḥabbir*, Dâru'l-'Âfâki'l-Cedide, Beyrut.

-İbn Haldûn, Abdurrahman b.Muhammed, *Muḳaddimetu'b-ni'-Haldûn*, Halil Şihâdeh, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 2001.

-İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdulmalik, *es-Sîret'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-Saḳḳâ, Dâr İhyâ'i't-Turasi'l-'Arabî, Beyrut.

-İbnu'l-'İbrî, Grigorious Ebu'l-Farac b. Ehron el-Maltî, *Tarihu'Muhtaşari'd-Duvel*, 2. baskı, Dâru'r-Râ'idi'l-Lubnâniyye, el-Hârimiyye-Lübnan, 1983.

-İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-Şu'arâ'*, 2. Baskı, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Dâru'l-Ma'ârif, el-Ḳâhira, 1958.

-İbn Manzûr, Ebu'l-Faḍl Cemâl'd-dîn Muhammed b. Mukerrem el-İfrîkî , *Lisân-u'l'Arab*, 6.Baskı, Dâr Şâdir, Beyrut, 2008.

-İbn Reşîk, Ebu'l-Hasan el-Ḳayravânî, *el-'Umde fi Meḥâsini's-Şi'ri' ve Âdâbihi' ve Naḳdih*, 5.bask, thk. Muhammed Muḥiddin Abdulhamid, Dâru'l'Cîl, 1981.

-İbnu's-Sâ'ib el-Kelbî, Ebu'l-Munzir Hişam b. Muhammed, *Kitâbu'l-Aşnâm*, thk. Ahmed Zeki Bâşa, Dâru'l-Kutubi'l-Mişriyye, el-Ḳâhira, 3.baskı, 1995.

-İbnu's-Sâ'ib el-Kelbî, Ebu'l-Munzir Hişam b. Muhammed, *Cemeheratu'n-Neseb*, thk. Naci Hasan, 'Âlemu'l-Kutub, Beyrut, 1.baskı, 1986.

-İbn Sinân el-Hafâcî, Ebu Muhammed Abdullah b. Muhammed el-Ḥalabî, *Sirru'l-Faşâḥa*, 1.baskı, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1982.

-İbn Ṭabâtabâ, Ebu'l-Hasan Muhammed b. Ahmed, *'İyâru's-Şi'r*, thk. Abdulaziz el-Mâni', Dâru'l-'Ulûm, el-Ḳâhira, 1985.

-İbrahim, Muhammed Ebu'l-Fağl, *Dîvânu'mr'i'l-Kays*, 4. Baskı, Dâru'l-Ma'ârif, el-Ğâhira.

-Kahhâle, Ömer Riða, *Mu'cemu' Kabâ'ili'l-'Arab el-Ğadimetri' ve'l-Hediş*, Mu'ssesetu'r-Risâle.

-el-Kalkaşendî, Ebu'l-'Abbâs Ahmed, *Subhu'l-A'şâ fi Kitâbeti'l-İnşâ*, Dâru'l-Kutubi'l-Mişriyye, 1922.

- Ğudâme b. Cafer, *Nağdü's-Şi'r*, thk. Muhammed Abdülmün'im Ğafâcî, Dâru'l-Kutubu'l-'İlmiyye, Beyrût, tsz.

-Ğudâme b. Cafer, *Nağdu's-Şi'r*, 1.baskı, Maţba'etu'l-Cevâ'ib, Kastantiniyye, 1302.

-el-Marzûkî, Ebû Ali Ahmed b. Muhammed, *el-Ezminetu'vel-Emkine*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1996.

-el-Mâverdî, Ali bi Muhammed, *el-Ağkâmu's-Sulţâniyye*, thk. Ahmed Câd, Dâru'l-Ğadis, el-Ğâhira, 2006.

-Maţlûb, Ahmed, *Mu'cemu'l-Muşţalahâti'l-Belâğiyyeti'-ve Taţavvurihâ*, 1.baskı, ed-Dâru'l-'Arabiyye li'l-Mevsu'ât, Beyrut, 2006.

-el-Muţarrizî, Ebu'l-Faţĥ Naşiru'd-Dîn, *el-Muğrib fi Tertîbi'l-Mu'rib*, Mektebetu' Usame b. Zeyid, Halep, 1979.

- Mu'tî, Ali Muhammed, *Tarîhu'l-'Arabi'l-İğtişâdî Ğable'l-İslâm*, 1. Baskı, Dâru'l-Menheli'l-Lubnânî, Beyrut, 2003.

-Müslim, Ebu'l-Huseyin b. el-Haccac en-Neysâburî, *Saĥihu'Muslim*, 1.baskı, Dâru'İhyâi'l-Kutubi'l-'Arabiyyah, el-Ğâhira, 1991.

-Mütercim Âsım Efendi, *el-Okyânûsu'l-Basît fi Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2013. 1.baskı

-en-Naffah, Ahmed Ratib, *Muhtârât mine's-Şi'ri'l-Câhilî*, Mektebetu'l-Fath, Dimaşk, 1980.

-en-Nûtî, Zekeriya Abdülmecid, *ez-Zi'b fi'l-Edebi'l-Ķadîm*, b. baskı, el-Ķâhira, 2004.

-en-Nevevî, Muhiddin Ebû Zkeriyye Yahya b. Şeref, *el-Minhâc fi Şerhi Şahihi Muslimi'bni'l-Haccâc*, Beytu'l-Afkâri'd-Devliyye, Amman.

-er-Râfi'î, Mustafâ Sâdık, *Târîhu' Âdâbi'l-'Arab*, 3.baskı, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut.

-Saqqâl, Diyze, *el-'Arab fi'l-'Aşri'l-Câhilî*, Dâru's-Şadâkati'l-'Arabiyye, Beyrüt, 1.baskı, 1995.

-Sarı, Mevlüt, *el-Mevârid*, Arapça-Türkçe Lügat, Bahar Yayınları.

-Şalibâ, Cmeîl, *el-Mu'cemu'l-Felsefi*, Dâru'l-Kitâbi'l-Bnânî, Beyrut, 1982.

-eş-Şûlî, Ebû Bekir Muhammed b. Yahya, *Edebu'l-Kuttâb*, thk. Muhammed Behcet el-Eşrî, 3.Baskı, el-Maţba'atu's-Selefiyye, el-Ķâhira, 1922.

-eş-Şuyûfî, Celâlu'd-Dîn Abdurrahman b. Ebû Bekr, *Şerhu' Şevâhidi'l-Muğni*, Ahmed Zâfer Kocan, Lecnetu't-Turâşi'l-'Arabî.

-_____, Celâlu'd-Dîn Abdurrahman b. Ebû Bekr, *el-Muzhir fi 'Ulûmi'l-Ķati've Envâ'ihâ*, Menşûratu'l-Mektebeti'l-'Aşriyya, Beyrut, 1986.

-Tirmâninî, Abdusselam, *ez-Zevâc 'Inde'l-'Arab (Fi'l-Câhiliyyeti've'l-İslâm)*, 'Alemlu'l-Ma'rifa, Kuveyt, 80 sayı.

-Ṭabbâna, Bedevî, *Ķadâya'n-NaĶdi'l-Edebî*, Dâru'l-Marrih, Riyad, 1984.

-Tasa, Muhammet, *İbnu's-Semmân ve Şiirleri*, 1.Baskı, Konya, 2007.

-Ṭulaymât, Gâzî ve el-Aşkar, 'İrfan, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî el-Edebu'l-Câhilî*, Dâru'l-İrşâd, Humus 1992.

- Ya'kûb, Emîl Bedî', *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal fî 'Ilmi'l-'Arûd ve'l-Kâfiye ve Funûni's-Şi'r*, Dâru'l-Kutubi'l-'Ilmiyye, 1. Baskı, Beyrût, 1991.

-Yâkût el-Ĥamavî, *Mu'cemu'l-Buldân*, Dâr Şâdir, Beyrut, 1977.

-el-Ya'kûbî, Ahmed b. Ebû Ya'kûb el-'Abbâsî, *Tarihü'l-Ya'kûbî*, thk. Abdulemir Muhenna, 1.baskı, Şeriketu'l-E'lemi li'l-Meţbû'ât, Beyrut, 2010.

-el-Ya'kûbî, Ahmed b. Ebû Ya'kûb el-'Abbâsî, *Tarihü'l-Ya'kûbî*, Maţba'atu' Brel, Lidn, 1883.

- Zaydân, Corci, *el-'Arab kable'l-İslâm*, Dâru'Lhilâl, el-Kâhira.

-ez-Zebîdî, Muhammed Murtaza el-Ĥuseyini, *Tâcu'l-'Arûs*, Kuveyt Hükumeti Matbaası, 1965.

-ez-Ziriklî, Hayruddin, *el-A'lâm*, 5.baskı, Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 1980.

-ez-Zevzenî, el-Ĥuseyn b. Ahmed, *ŞerĤu'l-Mu'allaqâti'l-'Aşr*, Dâr Şâdir, Beyrut.